

І ПРАДІДИ В СТРУНАХ БАНДУРИ ЖИВУТЬ

Українська романтична
поезія першої половини
XIX століття

ЗБІРНИК

Для середнього та старшого
шкільного віку

Упорядкування, передмова
та біографічні довідки
Петра Хропка

Художник
Петро Ткаченко

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 1991

Не потьмяніли з часом барви української романтичної поезії, яка завжди несла в собі великий заряд духовності й краси. Творчість поетів-романтиків першої половини XIX ст. відіграла виняткову роль у становленні нової української літератури. Саме на її ґрунті зріс могутній талант Тараса Шевченка, котрий започаткував нову добу в розвитку національної культури.

До збірника ввійшли кращі ліричні та ліро-епічні твори десяти поетів-романтиків — Левка Боровиковського, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова, Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького, Олександра Афанасьєва-Чужбинського, Віктора Забіли, Михайла Петренка, Олександра Корсуна.

Редактор М. О. Кучеренко

НЕТЛІННІ БАРВИ УКРАЇНСЬКОЇ РОМАНТИЧНОЇ ПОЕЗІЇ

Перші десятиріччя XIX століття в історії української літератури ознаменовані появою нового творчого методу — романтизму. Письменники-романтики зуміли спрямувати літературний процес у річище глибоко національного, самобутнього мистецтва. Можемо з впевненістю сказати: саме на благодатному ґрунті романтизму нова українська література піднеслася на якісно вищий рівень.

Наприкінці XVIII — в першій половині XIX століття романтизм дав потужний імпульс розвитку національних культур багатьох народів. Це був час розчарування результатами Французької революції 1789—1794 років, яка так і не змогла втілити в життя високі гасла свободи, рівності, братерства. Невдоволення суспільства, неогасний порив до високих ідеалів шукали свого вираження в якісно новій, бурхливій, динамічній творчості. Її серцевиною стає ідея вільної особистості, яка прагне вдосконалення своєї сутності. Одне слово, романтизм усю свою увагу фокусує на духовному світі людини.

Герой романтичних творів — особистість яскрава, непересічна, яка болісно переживає розлад мрії з дійсністю, не хоче миритися з сірою обивательською буденністю. Образ такого героя постає з творів видатних західноєвропейських письменників — Джорджа Байрона, Персі Шеллі, Фрідріха Шіллера, Віктора Гюго. Протест проти пригнічення людини ще сильніше зазвучав у творах східноєвропейських поетів — Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Шандора Петефі, Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича. Це й не дивно: народи, до яких вони належали, терпіли в Австрійській та Росій-

I 4803640102—158 72.91.
M206(04)—91

ISBN 5-301-00835-8 2-й завод

© Петро Хропко, упорядкування,
передмова, біографічні довідки, 1991
© Петро Ткаченко, художнє
оформлення, 1991

ській імперіях і соціальний гніт, і тяжкі національні утиски.

Поява романтизму на українському ґрунті підготовлена визначними здобутками вітчизняної історичної науки й фольклористики. Вже у XVIII столітті важливим явищем духовного життя народу стали козацькі літописи — «Літопис Самовидця» (початок століття), «Літопис Григорія Грабянки» (1710), «Літопис Самійла Величка» (1720) та «Історія русів» (кінець століття). За своїм змістом це яскраві зразки історико-документальної прози, присвячені подіям Хмельниччини, пройняті великою любов'ю до своєї землі, до свого народу, наснажені ідеями демократизму.

Україна, яка мужньо відстоювала свою незалежність, постає з численних народних пісень, дум, переказів, легенд, зібраних фольклористами Миколою Цертелєвим («Опыт собрания малороссийских песней», 1819), Михайлом Максимовичем («Малороссийские песни», 1827; «Украинские народные песни», 1834; «Сборник украинских песен», 1849), Ізмаїлом Срезневським (пість випусків «Запорожской старины», 1833—1838). Ці книги, видані визначними вченими, діячами культури, відіграли неоціненну роль у зростанні національної свідомості освічених кіл українського громадянства, в розвитку українського романтизму. Вивчаючи народну творчість, поети-романтики відкривали, часто навіть несподівано для себе, неймовірно багатий поетичний світ українців. Глибина почуття, дивовижний розмах народної фантазії, яскраво виражена національна самобутність хвилювали, заворожували уяву, спонукали все це висловити в літературі.

Першими творами української романтичної поезії вважаються балади Петра Гулака-Артемовського «Рибалка» і «Твардовський». Власне, це вільні переспіви творів Гете й Міцкевича. Як зазначав сам автор, він вирішив у них «спробувати, чи не можна малоросійською мовою передати почуття ніжні, благородні, піднесені, не примушуючи читача чи слухача сміятись, як від «Енеїди»

Котляревського і від інших, з тією ж метою писаних віршів». Поет намагається вийти за межі тоді ще популярного на Україні бурлеску, вести мову в поважному дусі.

Прикметно, що жанр балади на той час був поширений в усіх європейських літературах. Для балади характерний фантастичний, історико-героїчний чи соціально-побутовий зміст, що розкривається через драматично напружений сюжет і часто завершується трагедійною розв'язкою. У баладі поряд з незвичайними героями діють фантастичні істоти, створені ще уявою первісної людини, нерідко відбуваються перетворення людини в дерево, квітку чи пташку. В поєднанні світу реального, людського і світу фантастичного — одна з особливостей фольклорної течії в романтизмі. Так, у баладі Гулака-Артемовського «Твардовський» козак вступає в спілку з чортом і завдяки своїй винахідливості перемагає його. Письменник далеко відходить від польського оригіналу. Він лише наслідує сюжет балади Міцкевича. Чорт у Гулака-Артемовського виписаний у дусі українських народних уявлень про нечисту силу, та й місцем дії стала Україна.

Русалка з балади Гете перетворюється в українську дівчину, яка чарами принадує молодого рибалку:

Зирни сюди!.. чи се ж вода?..

Се дзеркало, — глянь на свою уроду!..

Ой, я не з тим прийшла сюди,

Щоб намовлять з води на парубка невзгоду!

Український поет і літературознавець Павло Филипович писав про цей твір: «Перша спроба пересадити романтику в українську поезію була тому успішною, що знайдений був свій ґрунт, на який можна було пересаджувати, і на цьому ґрунті народної поезії, народної творчості виросла квітка, відмінна від німецької — простіша, живіша, ніжніша, навіть інше тут слово можна вжити — сентиментальніша»¹.

¹ Филипович П. Шевченко і романтизм // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. — К., 1924. — Кн. IV. — С. 6—7.

Балада — улюблений жанр і Левка Боровиковського, за яким закріпилася слава першого романтика. Його славнозвісна «Маруся» сюжетно пов'язана з баладою німецького поета другої половини XVIII століття Готфріда Бюргера «Ленора». Щоправда, розповідаючи про переживання своєї героїні, зумовлені розлукою із судже- ним, Боровиковський більше наслідує сюжет «Світлани» Василя Жуковського, також написаної за мотивами ні- мецького першотвору. Крім того, Боровиковський пока- зує новорічні звичаї, вірування. У нього українські дів- чата ворожать під Новий рік, запитують з «приказками в комини» про своїх наречених. Дія балади розвивається стрімко. Важкі передчуття Марусі непомітно переходять у тривожний сон: дівчина зустрічається в церкві на він- чанні з мертвим судженням. Маруся скрикує з жаху... і прокидається. Страшні картини сну змінюються світ- лим ранком, зустріччю з коханим, здійсненням дівочих сподівань.

В основі іншої балади — «Чарівниця» — сюжет ві- домої пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці». І в пісні, і в баладі йдеться про отруєння дівчиною зрад- ливого парубка. Левко Боровиковський одним з перших інтерпретував мотив і образи цієї популярної пісні.

Українська народна лірика — невичерпне джерело мотивів, скарбниця художніх засобів для баладної твор- чості романтиків. З цього погляду особливо цікава бала- да Боровиковського «Убійство», в якій розповідається про зраду дівчини парубком, закоханого у «чужу жону — удівоньку милу», про вбивство його братами вдовці. Твір наскладений образами й мотивами народних пісень: «не на війні його вбито», вбито й «затягнуто в жито, червоною китайкою рученьки прикрито, зеленою оли- вою очиці залито». За вбитим милим побивається не тільки «зозуленька» — символічний образ суму в на- родних піснях, але і його дівчина, «голубонька сива».

У фольклорно-історичній течії романтичної поезії увага фокусується на людях і подіях переломних істо- ричних епох. Особливої уваги заслуговує поезія Миколи

Костомарова, яка несе в собі відблиск таланту вче- ного-історика. У вірші «Співець Митуса» поет вивів яскравий образ бояна-бунтівника, котрий не схотів під- коритися князеві Данилу. Бранець Митуса не схиляв перед ним голови, кидає у вічі йому гіркі докори за кри- ваві міжусобиці.

Історичні й фольклорні мотиви переплелися в баладі Костомарова «Ластівка» — про боротьбу київських князів з половцями. У творі простежується відома ще зі «Слова о полку Ігоревім» тема походу на «поганих», звучить бажання руських воїв «напитись шоломом Дону і слави набрати!» Не повернувся з походу молодий ру- сич. Відгадала мати символічну відповідь князя про шлюб її сина з «багатою, з многими скарбами» наре- ченою. Серцем відчула, що «прийняла одинчика темная могила». Від невимовного горя і прагнення одвідати си- ночка в «чужій чужині» мати стає ластівкою.

Чільне місце в українській романтичній поезії фольк- лорно-історичного спрямування по праву посідає доба козаччини. У баладі Костомарова «Брат з сестрою» оживає одна з найтрагічніших сторінок нашої історії — спустошення української землі турецько-татарськими людоловами. Під час набігу кримчаків на Київ загинули батько й мати, а їхню малу доньку забрано в ясир. Брат дівчинки, який дивом врятувався, потрапляє до Запе- розької Січі. Через роки, випадково опинившись на не- вільничому ринку, він викупляє з неволі дівчину-бранку і вінчається з нею. Коли ж з'ясувалося, що вони рідні, Івась із сестрою розвіялися по степу жовтим і синім цві- том. Фінал балади набирає глибоко трагічного звучан- ня. Адже трагедія цих двох людей — це трагедія всієї української землі, пограбованої, сплюндрованої, вкрай змученої безкінечними ординськими розбоями.

В українській романтичній поезії, як і у фольклорі, в центрі зображуваних подій постає козак, його моло- децтво, сила і слава, його зневага до ворога, до смерті. Герой поезії Левка Боровиковського «Козак» виписаний у традиціях українських народних дум та пісень: вата-

жок для нього — небесні зорі, приятель — хмари, а по-
стіль — широкі поля. Водночас в образі козака помітні
риси байронівського героя: глибоке усвідомлення
самотності, відчуженості від світу.

Тема колишньої слави козацтва, гіркого смутку за
тим, що назавжди відійшло, звучить у творчості Амбро-
сія Метлинського. У баладі «Козачая смерть» поет з
жалем стверджує: там, «де недавно козак гомонів,
його кінь тупотів», тепер тихо, спокійно. І постає перед
нами «степ-земля», що «рідну й нерідну кров допиває»,
поле бою, рясно вкрите трупами. А проміж трупами,
вмираючи, старий козак із сином розмовляє. Трагедій-
ність ситуації посилюється запитаннями сина. Болять
йому рани, важко помирати, не нажившись, не долю-
бивши, далеко від матері, від рідних.

«Батьку, батьку! Хто по нас заплаче,
Хто нас поховав?» —

«Чуєш, синку! Чорний ворон в'ється, кряче,
За дяка співає!»

В останню хвилину батько втішає сина, що їхня смерть
відплачена, адже й ворогів «не трохи гине». Зворушує
схвилюваний авторський відступ:

Отак розмовляло, далі застогнало,
А далі замовкло... тільки кров дзюрчала...

У баладі відчувається вплив українських народних
дум і пісень, у яких змальовано смерть козака на полі
бою. Так, врешті; як і в баладі Боровиковського «Чорно-
морець», побудованій на фольклорній символіці. До тіла
загиблого козака, «крізь реберця» котрого вже й «трава
пробивається», припадають у тузі три ластівки —
птахи, які завжди в народній поезії символізували
любов. «Першая ластівка — мати рідная рида; А дру-
гая — сестра; третя ластівка — жінка покійного». Там,
«де матуся рида», «кровава ріка протікає до моря гли-
бокого». Плач сестри асоціюється з річкою, що зали-
шила слід, однак «просохла, не влившись до моря».

«А де жінка була — і росиці нема». Символічний вступ
до балади побудований на фольклорній антитезі. «Не
сірий туман» піднімається з Чорномор'я, а злітаються
«гуси то сірії»; «не хмару снігів буйний вітер навів —
піднімаються леbedі біліі». Вони й розповідають про за-
гибель у степу «ясного сокола», «доброго молодця» —
славного козака-чорноморця.

Протиставляючи героїчне минуле козаків рабському
животінню їхніх нащадків, поети-романтики розбуд-
жували притлумлене почуття національної гідності,
закликали згадати колишню славу України. Таким чи-
ном, історична тематика в романтичній поезії набирає
виразного громадянського звучання — формується *гро-
мадянська течія*.

Не випадково в творах романтиків так багато місця
відведено образу народного співця. Адже вони — коб-
зарі, бандуристи — охороняли історичну пам'ять на-
роду, адже це їхніми устами говорить сьогодні до нас
історія. Як от у поезії Левка Боровиковського «Бан-
дурист»:

Під звонкі струни гетьмани встають,
І прадіди в струнах бандури живуть,
І дишуть холодні могили.

Саме з вуст бандуриста лунає пісня про великого сина
української землі — Богдана Хмельницького й про на-
род, який піднявся проти ворога. «Гетьманське вй-
сько», що вийшло в похід, порівнюється з широким по-
лем, уквітчаним рясом; «під ним земля дрижить», за
ним «хмари вслід ідуть».

Мова і пісня — два крила національної культури на-
роду. Глибоко усвідомлюючи цю істину, поети-роман-
тики зверталися у своїй творчості до теми високого при-
значення слова в житті людини. Занепад рідної мови
вони вважали однією з причин духовного зубожіння
народу. «Південноруська мова... з дня на день забуває-
ться, і прийде час — забудеться, і змовкне. І слова її
тільки, може, в тужливих піснях долинуть до потом-

ків...»² — писав з гіркотою Амвросій Метлинський (псевдонім — Могила) у передмові до своєї поетичної збірки «Думки та пісні та ще дещо». Перебуваючи у полоні цього лихого передчуття, поет у баладі «Смерть бандуриста» вивів образ співця, народного поета, який не може пережити факт духовного зубожіння рідного народу. Бандурист свідомо обирає смерть і гине у хвилях розбурханого Дніпра. Його останні слова сповнені смутку, журби, гніву:

Грім напусти на нас, Боже, спали нас в пожарі,
Бо і в мені, і в бандурі вже глас замирає!
Вже не гримітиме, вже не горітиме, як в хмарі,
Пісня в народі, бо вже наша мова конає...

Метлинський розумів призначення поета в служінні рідній землі, своєму народові. Засуджуючи у вірші «Самотні співці» поетів, одірваних від реального життя, він закликав: «Станемо корнем на рідній землі!»

У віршах романтиків дедалі частіше з'являються мотиви, суголосні тогочасній дійсності. У творчості деяких поетів передшевченківської доби намічається відхід від традиційної фольклорної, зокрема козацької та побутової тематики. Чи не вперше у цьому зв'язку український літературознавець Сергій Єфремов слушно відзначив: твори Миколи Костомарова цікаві «як ознака тієї поворотки, що від безкритичного напрямку українських романтиків, од їх гірких жалів за минулим та повної безпорадності в сучаснім приводить потроху до вогневої музи Шевченка»³. Костомаров, Метлинський та деякі інші поети стали порушувати загальнонаціональні проблеми, в їхніх творах з'явилися критичні оцінки окремих сторін кріпосницької дійсності. Хоча здебільш це були тільки натяки на пекучі проблеми суспільного життя.

Громадянськість — одна з прикметних рис у твор-

² Амвросій Могила. Думки і пісні та ще дещо. — Харків, 1889. — С. 3—4.

³ Єфремов С. Історія українського письменства. — К., 1917. — С. 221.

чості й західноукраїнських поетів-романтиків, що об'єдналися в гурток «Руська трійця». Активно виступаючи проти політики денаціоналізації українців, яка проводилася загарбниками на західних землях, Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич уже самою назвою гуртка заявляли, що працюватимуть для рідного народу, для відродження його культури, що орієнтуватимуться у своїй творчості на досягнення східноукраїнських письменників та вчених-філологів.

Вірш Маркіяна Шашкевича «Згадка», опублікований в альманасі «Русалка Дністровая», зазвучав як програмовий твір, як вияв заповітних прагнень усіх членів «Руської трійці». Перед читачем постає образ передової людини свого часу, яка, гостро відчуваючи безправність свого народу, прагне розбудити почуття його національної гідності. У вірші «Слово до читателів руського язика» поет закликає до братньої взаємопідтримки на ниві народної освіти, до боротьби з «мраками тьмавими»:

Дайте руки, юні друзи,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум, охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гоніть з Русі мраки тьмаві;
Зависть най нас не спиняє,—
Разом к світлу, друзи жваві!

Така відвертість, така громадянська мужність були на той час нечуваними. Ніхто до Шашкевича не насмілювався на такий відвертий заклик до дії, не спромігся на такі емоційно сильні рядки, сповнені людської та національної гідності:

Відкинь той камінь, що ти серце тисне!
Дозволь — в той сумний тин.
Най свободоньки сонечко зблисне:
Ти не неволі син.

Передаючи у своїх творах дух історії, поети-романтики шукали оту заповітну нить, яка єднала б сиві віки і сучасну їм дійсність. Такою ниттю стала для них дорога

довготривалої і запеклої боротьби народу за національну незалежність. Так, поезії Шашкевича на історичну тематику («О Наливайку», «Хмельницького обступленіс Львова», «Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139») своєю ідеєю спроектовані в поетову сучасність. Як, врешті, й балада Івана Вагилевича «Мадей». В ній опетизовано ватажка вільнолюбних гуцулів — «гарних легіників», який мужньо б'ється з ворожими наїзниками. Поет вдається до перебільшення, притаманного фольклору, щоб зриміше показати завзяття, відвагу Мадея, який тільки «мелькне ясним мечем — кров рікою точить, куди ратищем засвище — кінь їздця волочить». Гине у кривавій січі славний ватажок, але й перед смертю не втрачає віри в перемогу свого народу, в його майбутнє.

Окреме місце в українській романтичній поезії займає *особистісно-психологічна* тематична течія.

Уже перші підступи до розкриття внутрішнього світу людини в преромантичному дусі здійснив Іван Котляревський. У «Наталці-Полтавці» поряд з народними («Ой під вишнею, під черешнею», «Та йшов козак з Дону», «Чого ж вода каламутна», «У сусіда хата біла», «Сонце низенько», «Вітер віє горою») вміщено низку авторських пісень («Віють вітри», «Ой, мати, мати», «Видно шляхи полтавські», «Ой я дівчина Полтавка»), пройнятих щирою задушевністю.

Одним з найперших українських поетів, що виступили в жанрі літературної пісні, був Степан Писаревський. Його пісня «За Немань іду» здобула неабияку популярність. Її високі художні якості відзначали відомі вчені-фольклористи Михайло Максимович та Микола Закревський. За сюжетом цієї пісні український драматург і поет Володимир Александров створив однойменну оперету. Тривалий час вважалася народною або приписувалася іншим авторам пісня Писаревського «Де ти бродиш, моя доле», відома ще з початку минулого століття.

Идучи за прикладом автора «Наталки Полтавки»,

відомий прозаїк і драматург Григорій Квітка-Основ'яненко для характеристики Уляни, героїні комедії «Сватання на Гончарівці», додає свою пісню «Хусточко ж моя шовковая». Пішла в народ також романсова пісня Євгена Гребінки «Українська мелодія». Цікава за своєю символікою і його поезія «Човен». Образ човна «без весельця» символізує самотність, незахищеність людини перед життєвським морем, де «недоля і лютеє горе».

Під впливом Шевченкової музи розкрився поетичний талант Олександра Афанасьєва-Чужбинського. Відомі його вірші «Думка», «Весна», «Безталанна», «Могила» за мотивами, образністю, тональністю близькі до народної пісні. Автор зазначав: «Пісня — найкращий приятель людини чи то у смутку, чи у радості», сам він «вспівував, що було на серці, що роїлось на думці». Кращі поезії Афанасьєва-Чужбинського стали популярними піснями. Згадаймо хоч би його послання «С. П. Гребінці»:

Скажи мені правду, мій добрий козаче,
Що діяти серцю, коли заболить?
Як важко застогне, як гірко заплаче,
І дуже без щастя воно защемить?

Мотив самотності, невлаштованості притаманний багатьом поезіям Віктора Забіли. Елегійна настроєність його творів породжена нещасливою долею поета. Душевний стан героя передають ліричні монологи, риторичні запитання, звертання, оклики.

Вірш Забіли «Гуде вітер вельми в полі» поклав на музику славетний російський композитор Михайло Глинка. І нині це один з найпопулярніших українських романсів.

Серед яскравих творців романсової лірики вирізняється постать Михайла Петренка. Саме йому належать слова далеко знаної пісні «Дивлюся на небо». Для Української поезії це був зразок нового ліричного жанру — медитативно-елегійного вірша з характерним для нього почуттям невдоволення повсякденним буттям,

пориванням до небесних верховин. Ліричний герой Петренка прагне покинути безрадінний земний світ, полинути «далеко за хмари, подальше од світу, шукать собі долі, на горе привіту». Такими ж елегійними роздумами пройняті вірші «По небі блакитнім очима блукаю», «Схилившись на руку, дивлюся», «Весна».

Багатий, розмаїтий художній світ української романтичної поезії. Однак далеко не завжди оцінювалась вона однозначно. Якщо літературні діячі минулого століття (Михайло Максимович, Ізмаїл Срезневський, Осип Бодянский, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Іван Франко) справедливо вважали творчість поетів-романтиків якісно новим явищем у поступальному розвитку нової української літератури, то в радянському літературознавстві 30—50-х років узяли верх схематичні, прямолінійні оцінки. Романтичну поезію рідко видавали, майже не досліджували, штучно відсунули на периферію письменства.

Тільки в останні десятиліття намітилися позитивні зрушення у вивченні творчості поетів-романтиків. Зокрема, з'явилися добре упорядковані збірники: «Письменники Західної України 30—50-х років XIX ст.» (1965), «Українські поети-романтики 20—40-х років XIX ст.» (1968), «Українські поети-романтики» (1987).

У такій невеликій за обсягом статті ми не мали змоги осягти всіх тем, образів і мотивів української романтичної поезії. Та навіть побіжний огляд особливостей української романтики дає підстави стверджувати її неопінену роль у національному відродженні народу, в поступальному розвитку нашої літератури. Майже півтора століття — такий вік поетичних творів, зібраних у цій книжці. Та не потьмяніли і ніколи не потьмяніють вони в часі, бо несуть у собі високий заряд духовності й краси.

ПЕТРО ХРОПКО

ЛЕВКО БОРОВИКОВСЬКИЙ

(1808—1889)

Левко Іванович Боровиковський — один з перших українських поетів-романтиків. Своєю інтенсивною працею в галузі художньої творчості, фольклористики, етнографії, філологічної науки активно сприяв розвитку української культури і науки.

Народився Боровиковський 22 лютого 1808 року в селі Мелюшках, тепер Хорольського району на Полтавщині, в родині небагатого поміщика, що походив з козацького роду. Навчався у Хорольському повітовому училищі, Полтавській гімназії та на філософському факультеті Харківського університету. Ще в студентські роки за-

хоплюється поетичною творчістю, перекладає вірші Міцкевича й Пушкіна, записує народні пісні, прислів'я, приказки. Завдяки публікації балади «Молодиця» (1828) в петербурзькому журналі «Вестник Европы» ім'я поета стає відомим в освічених колах.

Двадцять п'ять років життя (1831—1856) Левко Боровиковський віддав педагогічній діяльності. Учителював у Курській, Новочеркаській, Полтавській гімназіях, викладав російську словесність та географію в Полтавському інституті шляхетних дівчат. Цю працю органічно поєднував з літературною творчістю, дослідженням фольклорно-етнографічного матеріалу, укладанням словника української мови.

Оригінальну художню творчість Боровиковського можна поділити на дві частини: романтичну поезію — балади, пісні, елегії, ліричні медитації — та реалістичні байки й «прибаутки».

Його романтична поезія нерозривно пов'язана з мотивами, жанрами, образним світом українського фольклору. На протизагу бурлескній традиції, яка використовувала слово в приземленому, побутовому, гумористичному аспекті, автор «Марусі» спростовує поширену тоді думку, нібито українська мова придатна «тільки для вираження смішного й низького». І тут для нього прекрасним взірцем була розмаїта, емоційна, образна мова народних пісень. Левко Боровиковський сміливо вводив її в романтичну поезію. У цьому плані він є попередником Тараса Шевченка.

Романтична поезія Боровиковського стала новим явищем в українській літературі. В ній вперше зазвучали мотиви, пов'язані з боротьбою українського народу проти іноземних поневолювачів, ожили фольклорні образи запорожців («Козак», «Гайдамаки», «Палій»). Героїка минулого України звучить в поезії «Бандурист». Ще до появи Шевченкового «Кобзаря» Боровиковський вивів у своїх поетичних творах образ народного співця.

Левко Боровиковський помітно розширив тематичні та жанрові рамки української поезії. Його творчість — це великий крок вперед у розвитку всієї української літератури.

Останні роки поета минули у Хоролі та рідному селі. Похований у Мелюшках на Полтавщині.

МАРУСЯ

(Балада)

Звечора під Новий год
Дівчата гадали:
Вибігали в огород,
В вікна підслухали;
З тіста бгали шишечки;
Оливо топили;
Слухали собак; в пустки
Опівніч вихрили;
Віск топили на жарку
І з водою в черепку
Долю виливали;
Бігали на шлях вони;
З приказками в комини
Суджених питали.

Темно. Місяць над ліском
В хмари завернувся...
Пригорнувшись, під вікном
Рюмала Маруся.
«Ти ж, сестрице, ти чого
З нами не гадаєш?
Під віконечком кого,
Відкіль виглядаєш?..
Встань, голубко, не журись,
Вийди з хати — подивись,
Де каганчик світить —
Відтіль буде милий твій...
Під віконечком постій —
Слухай, хто одвітить...»

«Ох, сестриці, як мені
З вами ворожити:
В дальній милий стороні,
Як без його жити!
Год минув — а все не чуть,
Де, чи жив мій милий?
Дні, неділеньки пливуть —
Світ гіркий, остийлий!
Слова, вісточки нема;
А без любого сама
Горе я горюю!»

Де ж мені його найти,
Що робить, куди піти,
Де я помандрую?»

В хаті каганець блищить;
Жар під піччю тліє;
Повна мисочка стоїть —
Віск Маруся гріє.
Ну, Марусю, загадай,
Віск на воду вилий;
Що там вілється — пізнай,
Як живе твій милий;
Чи живе він, чи мервець...
Чи з тобою під вінець —
Піде з старостами:
Зв'яжуть руки рушником,
Коло столика кругом
Обведуть з свічками...

Віск шкварчить — а в серці твоїх!
К'я печі підбігає,
Ухватила черепок —
В воду виливає...
Тихо в хаті; під кутком
Раз цвіркун цвірінкнув;
Північ: тричі під вікном
Півень кукурікнув;
А Марусенька дрожить:
Страшно, страшно ворожить,
Труситься небога;
Слуха — мов що в хату йде,
Мов балака, мов гуде...
Рипнуло в порога...

Що ж Маруся? — На воді
Плитка воску плава,
І дівчинонька тоді
На ній прочитала:
Домовина, хрест, свічки,
Заступ, дві лопати,
Пояс, яма, рушники,
Мари, склеп дощатий...
«Горе! — милий мій мервець!»
Загасила каганець —
Дівка лихо чує...
Сіла бідна у вікна,

Серце б'ється, серце зна,
Серце щось віщує...
Цс! — Під хатою скриплять
Санки на причілку:
В двір бояри гомонять —
Ідуть сватать дівку.
Тихо дверчики скриплять,
Молодий уходить:
«Піп нас жде, свічки горять
(Дівчині говорить),
В церкві вже ревуть дяки,
Ждуть світилки, ждуть дружки,
Ждуть хустки весільні».
За вгородом санки ждуть,
Коні-змії з серця рвуть
Поводи ремінні.

Сіли в санки: коні мчать,
Аж іскрять ногами,
Полозочки аж шумлять,
Сніг летить клочками;
Ззаду так, як дим, курить,
Степ кругом синіє;
Місяць із-за хмар блищить —
Тільки-тільки мріє.
Серце в дівчини дрожить:
«Що ж мій молодий мовчить?
Забалакай, милий!»
Ні півслова, все мовчить
І накупившись сидить,
Так, як глина, білий.

Коні по полю летять;
З поля вітер віє;
А навітьшиб — гін за п'ять —
Церква бовваніє;
Двері вихор відхилив:
Люди в церкві; тліють
Ставники і від кадил
Тільки-тільки мріють.
Серед церкви чорний гріб,
І над ним співає піп:
«Буде вічна пам'ять!»
Гірше дівчина дрожить;
Коні мимо; все мовчить
Влідний милий в саях.

Завірюха піднялась:
Рветься сніг клочками;
Чорний ворон раз у раз
Кряче над санками:
Чорний ворон не добро
Дівчині віщує!
Лихо в душу залягло,
Лихо серце чує.
На полі огонь блищить:
Між заметами стоїть
Хутірок чималий.
Коні швидше понесли,
Дим ногами підняли —
К хутору примчали.

Прилетіли до дверей,
Зупинились, стали.
Коні, санки, молодий,
Як у воду впали!
Сипле сніг, як з рукава;
Крутить завірюха;
В полі вітер завива,
Надуває фуга...
Йй вернутись? — Шлях пропав!
От каганчик заблищав —
І, перехрестившись,
Двері тихо відвела,
Поподумала, ввійшла,
Богу помолившись.

Що ж найшла? — Мертвець лежить:
В головах у тіла
Свічка воскова горить —
Дівка обімліла!
Перед мертвим на столі
Образ — божя мати...
Страшно в хаті бути самій,
Страшно кидать хати!
В полі вітер все свистить...
Дівка блідная стоїть —
Богу помолилась.
Страшно підійти к столу:
Перед припідком в углу
Тихо приелонилась.

Вітер стихнув, все мовчить;
Буря утихає;
Свічка тільки що блищить,
Свічка догоряє.
Темно в полі; в хутірку
Змовкло, занімало;
Сумно в хаті. цс!.. в кутку
Щось залопотіло, —
Мовби вітер зашумів, —
Глядь — із покуття злетів
Голубок біленький,
Крильцями замахав,
Дівчині на груди пав,
Пригорнувся легенько.

Змовкло вп'ять усе кругом...
Блідная Маруса
Глядь — під білим полотном
Мертвий повернувся...
Впало полотно, мертвець
(Твар — темніша ночі)
Звівся: на лобі вінець,
Відімкнулись очі...
Хоче ноги розвести,
Хоче мертвий розплести
Руки омертвілі.
А Марусенька? — Дрожить,
Лихо близьке, а не спить
Голубок біленький.

Стрепенувся, розвернув
Крильця легенько,
К мертвому на стіл порхнув —
Сів на нім тихенько,
Застогнав, заскреготав
Білими зубами,
На Марусю загарчав
Тихими словами.
Знову мертвий побліднів,
З столу голуб ізлетів —
Дівка пригляділась:
Хто ж? — «О боже мій святий!» —
То Марусин молодий...
«Ох!» — і пробудилась.

Де ж? — На лаві у вікна,
В хаті, де гадала,
Де, задумавшись, вона
Вчора задрімала.
День сіріє; за ліском
Жовтий місяць зникнув;
Тричі, ранній, під вікном
Півень кукурікнув,
А Маруся не встає —
Їй покою не дає
Сон: щось серце чує...
«Ох, чого ж то ждять мені:
Жив мій милий чи в землі,
Що мій сон віщує?»

Так, як вкопана, сидить,
Під вікном небога
І в кватирочку глядить
В поле, де дорога;
Скрізь сідий туман наліг
На широке поле;
А в садочку іній ліг
На дерев'я голе...
Коні через мерзлий сніг
Санки мчать; з-під кінських ніг
Дим піднявся білий;
Ідуть, ідуть до воріт;
В санках парубок сидить —
Хто? — Марусин милий!

Що ж, Марусенько, твій сон?
Суджений з тобою!
Із далеких він сторон
З серцем і любов'ю
До дівчини прилетів —
Піп вас обвінчає;
Вибирайте старостів,
Хай музика грає.
Русу косу розплітай,
Хусточки заготовляй, —
Під вінець ідіте!
Заготовте рушники, —
Заспівають вам дяки
В церкві «много літа!»

ДВА ВОРОНИ

(З Пушкіна)

Ворон к ворону летить,
Ворон ворону кричить:
«Де б нам, вороне, поснідать?
Як би нам про те розвідать?»

«Есть! Лети за мною вслід —
Буде снідання й обід:
В чистім полі куц рокити —
Під кущем козак убитий.

Хто й за що убив його —
Тільки сокіл зна того,
Та кобилка вороная,
Та козачка молодая.

З поля сокіл улетів;
На кобилку ворог сів;
А козачка жде милого,
Не убитого, живого».

ФАРИС

(З Міцкевича)

Як човен веселий, відчаливши в море,
По синім кришталі за вітром летить
І веслами воду і пінить, і оре,
Лебежою шисю в хвилях шумить, —
Так дикий арап, поводи відпустивши
Коню вороному, в пустиню біжить.
Кінь шибкий, копита в піску потопивши,
Як криця гаряча в воді, клекотить.
Вже кінь мій по морю сухому ниря
І хвилю піщану грудьми розтина.

Дальше — глибше, дальше — глибше,
Вгору курява вихрить;
Дальше — вище, дальше — вище,
Понад пиллю кінь летить.

Мій кінь вороний так, як хмара, літає,
І лисина в лобі — як з місяця ріг,
І шовкова грива по вітрові має,
Кругом блискавки розкидає з-під ніг
Мчи, літавче білоногий!
Ліс і гори — прич з дороги!

Дарма мене пальма в полі
Жде з шишками й холодком —
Утікаю я поволі —
Пальма скрилася з сльозами
І в повітрі утонула,
І шелестом листя з гінця усміхнулася.

Там скали — понура сторожа пустинь —
Піддержують неба кінці головою!
І дражнять, що гупа копитами кінь,
І сваряться слідом за мною:

— О невіглас! — де він гонить!
Там від сонця весь скипить;
Де пісками кінь летить —
Голови там не приклонить
Під шатер серед пустинь —
Небо там шатер один.
Тільки скали там ночують,
Тільки звізди там кочують.
Вітер свару розімчав;
Я присвиснув — кінь помчав.
Глядь назад — понурі скали
Всі від мене повтікали:
Довгим рядом в степ біжать...
Слизли — сліду їх не знають.

Грак, почувши, що сваряться гори, гадає,
Що в пустині коня й бедуїна піймає,
І, розправивши крила, погнався гінцем —
Тричі голову чорним обвів обручем:

— Чую, — кракнув, — запах трупів,
Сам ти глупий, кінь твій глупий:
Хоч найти в пісках дороги?
Хоче папі білоногий? —
Лишня праця: хто зайшов —
Не виходить відціль знов.

Сим шляхом вітри блукають,
Слід пісками замітають.
Трав лука ся не несе —
Ся лука гадюк пасе.
Тільки трупи тут ночують,
Тут тільки граки кочують.

І, крачачи, когті на мене справляв;
З граком ми зіглянулись око на око.
Хто ж злякався? — Грак злякався і порвався
високо.

Я хотів накарать, і майдан напинався,
І очима грака я слідив за собою —
Грак мій чорною плямкою в вітрі повис:
Показався горобцем... і жуком... і бджолою,
А далі в повітрі цілком розтопився.

Мчи, літавче білоногий!
Скали і граки — з дороги!

Я оглянувся — аж з заходу хмара летить
На крилах широких по синьому склепу:
В небі хмара гінцем так хотіла прослить,
Як літав вороним я по степу, —

І зависла надо мною,
З вітром свиснула враждою:
— О невіглас! Там тобі
Спека груди всі розтопить;
Дощик з хмари не окропить
Куряви на голові.
Джерело в піску степовім
Не озветься срібним словом.
Росту там — к землі не зсяде —
Вльот голодний вітер краде.

Дармо, дармо лякає; я мчусь по пісках;
Хмара, мов занудившись, по небу слоняє,
Нижче голову склоняє
І застряла на горах.

А ще раз як хмару очима я скинув —
Її за всім небом позаду покинув;
Що в серці ховала — я бачив в очах:
Обімліла, зчервоніла
І від злості поблідніла,
А далі зчорніла, як труп, і сховалась в горах.

Мчи, літавче білоногий!
Грак і хмари — прич з дороги!

Око небо обвело;
Я оглянувся коло себе:
Ні в пустині, ні на небі
Вже нікого не було.
Мертвий степ — і світ настав —
Людських ніг не цілував.
Все там сном мертвецьким спить,
Як звіряк ватага дика
Не боїться, не біжить,
Вперше вздрівши чоловіка.

Мій боже! Тут я вже не перший! В пісках
Чи люди, чи відьми в степу бовваніють?
Чи бродять, чи добичі ждуть там в горах?
Ізді всі як сніг, і їх коні біліють!
Прибіг — всі ні з місця; гукнув — всі мовчать!
То кістки:

Стародавня каравана
Вітром з пісків вигрібана.
На шкелетах верблюжих — з людей маслаки:
В ями, де лежали очі,
В голі щоки, між кісток,
Буйний вітер піски точить...
І ворожить той пісок:
«Бедуїне ошуканий!
Де летиш — там гурагани!»
«Не боюсь!» — Кінь мчить вскок.

Мчи, літавче білоногий!
Відьми, гураган — з дороги!

Гураган, старший брат з африканських вихрів,
Серед степу гуля, серед жовтих пісків.
Мене зуздрів здалека — і став оглядати,
Вертачися на місці, собі зашумів:
«Що за вихор летить?.. З моїх менших братів,
Мабуть, вирвався, нікчемний, пісок розмітати...
Як посмів він моє дідівське розсипати?»
Заревів — і до мене горою порвався,
Зблід, посинів що я не втікав, не злякався;
Землю рив, пісок сипучий,
Всю Арапію ізмучив

І, як гриф-птах,
Мене з вороного зірвав:
Віддихом огнистим палить,
Крилами куряву валить,
Кида вверх, об землю б'є,
Крутить, рве, пісок шпуг.
Вирвався я — борюся сміло,
Рву, клочком пісок несучи,
Роздираю його тіло
І зубами мну, гризучи.

Гураган з моїх рук хотів в небо втекти,
Та не вирвався: в півтіла зірвався і рунув,
І піщаним дощем мене зверху облив,
Але ліг біля ніг моїх валом — і лунув.

Віддихнув я! На звізди тоді поглядів.
І все небо якраз золотими очима
Зріло все на бедуїна,
Бо прич мене ніхто на землі там не жив.
Як-то люблю поволоі дихнути грудьми!
Віддихнув я так широко,
Що повітря в Арбістані
Ледве на віддишку стане.

Як-то люблю поглянути очима всіми!
Розпістерлось моє око
Так далеко, так широко,
Що більш світа засяга,
Ніж — як небо заляга.

Як-то люблю розкинутися серед степів! —
Я розкинувся тілом і руки розняв,
І, здається, світ з Сходу на Захід обняв:
Моя думка в повітрі літає і рветься
Вище, вище і вище — аж в небо несеться.
Як бджола топить з жалом кінець животів,
Так я з думкою й душу у небо втопив.

АКЕРМАНСЬКІ СТЕПИ

Наплив я на розліг сухого океану,
Ниряє в зіллі віз і, мов між хвиль човнок,
Пливе між пойних лук по килиму квіток;
Минаю острови зелені я бур'яну.

Змеркає вже. Нігде ні шляху, ні кургану.
Шукаю шляхових на небі я зірок.
Гень, блись! Чи хмара то? То зіроньки світок?
Ні, то синіє Дністр — то світло Акерману.

Пождім... Як тихо все! Я чую журавлів;
А їх ключа б не вздрів бачніший з соколів.
Я чую, як в траві метелик колихнеться,
Як гадина слизька до зілля доторкнеться.

В тиші сій слухаю так пильно, зацікавив,
Що з родини б чув гук. Ніхто не одкликнеться!

ГАЙДАМАКИ

(Уривок з казки «Відьма»)

Садилось сонце за синім Дніпром,
За сонечком вечір спускався,
За вечором — ніччю, як сивим сукном,
І поле, і ліс укривався.
Між хмарами місяць тихенько котивсь,
І на небі зірки займались;
А піяві хвилі Дніпрові дулись
І берег високий лизали.
Задумалось поле. Утихло кругом:
Хіба де собака залає;
Хіба де рибалка заплеще веслом
Та хвилиною пісню співає;
Хіба де в рибалок багаття блищить,
Та часом голосить сопілка,
Та деде гадюкою вниз пролетить,
Із неба, зірвавшись, зірка.
Під Києвом ліс єсть, над самим Дніпром,
Ніхто ним пройти не посміє,
І сумно в тім лісі, і сумно кругом:
Огонь в нім серед ночі тліє,
Щось плаче, мов діти, гуде вечірком,
І висе щось, мовби собаки;
А що найстрашніше — в тім лісі гніздом
Давно завелись гайдамаки.
Не раз бородатих давили купців,
І коней, і крам відбирали;
Не раз подорожніх багатих панів,
Як липку сиру, обдирали.

У лісі курінь. В курені гомітня;
Бурлаки багаття розводять;
Осідлані коні кругом куреня
Непутані, попаски ходять.
На конях роз'їжджують два сторожі —
Із крамом купців виглядають.
Ті сучать аркани, ті гострять ножі,
Ті ружжя свої заряджають...
Понурий отаман під дубом сидить
І уси на палець мотає:
Не хоче він ради ні з ким розділити,
Ніхто його думки не знає.
Находила північ. Зібравшись в кружок,
Казок гайдамаки казали:
Про Дін, про Гаркушу⁴, про гарних дівок,
Про парнів, що Січ боронили⁵;
Про злих вовкулак; про Твардовського рід;
Про мертвих, що челядь лякають;
Про військо московське; про київських відьм,
Про змії, що до баб прилітають...

Один гайдамака

Єсть хатка під лісом — гін двоє від нас —
В ній баба стара проживає:
Опівніч до баби (я бачив не раз)
Коромислом змії прилітає.
Ще в Києві жив я. Там цілий Поділ
Про знахарку-бабу городить,
Про скрині, про гроші...

Отаман

Я й сам підглядів,
Як з Києва вчора вертався
Лужком поуз хату: якийсь сатана
Непевний до баби спускався...
І гроші є в баби?

⁴ Гаркуша Семен Іванович (бл. 1739—?) — ватажок антифеодальних повстанських загонів на Україні в 70—80-х роках XVIII ст. Протягом 1773—1783 рр. був тричі ув'язнений, але втікав. Після арешту 1784 р. засуджений на довічну каторгу.

⁵ Про парнів, що Січ боронили... — Йдеться мова про зруйнування Запорозької Січі царськими військами у 1775 р.

Га й да ма ка
Ім ліку нема —
Як в нехриста жида.

О та ма н
Ну, діти!
Не лишне б у баби замки підтрусить
Та руки в калитці погріти...

ЛЕДАЩО

(Балада)

Зле подумай, — то лукавий
Мов за руку поведе.

Недалеко від Полтави,
Де широкими гіллями
Ліс над Ворсклою гуде, —
З предка, з діда хуторами
Незавидний жив козак.
Сотник-предок на полях,
З яструбами-козаками,
І з вильотами, усами,
Сіяв ляха по степах:
Шаблю — кіска вищербляла,
Шапка — маком розцвітала.
Коник — соколом літав...
А у внука над стіною
Шабля вищербилась — ржою.
Кінь — на стійлі задрімав,
Замість шаблі та рушниці
Брязка чарка по полиці,
Ляха — в пляшці воював.
Те, що предки потом збили,
Скарб, худобу накопили —
Все козак прогайнував:
Сіли злидні хуторами,
А наслідничок — руками
Кішці й хвіст не зав'язав...
Що ж задумав? Він душею —
І без праці, без трудів —
Поєднать схотів чортів;
І північною добою
Із руки своєю кров'ю

Лист лукавим написав,
І зжидав гостей на лаві...
(Зле задумав — а лукавий
Мов над шиєю стояв).
Жде та жде їх...

Під полою
Поле й ліс приспала ніч;
Вже понурою порою
Півень проспівав північ;
Світло в небі догоряло:
Все, як в кладбищі, мовчало —
Не шархне на гілці лист...
К світу — вихрі закрутили,
Писк піднявши, пси завили:
Бризки, регіт, гомін, свист!
Вся земля заколихалась,
Стая пугачів зібралась
На оселях в хуторах,
На воротах, на тинах...
Чорт із двірнею своєю
Вперся в хату — за душею
І, як в бурю грім, гримить:
«Ти бажав на душу свата? —
Я твій сват! Та людська хата
Не для нас... — Чорти! Беріть!
Будем в пеклі душу гріть!...»
І з громовими словами
Двірня, — в пір'ї, в ковтунах,
Ланцюгами, кайданами
На руках і на ногах, —
Козака кругом вмотали.
Як листок, козак трусивсь!
(Чорт на страхи не дививсь).
Грім креснув, і дощ полився...
В ад тягли... Козак моливсь...
І аж в пеклі б опинився —
Якби не... — пробудивсь.

БАНДУРИСТ

На дереві жовкне по осені лист...
 Свій вік переживши, сідий бандурист
 Підвіконню пісні співає.
 Віжить чередою за ним дівчора,
 Сідого проводять з двора до двора,
 А дід на бандуру їм грає:
 Під звонкі струни гетьмани встають,
 І прадіди в струнах бандури живуть,
 І дишуть холодні могили:
 Бринчать, — як козаки боролись з-врагом...
 І як під широким московським орлом
 Козаки нагрілись, спочили.
 Ті давні набіги, ті давні борби
 Остались у головах старців сідих —
 Там дідівська давність схована...
 Дід строїть бандуру; пробіг по струнах —
 І струни говорять в костистих руках,
 І старець співає про Богдана:

«Обріс мохом сірий камінь, в полі лежачи,
 Зажурилися козаченьки, дома сидючи.
 Дім — пан робочому;
 Козакові охочому —
 В полі погулять! (2)»

Закричали вороньки над Батурином,
 Ідуть козаки на радоньку з паном гетьманом.
 Кра! Кра! — з сього краю
 Козак піде по Дунаю —
 Будем проводжати! (2)»

Розпустилися парості в ясній зорі,
 Затрубили в жерстяний ріг в гетьманським
 дворі.

Блись! Блись! — аїрка встала,
 Світлий волос розчесала:
 Мирові не будь! (2)

Заїржали кониченьки, у ясел стоя,
 Зготовлена козаками дорожня зброя.
 Спис, шабля гостренькая,
 І рушниця ціленькая,
 І козацький кнут. (2)

Задавонили в Батурині у великий дзвін:
 Прощається із Богданом увесь гетьманський двір.
 Іде рада за гетьманом —
 За Богданом добрим паном
 В поход проводжати. (2)

Закричали сірі гуси, в вирій летючи;
 Заспівали козаченьки, в похід ідучи.
 Крик! Свист! Музика грає;
 В вітрі короковця має;
 Коники іржать. (2)

Кругом поле широкеє рястом зацвіло:
 Не ряст — військо гетьманськеє у похід вийшло.
 Під ним земля дрижить;
 Курява стовпом стоїть;
 Хмари вслід ідуть. (2)

Попереду сам Богданко конем виграє;
 Він до синього до моря степом прямує —
 Ідуть моря оглядати,
 Жупанів набирати,
 Грошей нагрібати! (2)

Тричі місяць роги зводив, тричі полоскавсь:
 З козаками додомоньку гетьман не вертавсь.
 Батурин снігом вкрився;
 Деся Богданко забарився —
 Додому нема. (2)

На четвертий жерстяний ріг в полі заревів:
 То Богданко із походу веде козаків —
 Звісивши головоньку,
 Ідуть коні додомоньку,
 Козак утомивсь. (2)

Віталися козаченьки дома з батьками;
 А на дворі на гетьманським музики грали;
 Козаки сходилися,
 Сріблом, золотом ділилися,
 Пили, гуляли. (2)

Після зими й негодоньки зацвіли садки;
 Після війни — відпочили дома козаки:
 Козак світом мутить;
 Дома п'є та уси крутить —
 Та все не гуля! (2)

КОЗАК

(Подражаніе народної пѣснѣ)

Не стаями ворон літає в полях,
Не хліб сарана витинає,
Не дикий татарин, не зрадливий лях,
Не ворог-москаль набігає;
То турок, то нехрист з-за моря летить
І коней в Дунаї купає.
Йде в город — в чумі мов весь город лежить,
Селом — і село западає.
Він хоче весь світ під коліно зломить,
Побить, потопить у Дунаї...
Нехай лиш виводить на поле шайки —
Поміряємсь силами в полі!
Уже ж не без бога християнські полки
І вольний козак не без долі.

Широкою гриву на вітер пускай,
Неси мене, коню, за бистрий Дунай!

Неси мене, коню, — заграй під сідлом,
За мною ніхто не жаліє.
Ніхто не заплаче, ніхто з козаком
Туги по степу не розсіє.

Чужий мені край свій, чужий мені світ,
За мною сім'я не заніє —
Хіба тільки пес мій, оставшись в воріт,
Голодний, як рідний, завиє!
За море, за море — вітри спереджай,
Неси мене, коню, за синій Дунай!

Не треба на полі вожатого нам;
Вожатий нам — зізди; за мною
Товариші — хмари; а буйним вітрам
Дорогу дамо за собою.
За синій Дунай — по степах розгулай;
Нам поле трави не закриє...

Постіль мені буде — широкі поля;
А чорная хмара покриє...
Умиюсь — дощами; утрусь — чапраком;
А вичеше — терен колючий;

А висушить — сонце; в спеку під дубком
Напоїть рівчак говорючий...

Не ніживсь я зроду у ньеньки колін,
В постелі впівдня не валявся,
Мене не лякали ні буря, ні грім,
З баталії в ліс не ховався.
В татарина коней в полях віднімав,
Як пух — розвівалися ляхи;
Я забраним сріблом коня убирав
В їх сідла, в їх китиці, бляхи...

Під турка, мій коню, — і время не гай,
Неси, де глибокий розлився Дунай!
Не гай мене, коню, бо турок не жде,
Бо турок все палить, плондрує;
Там слід вигоряє, де з ордами йде, —
Він дума, що світ завоює.
Розсію, розвію я сам ворогів,
В Дунайській їх витоплю хвилі,
А сам відпочину посеред степів
З конем на високій могилі...

А може, поляжу й сам серед степів
З тобою, ти, вірний мій коню!
Широким я тілом згодую орлів,
А кровію моря доповню;
Курчавим я чубом поля застелю,
Дам зброю я краю чужому;
А білії кості в свій край відішлю —
Дунай занесе їх додому.

Прощай же, отчизно, ти, рідний мій край!
Неси мене, коню, за бистрий Дунай!

ЧАРІВНИЦЯ

(Баллада малороссийская)

Посвящается брату Ивану

Hanc ego de caelo ducentem sidera vidi,
Fluminis haec rapidi carmine vertitur iter,
Haec cantu fiq̃ditque solum

Manesque sepuleris,
Efficit et tepido evocat ossa rogo.⁶

Tidullius, 1, 2

I

Понад гаєм, над водою
Стелються тумани;
Стоять в шатрах над річкою
Волохи-цигани;
А між тими циганами
Циганка-ворожка,
Та до тої циганочки
Втоптана дорожка.
Туди ходять в темний вечір
Молоді дівчата
З хлібом-сіллям до ворожки
Суджених питати:
Питаються циганочки —
Де зілля копати,
Питаються — як тим зіллям
Хлопців чарувати...

2

Пливе тихо над водою
Місяць молоденький;
Вподобався дівчиноньці
Козак молоденький,
Та не знала Марусенька,
Як причарувати,
Та побігла в темний вечір
Ворожки питати...

⁶ Її я бачив, як вона з неба знімала зірки,
Вона чарами повертала шлях бистрої річки,
Вона чарами розколює землю і з могил низиває духів
Та зводять кості з вогнища: Тібул, 1, 2 (лат.).

3

Понад гаєм, понад полем
Туман налягає;
В однім шатрі циганочка
Огонь розкладає
Та до огню приставила
Рівні два горшечки:
В однім горшку зілля варить,
В другому — клочечки.
Над горшками на прутіку
Дві жаби печуться;
Стоїть з нею, як плат, блідна,
Дівчина Маруса.
Звела з неба вороженька
Дві яснії зірки,
Ворожила, примовляла
Кругом коло дівки,
Розітерла сухі жаби,
Зілля відпідила —
Молодую дівчиноньку
Чарувати вчила;
Дала дівці піску в жменю,
В вузлик жаби й зілля:
«Буде тобі, моя доню,
Бажане весілля».

4

«Не ходи, Грицю, на ту улицу,
Бо на тій улиці — дівки чарівниці:
Одна дівчина чорнобривая —
То чарівниця справедливая;
Друга дівчина чарів не знала —
То ж тая Гриця причарувала».
Тільки Гриця із парубків
Маруса любила;
Тільки Грицю по серденьку
Маруса не мила.
Тікай, Грицю, Марусеньки,
Бо в тебе влюбила —
Бо не дурно Марусенька
Ворожити вчилася...

Пливе місяць молоденький,
 Розігнувши роги.
 Марусенька, в місяць глядя,
 Стоїть край дороги.
 Та вийняла з-за пазухи
 Циганчині чари,
 Та скликала річчю-словом
 Із трьох країв хмари:
 «Всі хмарочки докупочки,
 А місяць утору! —
 Сюди йтиме мій миленький
 З улиці додому...»
 Та врізала русу косу,
 Та в клубочок збила,
 Зняла перстень із рученьки —
 Сю річ говорила:
 «Місяць на небі;
 Камінь на землі;
 Риба в морі;
 Звір у полі;
 Грицько піде додому, —
 А я по сліду йому:
 Коли вони зійдуться пити, гуляти, —
 Тоді нас будуть злі люди розлучати!»
 Тричі, стоя, Марусенька
 Сю річ промовляла,
 Тричі звела дві зірочки
 Й косу розплітала...
 Далі... взяла — коло чарів
 Перстень положила,
 Та й побігла додомоньку —
 Щоб мати не била.

«Ой бачиться — наплачеться, —
 Самі сльози ллються:
 Від милого сватів нема,
 Від нелюба шлються!» —
 Так темненькими ночами
 Марусенька співала,
 Поки в циганки-ворожки
 Чар не добувала.

Тепер місяць ще не сповнивсь
 (І люди не знали),
 Як від Гриця до Марусі
 Старостів прислали.
 Через тиждень — в молодії
 Музики заграли,
 І в неділю на весіллі
 Свашки заспівали:
 «Ой ти, душенько,
 Наша Марусенько!
 Відсунь віконце —
 Подивись на сонце:
 Чи високо сонечко на небі?
 Чи багато боярів на землі?
 Чи хороший молодий на колір?
 У-у-у!»
 Ой брат сестру виряджа:
 «Оце тобі, сестро, дорога,
 Їдь же ти до свекра здорова!
 Та будь же ти здорова, як вода,
 Та будь же ти багата, як земля!
 У-у у!»

Чого ж тому молодому
 Весілля не мило?
 Чого йому Марусенька
 Так швидко остила?
 Повісив він головоньку,
 Як листочок в'ялий;
 Нудно йому на серденьку,
 Очі повпадали...
 Питається чоловіка
 Марусенька тихо:
 «Відкіль тобі журба твоя?
 Відкіль твоє лихо?
 А чи пісні, вечорниці
 Ізбавили груди?
 А чи твою головоньку
 Наврочили люди?» —
 «Ох не пісні, не уроки
 Журба мене з'їла!
 Чомусь мені, голубочко,
 Жени́тьба не мила...

Оцей мене перстень із'їв:
З вечерниць ідучи,
На дорозі із сим перснем
Узличок налучив;
Я узличок, розв'язавши,
На шляху покинув;
Перстень взяв собі на палець —
І з тої години
Світ немилый, ніч безсонна,
В'яну — як билина!...

8

Тече річка в вік із віка,
Та води не спали;
А Гриценська в дві неділі
В душині сковали...
Овдовіла Марусенька —
Сама захворала
И до своєї могилоньки
Чари проклинала...
Коли б була Марусенька
Циганки не знала,
Коли б була та ворожка
З чарами пропала,
То ти б була, Марусенько,
Гриця не згубила,
То ти б була, Марусенько,
И сама була жива:
Бо чарами верховодить
Нечистая сила.

ЖУРБА

Горе ж тому кораблеві,
Та у море занесеному,
Горе тому сиротині,
Від родини відлученому!
Куди війне буйний вітер —
Корабль в хвилях потопається;
Куди гляне сиротина —
Слізеньками обливается!
Ніхто з моря кораблика

До берега не привертає;
Ніхто в горі сирітоньки
До серденька не пригортає.

Горе ж мені на чужині,
Ніхто мною не кохається;
Чи заболить головонька —
Ніхто мене й не спитається!
Лягла журба на серденько
Так, як камінь на могилоньку,
Схилилася головонька,
Як маківка на билиноньку...
Коли б мені на чужині
Крильця дав соловесчко:
Знявся та полетів би я,
Куди рветься моє сердечко!
Коли б мені на чужині
Родинонька та далекая:
Велась моя б розмовонька,
Веселая та легенькая...
Лети, сизий голубоньку,
Де рід мене сподівається;
Скажи моїй родиноньці —
Я за нею убиваюся!..

УБИСТВО

На заході ранне небо
Мов кров'ю залито;
Прийшли вісті до милої,
Що милого вбито...
Не на війні його вбито —
Затягнуто в жито,
Червоною китайкою
Рученьки прикрито,
Зеленою оливою
Очиці залито.
Прилетіла зозуленька —
На головку пала,
Та випила оливоньку,
Та й заворкувала:
«Такі очі, такі брови,
Як у мого пана!..»

Десь узялась його мила,
Голубонька-сива,
Та підняла китаєчку,
Та й заголосила
«Чи ти, любий мій, упився
Чи з коника вбився
Чи за мною, молодого,
Гірко зажурився?»
— Я не впився, моя мила,
З коня не звалився
За тобою молодого
Я не зажурився
Сподобав я чужу жону —
Удівоньку милу:
Пелюшили брати її
Та й звели в могилу!.

РИБАЛКА

Після бурі дівчинонька
З Дону воду брала:
«Чиє хвиля веселечко
К берегу примчала?

Чи того рибалоньки,
Що вірно кохала,
Що від нього до зіроньки
Ніченюк не спала?..»

Пливе човен — та вже його
Вода затопляє;
Та на човні знакового
Рибалки немає

Буйний вітер з дальніх сторін
Хвилю наганяє;
Понад Доном чорний ворог
Кряче й промовляє:

«Ой покинув рибалонька
Човник і весельце
Та затопив у Донові
Вірненьке серце»

Ой утопив рибалонька
Та й мовив річима:
«Пливи, човне й веселенько,
Де вірна дівчина!

Нехай човен мені буде
Замість домовини;
Хай весло поставлять люде
Хрестом на могилі!»

ДІН

Питається море в Дону:
«Відкіль гониш води?
Яку росиш ти сторону
І поїш народи?»

«Віжать мої світлі води
З далекого краю:
Славні сторони й народи
Рошу й напуваю.

Сто станиць на моїх кручах
Мене поважають;
Сто полків-орлів літучих
Їхней напувають.

Їх воєнна слава давня,
Як сам я, без краю!
Я їх щастя, я їх знамя
Купаю й кохаю!

Там дівчата злоту й шовку
І щоту не знають;
Там козаки в царськім війську
Маком розцвітають.

Там у вині винограднім
Купаються діти;
Там у степу неогляднім
Табуни без сміти.

Цар козаків зна кохати,
Дав їм батьком — сина:⁷
Донське сонце, донська мати —
Царська дитина!*

ДНІПР

Над дніпровськими лісами
Ніч шатром розіп'ялась;
Дніпр з крутими берегами
Ніччю дуже розігравсь.
Понад берегом мохнатим
Сосни почали дрімати
Під пісні свого Дніпра.
Так над колискою мати
Спать дитину присипля...
Тихо! Сумно! Тільки часом
В пуці пугач закричить,
Тільки хвиля викрутасом
Плеще... й місяць четверить...
Місяць плава над лісами;
В курінях у рибаків
Вже давно нема огнів;
І святими ліхтарями —
Небо жевріє зіздами...
Дніпре, прадіду віків!
Срібним плеском хвиль глибоких
Розкажи мені дідів
Казку добростей високих;
Розгласи в далекий край
Славу давнюю України
І князів святії тайни
Перед світом не скривай!.

У царській Росії отаманом усіх козачих
військ вважався спадкоємець престолу.

ЗАМАНКА

(Пісня русалок, уривок з балади)

Ми не бажаєм ні срібла ні злота;
Танці та пісні — наша охота;
Нащо нам срібло? — Хвилі біліші;
Нащо нам золото? — Піски жовтіші.

Як рибки — в хвилях весело граєм;
Як пташки — в лісі пісні співаєм;
На дні дніпровським наші світлиці:
Там-то русалки, наші сестриці.

Ліжка в світлицях шовком покриті —
Та ні з ким ліжка нам поділити...
Прийди, козаче, ясної ночі,
Дай цілувати карії очі!..

На білім світі серце заб'ється —
Язик ворожий з серця сміється;
А ми, русалки, зради не знаєм,
Вас, молоденьких, щиро кохаєм...

ВІЩБА

— Чомусь мій кінь ворененький
Не пив у криниці;
Чомсь брязнула на кілочку
Шабля край полиці.
— Вітер війнув проз віконце —
Шабля забряжчала;
Ніччю, синку, сніженьками
Криниця припала.
— Шибка, нене, не дзвонила;
Криниця — як слізка:
Певно, певно, моя мила
У чужого ліжка!
Кінь та шабля — моя віра:
Розгадав їх вістку...
Не плач, нене, пусти мене —
Привезу невістку..

ВОЛОХ

За морем степ, край моря степ,
В степах волох з шатрами ходить;
Крива коса, зубатий серп
Волоха в поле не виводить.

Врох не йде в полки служить;
Волох живе — як набіжить.
Широкий степ — його постіль;
Кругом, стіна — із небом гори;
Нежатий хліб, небрана сіль;
Півголий сам і діти голі.

Зате татарин, німець, лях
Не гріли рук в його шатрах.
Пани в будинках сплять без сна;
Купець моря перепливає;
В воді шука рибалка дна;
Мужик в судах поріг змитає.
Волох собі в шатрі сидить,
Охоче їсть і смачно спить.
Зима — коло огня в шатрах;
Весна — лежить він під зіздами;
А літом — ходить по степах
З ширококрилими шатрами.
Без хліба — сит, без хати — пан.
Густий туман — його жупан.

РОЗСТАВАННЯ

(3 пісень)

Ой кряче ворон, негодоньку чує:
Щось козакові серденько віщує.
Козак сідла коня вороного,
Він хоче їхати до краю чужого,

Хоче на полі пошукати долі:
Козацька охота — гірше неволі.
Роду й худоби не жаль козакові.
Та жаль дівчини йому молоді.

Зірненька ясна за місяцем сходить;
Козак із двора коника виводить;
Козак на коні вороному грає;

Дівчина вийшла, козака питає:
«Серце-козаче, як рано рушаєш,—
Куди так рано з двору виїжджаєш?
Чи їдеш в поле сонечко стрічати,
Чи тугу з серця в степу розсипати?»

Козак

Зірко-дівчино! Треба нам розстатись...
Серденьку скупно, душно дома жити,—
Іду по степу тугоньку розбити;
Буду я в морі коня напувати,
Буду край моря доленьки шукати.

Дівчина

Місяцю ясний! — не їдь ти далеко:
Щось моє б'ється серденько нелегко;
Кінь під тобою вороний сумує —
Кінь вороненький неоленьку чує

Козак

Дівчино-душко! — Серденько не знає,
Де козакова доленька гуляє;
Кінь вороненький того зажурився,
Що ще сьогодні води не напився...

Дівчина

Свіжий барвінку! Хто ж тобі без мене
Білу на полі постільку постеле?
Кому в чужбині ти промовиш слово?
З ким ти поділиш вірну розмову?

Козак

Крихто Марусю! Білую постелю
Сніг, завірюха у полі постелють;
Серцем сирітським, щирими словами
Буду балакати з буйними вітрами.

Дівчина

Голубе сизий, козаченьку любий!
Хто ж тебе в полі к серцю приголубить?
Хто тебе вкриє звечора легенько,
Хто тебе збудить до світа раненько?

Козак

Яр між горами мене приголубить;
Густі тумани авечора прикриють;
Пуща над яром а вітрами розбудить,
Рання в полі роса личко змие.

Дівчина

Серце-козаче! В далекій країні
Ти ж не забудеш об своїй дівчині?
Словом, хоч рідко, рідним відзивайся...
Та гірше всього — додому не гайся!

Козак

Буду я письма сльозами писати,
Буду вітрами письма присилати...
Де козакові — де в світі не бути,—
Як тебе, серце, як тебе забути?!
Мені згадають темненької ночі
Дві ясні зірки — твої карі очі;
Серцю згадають, милої любови,
В ворона крила — твої чорні брови;
Рум'яні щоки — куці в лозі калини;
Сосна в діброві — станочок дівчини...

Дівчина

Серця, ж, козаче, не давай нікому,—
Та швидше, милий, вертайся додому!

Козак

Тоді я буду додому вертатися,
Як буде щука з голубом кохатися;
Як Дніпр наш буде синє море пити
Та буде хвилю назуспять котити...
Треба вірненько Дніпрові служити,
Прийдеться в полі головку зложити!..

Дівчина

Хто ж тобі в полі очиці закриє;
Хто біле тіло до гробу обмие?
Хто проспівас над тілом, козаче,
Викона яму, як рідне заплаче?

Козак

Крилами ворон очиці закриє;
Дош із вітрами біле тіло змие;
Кінь вірний яму виб'є копитами;
Дикі завиють звірі коло ями;
Намісто дзвонів — вороння закриє;
Біла на полі береза заплаче.

Кінь полетів — на вітрі грива має;
У воріт стоя, дівчина ридає.
В раннім тумані козаченько скрився;
В дівки рукавчик сльозами змочився.
Влудить, літає козаченько в полі:
Козацька охота — гірше неволі.

В три годи вітер ворона заносить;
Ворон дівчині кісточку приносить.
То ж тая кістка — козака милого:
Вже три годи — дівка вийшла за другого.

ПАЛІЙ⁶

Люлька в роті зашкварчала,
Шабля в ніжнах забряжчала;
Шабля різанину чує,
Люлька пожари віщує.

Сидить дома, на покої,
Не пристало козакові.
Склич, козаче, склич дружину,
Іди, Палій, в Ляківщину.

Годі, коню, в стійлі спати,
Підем ляків полякати!
Швидше мчи, ніж кремнем збита
Згасне іскра від копита...

⁶ Палій Семен Пяликович (справжнє прізвище — Гурко, 40-ві роки XVII ст. — 1711) — козацький полковник, керівник визвольної боротьби селянства і козацтва Правобережної України проти польсько-шляхетських поневолювачів на межі XVII—XVIII століть.

Хто, як стрілка із майдану,
Вихрем мчить за Україну?
Яр, ліс, річка, туча синя
Козакові не запила.

Хто в траві — врівні з травою;
Хто в воді — врівні з водою;
Хто у лісі — врівні з лісом,
Ніччю — перевертнем бісом?
Палій!

Ранні й півні не співали,
В Польщі замки запалали.
У пожарі жида шкварить
І з пожару люльку палить
Палій!

Де був замок — попелище;
Де цвів город, там кладбище;
Враже поле кров'ю мочить
І об камінь шаблю точить
Палій!

Ще й не мріло, не світало,
Польщі край — як не бувало...
У Палія на причілку
Крикнув півень на засіку
«Кукуріку!»

ЗИМНІЙ ВЕЧІР

(З Пушкіна)

Буря в хмари небо криє,
Сипле сніг, як з рукава,
То звірюкою завис,
То застогне, як сова;
То, солему закрутивши,
Попід стріхою шумить,
То в вікно, мов припізнившись
Подорожній, торготить.

Вся примовкла наша хатка,
Тихо в хаті і темно;
Що ж на лавці паніматка

Зажурилась під вікном?
Чи підслухавш, як свище,
Вис-вітер і шумить,
Чи як дзигу на днищі
Веретенечко дзижчить?

Вип'єм, добра паніматко!
Ну, по одній наливай;
Вип'єм з горя! Де ж кухлятко?
З веретеном не дрімай.
Заспівай, «як мати сина
Виганяла до орди»,
Як до зірочки дівчина
Неньці принесла води».

Буря в хмари небо криє,
Сипле сніг, як з рукава,
То звірюкою завис,
То застогне, як сова...
Вип'єм, добра паніматко,
Ну, по одній наливай;
Вип'єм з горя, де ж кухлятко?
За починком не дрімай!

ЧОРНОМЕРЕЦЬ

То не сірий туман
З Чорномор'я підняв —
Піднімаються гуси то сірі;
То не хмару снігів
Буйний вітер навів —
Піднімаються лебеді білі.
Кричать гуси: гел! гел!
А за ними орел
Іспускається з хмари високої:
«Не тікайте вгорі,
Гуси сірі мої!
Підождіте орла, мої любії!
Я не бити лечу,
Розпитати хочу:
Чи не бачили ясного сокола?
Чи не стрітили ви
Богатир-голови,

З Чорноморії доброго молодця? —
«Коло моря убит
Чорноморець лежить;
Його ручки лежать на три штученьки,
Його ніжки на згляд
Край дороги лежать;
Крізь реберця — трава пробивається,
Серед степу того
Ніхто к тілу його
Із живої душі не ласкається;
Тільки ластівки три,
З-під сідої гори,
Пригортаються: першая ластівка —
Мати рідна рида;
А другая — сестра;
Третя ластівка — жінка покійного.
Де матуся рида —
Там кровава ріка
Протікає до моря глибокого;
Де рідненька сестра —
То вже річка пройшла
І просохла, не влившись до моря;
А де жінка була —
І росиці нема,
І зав'яла трава край покійного».

ВИВІДКА

1

В чистім полі
Дві тополі,
Під топольми криниченька,
В ній холодна водиченька,
Там дівчина
Чорнобрива
З криченьки воду брала,
З козаченьком розмовляла:
«Козаченьку,
Бурлаченьку,
Зелененький барвіноньку!
Сватай мене, дівчиноньку!» —
«Дівчинонько,
Рибчинонько!

Ой рад би я тебе сватать,
Та боюся твого брата.
Ой Галочко,
Коханочко!
Отруй, серце, свого брата —
Тоді буду тебе сватать».—
«Де ж отрути
Роздобути?
Умер батько, вмерла мати,
Не навчили чарувати».—
«Ой дівчино,
Сиротино!
Стоять в полі дві ялини,
На ялині дві гадини.
Вийди, Ганно,
В поле рано:
Там ялину сонце пече,
А з гадини ропа тече:
Пригни спину
Під ялину.
Підстав, дівко, коновочку,
Під гадючу головочку.
Брат твій Марко
На ярмарку:
Навари ти йому пива,
Щоб їм брата отруїла».
В неділеньку
Веселеньку
Брат з ярмарку приїжджає,
Сестра брата привітає.
Брату пива
Виносила:
«Напийсь, брате, того пива,
Що я вчора наварила».
Не п'є Марко
Тії чарки:
«Напийсь, сестро, вперед сама,
Щоб не звела мене з ума».
Сестра-змія
Поблідніла:
«Пила, брате, вже я сама,
Се для тебе залишила».
Братик пивця
Як напився,

За серденько ухватився
І з коника повалився:
«Яке диво,
Твоє пиво? —
За серденько ухватило,
З вороного повалило!..»

2

В чистім полі
Дві тополі:
Під топольми криниченька,
В ній холодна водиченька.
Там дівчина
Чорнобрива
З криниченьки воду брала,
З козаченьком розмовляла:
«Козаченьку,
Бурлаченьку,
Зелененький барвіноньку!
Сватай мене, дівчиноньку!»
«Дівчинонько,
Рибчинонько!
Твоє пиво, пиво-диво,
Брата за серце схватило,
І схватило,
І звалило
З кониченька вороного,
Струїш мене, молодого!
За науку,
Змів-суко,
Тепер іди — хоть за ката:
Отруїла свого брата!»

АМВРОСІЙ МЕТЛИНСЬКИЙ

(1814—1870)

Амвросій Лук'янович Метлинський відомий в українській літературі як автор поетичної збірки «Думки і пісні та ще дещо», яка побачила світ під псевдонімом Амеросій Могила. Він був одним з перших перекладачів з польської, чеської, словацької, сербської, німецької поезії.

Метлинський народився 1814 року (день народження невідомий) в селі Сарах, тепер Гадяцького району Полтавської області, в родині дрібномаєтного дворянина, який походив з колишньої козацької старшини. Після навчання в Гадяцькому повітовому училищі та в одній з

харківських гімназій, вищу освіту здобуває в Харківському університеті. Якийсь час працював тут бібліотекарем, захистив магістерську, а згодом і докторську дисертації. З 1843-го по 1858 роки викладав російську літературу в Харківському та Київському університетах.

Початок літературної діяльності Метлинського припадає на кінець 30-х років. Вболівуючи за долю рідної мови, вигнаної зі школи, наукових та державних установ, преси, поет намагався передати її красу в художніх творах. Він звертався до героїчного минулого народу, оспівував героїку козацтва, протиставляв славне минуле дідів підневільному існуванню їхніх онуків і правнуків.

У поезії Амеосія Метлинського виразно звучить такий мотив високого призначення слова в житті людини. Народний співець, вважає він, виступає носієм історичної пам'яті народу, саме він найгостріше відчуває духовну спустошеність людини. Не допустити, щоб загинула мова народу, — до цього й сьогодні закликає нас поет своїми творами.

Творчість Метлинського залишила неповторний слід у розвитку української романтичної поезії. Чимало зроблено поетом для духовного життя рідного народу, для розвитку його національної культури, хоч тяжка хвороба легень весь час перешкоджала здійсненню творчих задумів. Останні роки життя Метлинський провів у Ялті на лікуванні.

БАНДУРА

Ієремії Галці⁹

Кому, як не тобі, рідкокоханку,
Отсю виспівував би я співанку?

Та чи ви вже, братця, не чували
Про старого козака-співаку?
Вспом'янім лиш його йому ж в дяку!
Бо вже які й чули, позабували...
Про гетьмана чи про гайдамаку
Дід заспіває, в бандуру заграє, —
Плаче бандура, мов оживає:
Жаль візьме дитину, візьме і бурлаку!
Його бандура, скоче він, зависе,
Його бандура й вороном закрече,
Мов та дитина, жалібно плаче...

⁹ Ієремія Галка — псевдонім М. І. Костомарова.

Сльози поллються, серденько нив,
Де ж ти дівався, та старий співаче,
Ой заспівай нам про життя козаچه!

ДО ВАС

Будьте здорові, дядьки та братця!
А дайте лишень за бандуру узятися
Та на бандурі розігратися,
В старині-бувальщині покохаться!

Ой не лізь, дядьку, в високі хати,
Бо там із тебе будуть глумувати!
Ой не лізь, дядьку, в панські хорони:
Там не чувати дідівської мови!

Возьми, дядьку, гострий спис,
Сядь на коня — та й у ліс!
Там на волі, на просторі!
Скакатимемо доволі;
Долі в полі спатимемо,
Собі долі шукатимемо!

За білії руки панянок нам не водити
От по тому гладенькому, ніби скло, помості...
Нам, братця, нам, братця, вже нам не ходити
Та до панів, до панів тих великих у гості;
Нам, братця, нам, братця, під конем трошити
Ворогів наших невірних проклятії кості...

Або в морі
На просторі
Цареві служити,
Славоньки шукати,
Ворога губити,
Та щоб наших було знати!

Гей, братця, гей, братця, то наша дорога,
А не місце тепле в панського порога!

ЗРАДНИК

Хто тебе, родину, рідний зневажає,
Хай той на чужині серця не має,
Та щоб до кого в горі притулитися,
Та щоб було з ким горем поділитися!

Хто свою віру, хто край свій покине
Хай той без роду на чужині агине,
Згасне його око, душа почорніє,
Замре його голос, серце зотліє!

Він од бога долі не знатиме,
Тільки од бога кари він ждатиме!
Де він стане, де він гляне —
И чорний ворон літатъ стане!

Хтось ворону його вкаже,
Задалегідь уже скаже:
— Ото ваша
Буде паша!

Як його злії кари каратимуть,
Батьки й малим дітям казатимуть
З хрестом вони казатимуть стиха:
— Отак, діти, не дай боже лиха!
Отак, діти,
Не робіте!

Зрадник од людей ласки не знатиме
Сам він од себе в пущі тікатиме..
Його рідне слово в пісні не грітиме
Йому пісня в серці углем горітиме..

СТЕП

Ідемо з батьком степом серед ночі;
То як мій коник заграє, заскаче,
Зараз чогось йому батькові в очі
Сльози навернуться, мов він заплаче..

«Чи не спитав,
Чого плаче
Він, козаче?»

«Ох, чи знаєш, — каже, — хлопче,
Який степ твій коник топче?» —
«Що ж він каже,
Коли зна вже?»

«Хто тут бився, в степу мчався?
Хто втікав, кого лякався?» —
«От же й чули,
Та забули...»

«Чув, чиї отсе могили,
Чув, чого тут вовки вили?...» —
«Бач, від чого
Він, небого...»

«Колись, мій синку, ми тії могили
Трупом та трупом начиняли;
Колись, мій синку, ми в тії могили
Злих ворогів, було, спати клали...» —
«Бач, од чого
Край могили
Вовки вили!»

КЛАДОВИЩЕ

Дивляться з неба ясненько срібні зірки;
Мають-біліють над могилками хустки.
В тих могилах попід чорними хрестами
Труни та труни все з козаками, з молодцями.
Як то в великдень засвітять спершу свічки,
Як в усі дзвони вдарять, встають козаки;
В того шаблюка при боці, той з батіжком;
А проміж ними вже дехто є й без чуприни...
Як ото вийдуть вони на світ з домовини,
Гомін, як в бурю, і грім — луною кругом:
Чи батьками оті німці загнущались,
Що чуприни вражі діти одцурались?
Трохи й кращі були й єю потішались!
Колись єю з України нечисть ми змітали,
Тільки що із головою її віддавали.

СПИС

У батька є гострий спис,
А довгий спис, довгий, та не сяє!
Бо як на стіні повис,
Щось довго вже в ділі не буває!
А мати як візьме спис
(Вона павутину їм змітає):

«Лийкий його нам приніс», —
 Батько каже й сумно поглядає...
 А сотник раз зирк на спис —
 Як крикне, мов в серце спис встромився!
 Вкопив, на коня, та в ліс
 І всю ніченьку, в пущак носився...
 Він вранці вернув нам спис:
 «Ману напустив, — каже, — біс;
 І сам я не знаю, як сказився!»
 А батько мій і проговорився:
 «Давно вже костей він не ламає!» —
 «Е! бач, — я на думці, — чом не сєе...»

ЧАРКА

Є в нас, братця, чарка на полиці;
 Та вона, та чарка, срібна, старосвітська!
 В старину жили батьки в світлиці
 И частували єю вони ціле військо, —
 І по повній козаченьки випивали,
 И наших батьків гетьманами наставляли...
 Далі дужче й дужче вони гомоніли,
 Поки вони на вороних та не сіли...
 Далі на орду літали,
 Орду тую побивали!
 Срібна чарка по столові вп'ять ходила,
 Громадонька веселенька гомоніла!..

Вже з якого часу нема того війська,
 Позосталась тільки чарка старосвітська!
 Вже з якого часу немає й світлиці,
 А ще блищить срібна чарка на полиці!
 Вже з якого часу всюди тихо-глухо,
 А зосталась проклятуця сивуха!

Один козак позостався: серце ние, заниває,
 Мов на серце сирий туман тяжко-важко
 налягає!

Як про військо він згадає,
 Він по повній наливає
 И за все військо випиває...
 І куняє, й випиває,
 И випиває, і куняє;
 Отак віку доживає!..

КОЗАК, ГАЙДАМАК, ЧУМАК

На воронім коню їхав козак
 Горою, долиною,
 Проміж калиною;
 Він розмовляв з милою дівчиною.

На своїх двох лісом йшов гайдамак;
 Проміж ліщиною
 Йшов він з дубиною.
 З лісом гукав — з своєю родиною!

Чвалав за возом чумак-неборак
 Низом, травиною,
 З своєю скотиною
 Та й балакав з лихою годиною!..

— Дівчино, прощай!
 Гей, не гайся! На ворогів, коню!
 — Ох, прощай, козаче! Та обороняй
 Мати Україну й мене, її доню!

— Дубино, махай!
 Шукай, добувай мені долю!
 Кого хоч, моя дубино, зачіпай:
 В лісі, в пущах маємо ми свою волю!

— Синку, поганай!
 З нікчемного краю та до моря...
 Почвалаємо ми на чужий лиш край:
 Може, в морі втонем — там не стільки горя. ...

КОЗАК ТА БУРЯ

Як то в бурю по небові галає повстане,
 В чорних хмарах так грякне, що страх!
 І за хвилию вирине хвиля та й гріє
 І озоветься в лісах, на горах:

«Чи не той то козак, що де стане —
 І земля там потане?
 Чи не той то козак, що де гляне —
 І трава там зов'яне?»

Чи по степові з вітром гарцює не той то козак.
Од якого тікає татарин і лях?
Чи не він то гука, перескокує гору й байрак
І на вражі полки сипле кару й жах?»

Як же то вранці
В червоній хмарці
Сонце випливає,
Чи не з чужини
Та до дівчини
Козак приїжджає?

Не одсувайте кватирки в вікні,
Не обступайте широких воріт,
І старі, і дівки, й молодиці!
Бо вже не грає козак на коні,
Бо вже не стогне земля од копит:
Вже умер чорнобривий, умер білолиций!

Як він вертався з краю чужого в свій дім
Та як він їхав в долині,
Буря повстала, загуркотіло, і грім
Знав, повалився в долині!

Як розігнало ж ті хмари і геть понесло —
Глянуло сонечко, знову усе процвіло!

Що ж то в долині? Чи дуб рясний ліг?..
Ні, козаченько найкращий поліг!..

ПІДЗЕМНА ЦЕРКВА

Випитував я декого з старих,
Котрі ще ляха й унію видали,
Як діялося, що колись було...
А що, миряни, слухати б бажали?

Казав мені один чернець ось так:
«У Києві всьому, всьому зачало:
Та і старий, старий же він козак!
Того ще й не було, те піростало,—
Давно, давно вже Київ панував:
Його церкви аж хмари зачіпали,
І шапку хоч би хто йому здіймав,—

Так далі слави вже йому не стало!
Та на Дніпрі ж таки була і Січ...
Так споминать не дуже б то пристало;
Та не к сьому-таки наша і річ,
А річ про те, як церківця запала.

Поки жили козак, списи й шаблюки,
Не добував нічого даром лях!
Вже стерпів і козак чимало муки:
Вмирав на палях він і в кайданах...
Так і в чужій крові пополоскав він руки
Й попанував в лісах і по степах!
Далі не стало списа і ручниці,
Прийшлося здать і стіни, і бійниці!
«Що міркувать! чи доля, чи недоля,—
Мовляв народові з ченців один,—
Од бога все...»

Аж сумно... далі з церквою — шарах!
Пішли під землю дзвони і пропали...
Та й досі, кажуть, як умре козак,—
Гудуть ті дзвони, плачуть, мов з печалі,
А іншого так — диво! — за життя
Ще на світі ті дзвони поминали...
Є чутка: вже не жди з того пуття,
Кого отак ті дзвони поминали:
Таких без слави й жалю, як сміття,
З-проміж людей смерть вічна вимітає,
Нема про нього на світі чуття,
Нема й могили — в землю западає!»

ДО ГОСТЕЙ

Ми до гостей приязні хоч коли!
Кинем для гостя і плуг, і воли,
Підем вказать йому стежку до хати;
З гостя нізащо не візьмемо плати;
Бо нам казали розумні батьки:
Божою ласкою овоц — садки,
Жито з пшеницею родить нам поле
Не для одних нас, на всякого долю!
Як чоловікові ми не дамо,
Бог покарає,— самі помремо!
В сльоту, зимою ми приязні:

Стукне гость в перші чи в треті півні,—
Встанемо, кинемо сон і роботу,
Встанем, відчинимо гостю ворота:
«Гостю! ночуй в нас, і постіль отсе,
Є і для коників, є в нас сінце...
Бач, який вітер мете і гукає!
Тільки не внось свого, гостю, звичаю...
Батько казав, що, як свій оддамо,
Ми і дітки наші пропадемо».

ПІШЛИ НАВТІКАЧІ

Світив місяць, світив з-поза хмари...
Два козаки на кониках утікали:
Вони ж ото з України утікали,
Пильно з України, мов від кари.

Дібровонька над водою, знай, шуміла,
Щось Дніпр-воду дуже колихало:
Чи то вона, та діброва, гомоніла,
Чи козаки з Дніпром розмовляли?

«Не покидайте рідню, дітки, мати,
Не беріте далекого шляху;
Бо нікому на ворогів буде стати,
Бо достануся татару й ляху!

Найдуть ворога на мене чорні хмари,—
Литиме кров на чужім краю!
Мене вже ховати кластимуть на мари,—
Спатимете на тихім Дунаю!

Коли ж з'їла уже ржа списи й шаблюки,
Вам огидло ходить за волами,
Зруйнували й віру вороги-гадюки,—
Не втікайте, козаченьки, самі!

Візьміть лишень нашу славу ви з собою,
Нехай буде чути й за горами...»
Гомоніло, гуло над Дніпром-водою,
Тупотіло горами й долами.

ПОКОТИПОЛЕ

Восени ми тряслись в таратайці в село;
Вже на нивах нічого тоді не було,
Тільки що покотиполе вітром несло.

Ото з дідом тряслись: воно все, бач, не пішки!
Сам покійник держав, далі дав мені віжки;
Тютюн вийняв та й люльку повненько напхав,
Запалив, в зуби взяв, розкурив та й казав
(Коли скоче, розумно старий, було, каже):

«Ось послухай, малий! Як що в серце заляже,
Коли хоч, щоб не визнав того чоловік,
Не кажи і билинці, не тільки що жінці:
Бо в жінок, знає світ, дуже довгий язик...
А по-моєму, лучче не мов і билинці!
Отсе раз! А ще й те, що від кари лихий
Не втече; таки бог покарає святий,
Хоч зайшов би, де й вітер не здума повіять...
Так, по-моєму, лучче лихого й не діять!

Восени два товариші із заробітків ішли,
А один із них був чоловік нехороший:
Він товариша вбив, щоб загарбать його гроші...
Те сподіялося, як жнива вже пройшли
І у полі в людей не було нікогісінько;
Як на поміч зарізаний кликав, стогнав,—
Тільки вітер озвався, що в полі блукав,
З покотиполем мчався по ниві пустісінькій...
Умираючи, він їм казав-завіщав,
Щоб од помсти не втік той лихий чоловік...
От і другі жнива вже прийшли через рік.
Мужик з жінкою в полі якось запізналися...
Коли се мужикові причудився крик:
Покотиполе по полю з вітром котилося!
Він іспершу злякався, далі засміявся,
Та й не стерпів — і жінці своїй він признався
(Бо вже в полі з людей не було нікогісінько).
Каже: кликав на поміч на ниві пустісінькій...
Через три дні село уже знало, й не втік,
І від лиха не втік той лихий чоловік...
Бо в жінок, знає світ, дуже довгий язик!...
Віжки в мене узяв, потряслися в село...
А по нивах скрізь пусто та пусто було.
Покотиполе вітром несло та гуло.

БАБУСЕНЬКА

Старую бабусеньку згадаю!
Вона мене кохала: піснями пеленала,
Рідним словом кормила, рідній мові учила;
Старую бабусеньку згадаю!

Згадаю старую сиротину, бо вже її родину
Давно взяла могила, і землею здавила,
І кропивою прикрила, дощем-снігом змочила.

Бабусенька була сиротина, бо вже її дитина,
Що цареві служила, головоньку зложила,
В степу-полі заснула, грому й вітру не чула...

Про козака вона співала:
Як його мати проганяла, дібровонька гомоніла;
Як його вона викликала, з степу чутка летіла,
Що він з вітром там грає, його дощик вмиває,
Розчісує його густий терен!

І про того козака співала,
Про якого могила з вітром говорила:
Зозуленька над ним плаче, його коник в степу
скаче,

Над ним чорний ворон кричє;
Кричє, налітає, очі висмикає, кров'ю запиває...
І про його бабусенька співала!

Та ще бабусенька згадала:
Як зозуля кувала, лихо віщувала;
Як чорная година списи, шаблі трощила
І довгую чуприну в крові помочила
Та й в глибокую могилу зарила.

Бабусенька мені співала,
Мов осінь листя зривала і в осоці шелестіла:
Вже спав голос, бабусенька хрипіла;
Вона ж таки співала, вона ж таки співала!

САМОТНІ СПІВЦІ

Пойте, люде, пойте.

Ой із моря із глибокого
Крута скеля піднімається;
Проміж хвилями одним одна
Та й у бурю не хитається.

Поверх каменя сиденького
Молоденький в'яз видніється;

Він росте-цвіте одним один,
Самотній він зеленіється.

І рибалочка самісінька
І снується, і виспівує;
На зелений в'яз прилітує,
Діточки свої провідує.

Любо самотнім жити на світі,
Скеле, в'язе і рибалочко...
Любо, любо... коли се гень-гень
Налітає чорна жмарочка.

Буря-хвиля розходилася
І на камінь напустилася;
Розхитався, розпатався він,
З ним зелений в'яз пішов на дно...

І рибалочка снувалася,
Поки дуже притомилася
І в водицю опустилася,
Відтіля вже не верталася...

Хай же я вам нагадаю,
Гей, ви, самотні співці,
Що нікчемнії для краю
Всі самотнії пісні!

Той пустився в синє море,
Той на темний чужий край;
Мов не вчули (щоб їм горе!),
Що мовляв розумний цар.

Є в нас віра, цар і мова
І чимало нас, словен,
Все своє в нас... ну, чого вам
Ще шукати в бусурмен?

Гей ви, злітайтеся, хлопці-співці:
Голосніше заспіває стая!
Краї не малий в нас, великий в нас цар!
Щоб була ж і пісня голосная!

Станемо корнем на рідній землі,
Міцно, лісом, нас не скине око!

Тільки брехню чужина прокричить,
Гряне пісня із Русі широко!

Скелями-валом вrostи б нам, співці!
Були б ми царству вал замість плотини:
Нечисть, як вродиться в нашій землі,
Не пустив би в край наш із чужини.

ДИТИНА-СИРОТИНА

Як тільки гульк на світ свята неділя,
То й стане зараз веселіший світ,
І вийде сонечко, мов на весілля,
Червоне й гарне, як та рожа-квіт.
Дитина біля церкви смутна, тиха:
Хіба одній їй яке лихо?

Старе й мале до церкви, знай, пильнує,
Бо дзвін давно вже кличе: бов та бов!
Співає дяк, аж все сусідство чує;
З кадила дим по церкві вже пішов...
Одним одна на улиці дитина,
І старенькая на їй свитина.

Посипали вже з церкви чоловіки,
Хлоп'ята, молодіці і дівки;
Ось по дворах пішли старці, каліки,
Частуються, кому кого з руки...
Дитину щось ніхто не привітає
І на пиріг не закликає.

І сонечко вже піднялось... палає...
Пан зачинив вікно, мух вигнав, спить...
Хто лущить соняшник, горіх кусає,
А дехто так під хатою сидить...
Дитина ж та попід тилом блукає:
Чи то їй хатиночки не має?

В піску на сонці дівтора іграє...
В біленьких сорочках... Прийшло й воно...
Ніхто його і словом не займає:
Між ними все собі одним одно...
Чи мир тому, мов травка, зеленіє,
Кому, мов сонце, щастя гріє?

Он біля церкви вп'ять, бачу, дитина...
Перехрестилося та й дальш бреде:
Тим шляхом дяк, та домовина,
Та піп з кадилом інколи іде...
Прийшло та й сіло собі на могилу;
А їх багацько зеленіло!

В вечерю дзвони вже людей скликали,
І аж поза селом гуло: бов, бов!
Над гробовищем ластівки літали,
Вітрець на його з поля йшов...
Воно к землі, мов к рідній, прилягало,
З могилою мов розмовляло...

И радесенька дитина уставала,
Мов рідних батька й матінку знайшла:
На сонечко вечірнє поглядала,
Мов рідная там хатонька була...
А слізеньки ясененькі, як скло,
Кап, кап з очіць... І в церкву йшло.

ДУМКА ЧЕРВОНОРУСЦЯ¹⁰

Все ся втихомирило... либонь заснуло!..
Вже по вимощених улицях не грядуть,
Не лящуть і голосний москаль: кипить, кипить
Деколи гукне на башті, й понесеться
Гук по городові, і мале жажнеться...
А ніхто не вештається і не гомонить,
Тільки з криш залізних дощ то капа, то
дзюрчить...
Все ся втихомирило, либонь, заснуло!

Край в сю пору згадає мі ся частенько,
Де густі луги, садочки зелененькі,
Й хаточка з-між них біліє ся панянкою...
І в садках, в гречках, в лісах пасіки і бджілки;
Де святки з колядкою, весна з веснянкою,
І такі чудні казки, кумедні загадки;
Де дівчина із піснями, з чорними бровами...
Де жила старовина, поки жили батьки!

¹⁰ Червонорусець — тут: галичанин. Червона Русь — історична назва Галичини, що зустрічається в писемних джерелах XV—XVIII століть.

Хто тя, краю милий, хто по волі кине?
Хто к ті із чужини, краю, не полине,
Із-за моря думкою, з-за гір голубкою?
В безрідного душа в'яне, серце стине;
Полину ж к ті хоча думкою-голубкою!
Тяжко-важко, важко-важко на чужині:
Чужина мя не родила і не колихала,
Мя не годувала, може, й не бажала!

ГЕТЬМАН

В туман зіроньки поховалися,
І місяць у хмари заплив;
Річки дощовії снувалися...
Старий Дніпр шумів, гомонів.

Високо на замці в сю ніченьку
Наш гетьман вельможний стояв.
Чи він любувався на річеньку,
Чи слухав, як дощ порошав?
Він голову сиву схилив, як билину,
І пильно орлом позирав на Україну.

«Насторожі моє ухо;
А все тихо, а все глухо!
Чи козак і кінь умер?
Чи орел без крил, без пер?
Вже край втихомирився: чую, од моря до моря
Не пахне вже ворога дух,

Немає вже вражого трупу...
Як на гробовищах в ніч глуху,
Де смерть все розсипала в пух,
Все, чую, вже тихо од моря до моря...
Чи орел без крил, без пер?
Чи козак і кінь умер?
Все і тихо, все і глухо...
Даром насторожі уха!»

Прислухався, глянув ще раз на Україну,
Схилився, як билина, і сам — в домовину...

На замок дивлюся: вже в ніченьку
Пан гетьман, либонь, не стоїть...

І сльози не каплють на річеньку,
Й не слуха, як дощ порошчить!..

У хмари зірки поховалися,
І місяць заплив у туман...
Річки дощовії снувалися,
І Дніпр гомонів, як гетьман.

СТАРЕЦЬ

Не до конца забвен будет нищий.

Вітрець передзимній, вогкий, холодненький
В поблеклій діброві листом шевелив-шелестів,
Йшов старець з торбиною, сивий, старенький,
По листю червоному й жовтому, лист хрупотів...

«Колись-то, як бог ще не взяв в мене батька
і неньки,

В сю пору на тік, було, возим стіжки...
Було в нас усього: і хатка, й садки зелененькі —
Вишневі, грушові, медок і бджілки...

Умерли — злі люди прогнади з хатини
І старцем пустили малого мене...
Схиляю головку старому й дитині,
Мені й ненароком ніхто не кивне!..

По селах тиняюся, сплю коло тину;
Нерідні, чужії і хати, і тин!..
Мене, може, вітер в лихую годину
Зорве, як билину... не бовкне і дзвін!..

А ще і для мене бог на світі радість зберіг:
В село причвалаю в неділеньку вранці,
Та й слухаю... бов!.. то я в церкву, мерщій
на поріг!..
То дом не чужий і для божого старця!..»

Вітрець передзимній, вогкий, холодненький
В діброві пожовклій листом шевелив-шелестів..
Дзвін бовкнув... Йшов старець швиденько-
швиденько,
А далі втомився, схилився, присів та й зомлів.

КОЗАЧАЯ СМЕРТЬ

Посвящено Петру Петровичу
Артемовському-Гулаку

Сваты попонша и сами полегоша¹¹

Де недавно козак гомонів,
Його кінь тупотів,
Як на ляха козак налітав,
В нього спис запускав,
Там тихо по білому степові сивий
Туман розлягається...
Ясний місяць то із-за хмари погляне,
То в хмару ховається...
Степ-земля рідну й нерідну кров допиває;
А проміж трупами стогне, мов розмовляє.
То старий козак із сином віку доживає,
І порубаний з посіченим він розмовляє:

«Батьку, батьку! Мені душно, мене пече,
В горлі засихає!» —
«Синку, синку! Біля мене все кров тече,
Водиці немає!»

«Батьку, батьку! Хто по нас в степу заплаче,
Хто нас поховає?» —
«Чуєш, синку? Чорний ворон в'ється, криче,
За дяка співає!»

«Батьку! Із-за плечей мороз подирає,
В серці стине, стине...» —
«Трупом вкрийся, кров'ю вражою умийся,
И їх не трохи гине!»

Отак розмовляло, далі застогнало,
А далі й замовкло... тільки кров дзюрчала...
Де недавно козак гомонів, його кінь тупотів,—
Ворон крикав, літав, і спускався, й на трупах
сідав..

Чуєш, як і вітер засвистів, загомонів?
Плаче, оплакує козаків — своїх братів!..
Кості по степах в пісках ховає,
Пісню поминальну співає...

¹¹ Епіграф взято зі «Слова о полку Ігоревім».

ГУЛЯНКА

Зрше на заповнени зраки, и пѣнѣмъ
срдце имае.

Вже не по першій п'ємо отсе чарці;
Так ізгадаймо про дещо ми, братця,
Щоб воно з нами шуміло, гуло
І гуркотіло, стогнало, ревло!

В чорних хмарах, чорних хмарах
З небом місяць і зірки;
Червоніють в чорних хмарах,
Грають, грають блискавки.

Гряк — і далеко загуркотіло!
Вітер схватився — і загуло!
В лузі, в діброві загомоніло;
Море повстало і заревло!

Тріскотня в борах, бо в сосни вітер і грім
стріляє;
Галас! Грім і вітер землю й море б'є, карає!

Вже не по першій п'ємо отсе чарці;
Так ізгадаймо про дещо ми, братця,
Щоб воно з нами шуміло, гуло
І гуркотіло, стогнало, ревло!

В село, на криші хат, в солому,
Чи од землі, чи то од грому,
Прожорливий лихий огонь прийшов:
На кришу з криші він, червоний, йшов,
Як од овечки до овечки вовк...
Хто спершу і кричав, далі замовк:
Пожар гарцював по селу дуже шумно;
Стояли, дивилися люди... аж сумно!..
Земля стугоніла, огонь гуготів, і стогнало село:
Дим, вітер й огонь там боролись, тріщало, ревло!

Вже не по першій п'ємо отсе чарці;
Так ізгадаймо про дещо ми, братця,
Щоб воно з нами шуміло, гуло
І гуркотіло, стогнало, ревло!

Текла червона ріка,
Як лях ішов на козака;

За ним, під ним, над ним
Вогонь, і кров, і дим!
Шаблі бряжчали,
Списи тріщали!
Тропили кістки копитами,
Мостили містки головками
Скакали на вороному коні,
Стогнали долі в червоній крові..
І ручниці, і лук — пук, пук, пук пук!
І то ворог, то кінь — гец, гуп, гец, гуп!

Вже не по першій п'ємо отсе чарці;
Так ізгадаймо про дещо ми, братця,
Щоб воно з нами шуміло, гуло
І гуркотіло, стогнало, ревло!

Ні! крик то ще не крик, який учує ухо
І до якого мир привик.
Ото страшніший крик, як тихо-глухо
Замовк язик, бо в серці крик..
І мовчки, тихо-тихо

На мир наводить лихо
Як потухне сонце, крик такий по миру гряде
І проснеться, і з могил, що спало в них,
повстане.

Отже, й не весело, як то й не шумно..
Слухайте, братця, як тихо і сумно..
Вов!.. То мертвому бовкнуло в дзвін..
В церкву ходімо, богові вдармо поклін!

В'ЯЗОНЬКО

(Пісня)

«Ой в'язоньку молоденький,
Чому рано опадає,
Чому по полю літає
Твій листонько зелененький?
Та чи вже ж то роса з неба не спадає
Чи сонечко землю вже не пригріває?

А є в'язи вже й старії
А ще на їх зеленіє,
И вітер по полю не сіє
Іх листки уже сухії,

Чи то вітер на їх одних стиха віє?
Чи їх роса поливає, сонце гріє?»

«Ні, братику! И мене роса мие,
И мені сонце тепло посилає;
Не те, щоб долі мені немає!
Та в чужині серце мені ние..
Того ж бо то і лист рано опадає,
Хоч, братику, мене й вітер не хитає!»

ДОБРИДЕНЬ

Добридень!
Глянь, який усюди день:
Світ вже в хаті й надворі;
Вже зібрались косарі
Та в клепала дзень, дзень, дзень!
Добридень!

Годі спать!
На роботу уставать
Спозаранку привикай,
Та й мене лишень не гай:
Бо пора й почастувать!
Годі спать!

ГЛЕК

Посвящено Грицькові Основ'яненкові

Ишов Глек Петро уже пізненькою добою
Від панотця та й так балакав сам з собою:
«Ні, ні, панотче, ні! Щоб помилився
Та не в своїй я хаті опинився.../
Ні, ні, сього не буде вже зо мною!..
Доба, бач, пізня... Та й сею добою, —
Хоч трохи, бач, і випив, сількось! — дочвалаю
Таки до хати... Вже і мріє із-за гаю!
Ось божії на небі зірочки,
Мов на великдень в церкві свічечки,
Дна за другою блись та блись,
А далі всі і зайнялись!..
А онде й молодик! Здоров був, молодиче!
Еге, чи він то чує, як його хто кличе?

Заліз собі за хмару та й куня! —
Та де се я? Отсе іще пеня!
Он там щось бовваніє, мов стіжки...
Так не стіжки... е, бачу, могилки!
Се гробовище, бачу! Онде мріє
Й зелений хрест — старий там сотник тліє!
Та що то був з його колись за чоловік!
І довго жив: такий дай, боже, й довгий вік!
В неділю, в свято спозаранку
Отсе ворота і оддзяпить:
Іди, іди, хто тільки втрапить, —
Б всякому горілки чарка.
И усе! Е, вже таких, мабуть, нема на світі!
Хоч так-таки перебери в усім повіті!
Хоч з свічкою шукай, нема-таки, нема!
А вже ума того було в нього, ума!..

А осьдечки й Семен Патики,
Хоч голова була й велика,
Та розуму вділив господь їй трохи:
Все жінки, було, слуха він, Явдохи!
Чи до людей піти, чи жито жати,
Чи то другая деяка робота —
Усім Явдоха вже розпоряджає!
Ну, так що вже не вийде, було, з хати,
Не тільки щоб без жінки за ворота:
Воно б то й чудно, а в людей буває!

Е! не такий був Опанас Куліш:
То, бачиться, лежить він в ліву руку..
Голінний вдався на усяку штуку;
Чи віз, чи колесо, чи то леміш
Полягодить тобі або сокиру, —
До його йди: він вже такий... хоч що утне!
З біди не раз визволював він і мене,
Та йшли до його із усього миру!
А його жінка ще к тому й знахарювала,
Та таки-так, що декому і помагала.

Побіля його і Юхим Стонога:
Так нізавіщо згинув він, небога!
Поки не зстарівся, було завзяття,
Була худібонька, і люди поважали;
А як на старість поховав він зятя
Й дочку, так таки те, що від печалі,

Та й так — від чого, хто його вже знає, —
Щодня, сердега, він в шинок, було, чвалає...
Не те щоб сам він пив — він і людців частує —
Так, бач, було, вже дуже часто чимчикує!
А далі нінавіщо звівся...
Зимою якось запізнився
(Та і лиха ж була година!) —
Закляк, сердега, в хуртовині...

Он там, біля верби, Олекса Шпичка:
Русявий чоловік, а хата невеличка,
І по сусідству жив — кумедний чоловік!
Ну так, що в вигадках пройшов його весь вік...
І видумав він на своїм віку чимало,
Та все за ним собі в могилу почвалало!
Отсе, було, сидить він в мене або в кума, —
Всі торохтять, а він тихесенько... все дума!
А там, гляди! по-своєму млин і змайструє,
«Та се не млин!» — з розумних дехто, було, скаже.
«Ні, ні...» — москаль народові, було, толкує.
А млин тобі, як дьогтем він його підмаже,
Як піде, було, драть — і вітру мов немає.
Дере він, крилами, як той орел, махає!
Отсе майстри: «Навчи, будь ласка!» —

та з поклоном!
А він: «От бозна-що! Хіба воно так трудно?
Подумай лишень сам! Хіба подумать нудно?
А вже навчить не вмію! Бий хоч макогном!»
Не тільки те, й узла по-нашому не зв'яже,
А все по-своєму: «На те і розум! — було, каже. —
Тче і павук таку, як батько, павутину!»
Таківський був! Отже, пішов у домовину...

В отсім кутку Ляці; їх на селі
Було не трохи; отже, всі в землі!
Один із них... Павло... так той аж в монастир
Пішов, до Києва, та й у ченці постригся:
Спасенний чоловік!.. Вже, може, й присвятився...
Як зійдуться, було, та як почне Псалтир —
Е, вже письмо, покійник, знав він дуже!
Воно хто його зна, що він таке читає,
Гак сльози котяться, й мороз всього проймає..
А він собі чита, йому й байдуже!
Як в Київ раз пішло наших з села чимало,
З ним бачився наш Федір Покотило.

«Не те, — казав, — вже і в ченцях, як то бувало!»
Урем'я б то усе переробило!..

Всі полягли! Садки, ставки, і хати,
И діток покинули, хто був жонатий! —
Тут матінка моя й покійний батько:
Од них малим зостався я, й мене
Прийняв Михайло Квач, покійний дядько:
Його за те бог в царстві спом'яне!
Е, вже таких нема, вже вивелись між нами!
Він з Запорожжя був, та як, було, почне
Про старину... Вже вивелись такі між нами..
Він взяв мене, довів до розуму, женив...
Бог дав, було, й діток, та в світ пустив
Ненадовго... І жінку розлучив зо мною...
Уп'ять я на світі зостався сиротою...»

Так Глек старий балакав дуже, далі тихше,
А там замовк, схилився на могилу...
До церкви вранці йшли — до його, він не дише:
Взяли та й положили в домовину.

СМЕРТЬ БАНДУРИСТА

Утрудихся зовий, измолче гортань мой,
буря потопа мя.

Буря вие, завиває
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грякотить.
Ніч то углем вся зчорніє,
То як кров зачервоніє!

Дніпр клекоче, стогне, плаче
Й гриву сивую трясє;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе...
Грім, що гримне, в берег грядє —
З пущі полум'я прогляне.

Те не дивно, що так шумно,
Що раз по раз блись та гряд!
Те дивніш: співає сумно
Над Дніпром старий козак;

Пісня з вітром розлітає,
Мов той вітер братом має...

«Грім напусти на нас, Боже, спали нас в пожарі,
Бо і в мені, і в бандурі вже глас замирає!
Вже не гримітиме, вже не горітиме, як в хмарі,
Пісня в народі, бо вже наша мова конає!
Хай же грім нас почує, що в хмарах кочує;
Хай наш голос далеко по вітру несе,
Поки вітром, як лист, нас з землі не стрясє;
Хай і Дніпр стародавній д' нас пісню почує,
Поки він нас в море не внесе, не кине,
Поки мова й голос в нас дотла не згине!
Хай луною по степові голос іде
І по пущах дніпровських між звір'ям гуде!

Може, звір, може, й бір,
Степ та вітер, море й Дніпр,
Може, хмара,
Грім і кара
І бандуру, і мене
Козакові спом'яне!

Як сивий степ білітиме,
Як чорний бір шумітиме,
Як звір в пущах ревітиме,
Як блискавка в хмарах-хмарах
Кров'ю заснується,
Грім додолу в карах-карах
Грякне — й все займеться,
І старий Дніпр в чварах-чварах
Встане й озоветься...
Може, і пісня з вітром ходитиме,
Дійде до серця, серце палитиме;
Може, й бандуру ще хто учує,
И серце зане і затоскує...
І бандуру, і мене
Козаченько спом'яне!»

Буря вие, завиває
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грякотить.
Ніч то углем вся зчорніє,
То як кров зачервоніє!

Дніпр клекоче, стогне, плаче
И гриву сивую трясє;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе.
Грім, що гримне, в берег гряне —
З хвилі бандура прогляне!

Запалало і — стемніло...
Застогнало в небесах...
Хлинув дощ... Загомніло
На горах, полях, в борах...
Старця й бандури немає,
Пісня по миру літає!

СОН

Колись я заснув, бо втомився,
І сон мені дивний приснився:
Дитиною бігаю в чистім дворі,
А двір наш веселий і мовби врядився.
Той двір, де у вишнях вітрець, було, грався
У сумерки пізно й чуть світ на зорі.
Устанеш та глянеш: туман вже піднявся,
Вже пташки щебечуть, сидять косарі,
На лавці обід їх і коси близенько
Влищать, щоб, взявши їх, махнули швиденько.
Устанеш та глянеш: ромен і спориш,
Облиті росю, горять проти сонця,
Проснулась матуся, сидить у віконця
І каже: «Оте нам спечеш і звариш!»
А батенько вийшов і став коло хлопців:
«Отак ви зробіте!» А ті: «Як звелиш!»
Бджілки загули, через двір летячи,
І віл заревів, під ярмом стоячи.

РОЗМОВА З ПОКІЙНИМИ

Ой чому ж ти не так світиш,
та ясне красне сонечко,
Як світило колись мені в зеленім садочку,
Як сидів я між рідними на травіці,
А край мене голубчики — братця та сестриці?
Ой чому ж ти, та сонечко, в далекій чужині
Не поглянеш, як дивилось, мов янгол від бога,—

А тепер позираєш, як вдовиця вбога?
Вітрець гудів тихесенько, шушукало листя;
Здавалося, що прилітав наш дідусь за вістю:
Ой чи живі, чи здорові його милі внуки?
Бо не стерпів він із нами довгої розлуки.
І травиця-зелениця, мов хвиля, хитнулась;
То бабуся до унуків своїх на вернула:
Чи всі, чи всі здоровенькі, унуки маленькі?
Не стерпіла, не бачивши вона їх давненько.
Ізрадувавсь дідусенько на садочок красний
І нас, братів, його унуків, соколиків ясних.
Ізрадувалась бабусенька на трави шовковій
Й вас, сестриці, її внучки, мої чорноброві,
Бо садили садочок, травку вони й поливали...
Бо зростили своїх внуків вони й покохали...
«Годі йому з покійними вести розмовоньку;
Повеселім смутненькою його головоньку»,—
Так сказала ти, сестрице, та і заспівала;
А зо мною через тебе ненька розмовляла,—
Ненька, ненька старесенька, рідна Україна,
І до мене промовляла, мов до свого сина!
Веселенько, жалібненько, сміється, ридає,
А серденько до матінки так і припадає.
У всіх очі, як ті зірки, так і запалали,
І до бога вже молитву за родину слали...

Чому, чому, сонце красне, як на домовині,
Світиш смутно, невесело в далекій чужині?

РІДНА МОВА

Рідна мова, рідна мова!
Мов завмер без тебе я!
Тільки вчую: рідне слово
Обізвалось, мов сім'я;
Обізвався батько рідний,
Що умер за козаків;
Мов народ, учулось, бідний
Застогнав із-під ляхів!

І здається: кінь ретивий
Топче наших ворогів;
І бачся: Дніпро спесивий
Спину гне з-задня човнів...

Понеслися наші хлопці,
Зашуміла хвиля гень...
І при місяці, й при сонці,
Ідуть ніччю, їдуть вдень!

Було щастя, були чвари,—
Все те геть собі пішло;
І як сонце із-під хмари —
Рідне слово ізійшло.
Прийняло козачі річі,
Регіт, жарти, плач, печаль;
Озоветься як із Січі:
Стане сміх і стане жаль!

* * *

Що діється на небесах!
Блищить все небо у зірках!
І зірочки так ясно сяють,
А сонце гляне — і зникають.

Так завтра потемніє час,
Що радує сьогодні нас!
Ясненький місяць в небі ходить,
Раз по раз в хмари він заходить,
Мов сріблом хмари облива...
Так старину як хто співа
І темний вік у піснях сяє,
Старая кров у трунах грає.

МИКОЛА КОСТОМАРОВ

(1817—1885)

Микола Іванович Костомаров — визначний історик, автор численних наукових праць з історії України та Росії, етнограф, фольклорист, літературний критик. Його ерудиція, практичне знання іноземних мов викликали подив і захоплення в сучасників. А ще він — письменник-романтик, відомий своїми поетичними збірками «Українські балади» (1839), «Вітка» (1841) та трагедіями «Сава Чалий» (1838), «Переяславська ніч» (1841).

Народився Костомаров 16 травня 1817 року у селі Юрасівці, тепер Ольховатського району Воронезької

області, в родині поміщика. Навчався у приватному пансіоні в Москві та Воронежській гімназії. Після закінчення Харківського університету, в стінах якого розпочалася його літературна діяльність, учителював у гімназіях Рівного та Києва. Працюючи в Київському університеті, став одним із фундаторів таємної політичної антикріпосницької організації — Кирило-Мефодіївського товариства, до якого належали такі відомі українські письменники і громадські діячі, як Шевченко, Куліш, Гулак, Білозерський, Маркович, Навроцький та інші.

Після розгрому в 1847 році Кирило-Мефодіївського братства Костомарова ув'язнили в Петропавлівській фортеці Петербурга, а потім заслали на десять років до Саратова. Повернувшись із заслання, він стає професором Петербурзького університету, бере активну участь в організації та виданні українського журналу «Основа» (1861—1862).

Зближення з колом харківських письменників — Метлинським, Корсунем, Петренком, Гулаком-Артемовським, Квіткою-Основ'яненком — спонукало Костомарова до серйозного вивчення україністики, зокрема, українського фольклору. Закоханість в українську історію та фольклор знайшла свій вираз у його ранніх романтичних поезіях.

Як і інші поети-романтики, він високо підносить народну пісню, вважаючи її своєрідним символом України, оспівує козацтво — відданого захисника народу від чужоземних зазіхань.

У вірші «Спить Вкраїна...», написаному під впливом полум'яних творів Шевченка періоду «Трьох літ», звучать ноти протесту проти імперіалістичної політики царизму, спрямованої на денаціоналізацію народів, осуджується рабська психологія.

Поезії «На добраніч», «Слов'янам», явно позначені впливом Шевченкових мотивів, відбивають палке бажання Костомарова зазирнути в майбутнє, хоч на хвилину уявити його у зворотній родині народів.

Вийшовши у відставку в 1862 році, Костомаров повністю віддається науковій праці. Він прагнув повернутися на Україну, однак власті не дозволили. Помер Микола Костомаров у Петербурзі, де і похований.

ЩИРА ПРАВДА

- Братоньку, що і святіше, й дорожче тобі на сім світі?
- Щира правда, коханий; ніколи її не зневажу.
- А як мені, так святіш королеві щирая вірність.
- Що ж, хоча правда, хоч вірність — все рівно, і те, і друге! —

Так між собою Харкевич із Вронським балакали
Вронський той був каштелян, а Харкевич хорунжий;
Хлопці собі на сій мові. Харкевич сказав: «Щира правда».
Вронський же: «Вірність». — І думали: правда і вірність — все рівно!

Слушна війна запалала тоді на Вкраїні¹²: Хмельницький з Потоцьким,¹³
Воля з налигою кріпко зчепились, і там, під Корсунем,
Ляхи розбиті втікали, а інші похляли голодні,
Гинули в топкім багні або туляче життя волочили
Між татарвою в неволі: таківська була їм заплата
За те, що шкури лупили з людей та пекли на залізі.
Коло Чернігова бився Радан-есаул з ворогами.
Повипихав поляків з городів українських до злидня,
А бузувірів-жидів перерізав і рушив козацьке військо
В Новгород-Сіверський: там каштеляном був Вронський,
в повіті ж

Був там хорунжим Харкевич, його незмінний другача.
Сила козацькая вже розтяглась по широкому полю,
Міцно та бойко охапила кріпость, і город, і замок.
Довго вовтузились хлопці, але... не домислили, як би
Кріпость узяти, бо Вронський її боронив, як потрібно:
В мури втеревив гармати, по згору — страшенні колоди.
День і ніч козаки на облозі, турбуються, знай, коло валу.
А як гармати тарахнуть або зверху колода горгусне,
Глянь, і скотилася сотня униз головами додолу.
Кинуть хотіли войну, та вже й сам есаул занудився;
Вачив, що вже й козаки ледащіють, мало й зосталось.
Тут їм якраз посилав господь несподівану поміч:

¹² Йдеться про визвольну війну українського народу 1648—1654 рр., очолену Богданом Хмельницьким.

¹³ Потоцький Микола (1595—1651) — коронний гетьман Польщі, війська якого були вщент розгромлені під Корсунем у 1648 р.

Добрий Харкевич, що широку правдою дуже кохався,
Нишком прийшов до Радана з ватагою хлопців на раду
— Біг помагай тобі, — каже, — послухай мене лиш,

добродій:

З річки у город іде під землею прорита канава,
Я усе знаю, не бійся, Радане, я ваш, українці!
— Дякую! — мовив Радан. Як порадили, так і зробили.
Ніччю давай накидати на город — розбуркали ляхів.
Вронський всю силу злучив і риштує на наступ

козацький.

Б'ються, січуться, стріляють — не ладиться бідним
козакам.

Ляхи регочуться: лихо своїм ворогам вони бачать.
Вронський усіх звоювать намагався, аж от тобі диво!
В замці козаки: січуть і плюндрують, не дай світа валка.
Страшні ракети пустили по вітру, ляхам подіяли жаху
Вронський не змислить, що треба робити: у замок

полине

Ворог ворота трощить! На башти — всередині, лихо!
От коли круто прийшлося; пропали, немає визволу!
Вийшов наш Вронський на башту та й просить:

«Змилуйтесь, братці,

Будьте ласкаві нам, бідним; душі пустіть на покуту!
От вам і замок, і скарби, й гармати, і страви — все
ваше!»

Чує Радан і зласкавився, він то жалкий був, сердяга,
Гукнув по строях — і більше козацькі шаблюки не сяють.
От і рушниці унишкли, от зарипіли ворота,
Вронський виходить з ключами, край церкви соборної

стрінув

Він есаула, а з ним і Харкевич, колишній друзяка!
Тільки побачив, як крикне: «Ізгинь ти, проклятий

яриза!»

Свиснула куля — і бідний Харкевич шелехнув об

землю!

Наче скажені рвонулись козаки, шаблюки брязкочуть,
Тут положили і Вронського — оба вони щось казали.
Вронський стогнав: «Загубили мене та за щирую

вірність»

Вимовив тихо Харкевич: «Забит я за щирую правду!

ДІД-ПАСІЧНИК

А. П. Рославському¹⁴

Під яблонню зеленою хлоп'ята сидять,
А вколо їх меж листями та бджоли гудять,
І дід посередині на кобзоньці грає,
І старую пісеньку молодцям співає;
І жодний не рушиться: всі очі встромили
На діда, всі слухають, буцім онімилі!

Співає дідусь і внуку, і сину,
Співає дідусь про стару годину!

— Було колись — меж всіма городами
Старий наш город Київ чепурился,
Із банями, із ясними хрестами
У славному Дніпрі-ріці лиснівсь;
Там на теремах князі бенкетовали,
А піснярі про їх діла співали.

Було колись: вкраїнську ясну долю
Розшарпали недобрії брати;
Було колись: недолю і неволю
К нам принесли татарськії орди;
Із Києва зробили пепелище,
І запустів наш край як гробовище.

Було колись: завзятий гайдамака
В степах широких вітри впережав;
Без ласки він, обшарпаний бурлака,
До смерті все сусідне забивав.
Але недовго парубки тулялись:
Господь поміг — вони угамовались.

Було колись: латинщина-папівна
Війшла до нас: прийшлося всім хворать!
Нас налігала Польща, супротивна,
І стидко-бридко роки ті згадять:
Святі церкви усі були замкнуті,
І бідні люде мерли без покути.

¹⁴ Рославський Петровський Олександр
Петрович (1816—1872) — професор історії в
Харківському університеті.

Було колись: Хмельницький з козаками
Бездольну Україну визволяв;
І усівав свої степи костями,
І самій Польщі тусана давав:
Король, пани Потоцькі, Вишневецькі¹⁵,
Затуркані, скакали по-німецьки.

Було колись: недоля вмудровалась,
І знову лях жажнутий одлигнув;
Україна вп'ять була заколихалась,
І вп'ять було нас ворог надавнув.
Московський цар за бідних уступився
І за своїх дітей з ляхами бився.

Було колись: Петро наш ім'янитий
Хмельницького волення допевняв
І, як той звір, увесь в крові облитий,
З поганцями Україну рабовав¹⁶,
Хотів в ставу позбави і недолі
Нагибать скарб слободи і визволу!

Було колись: як чайка луговая,
Що при дорозі вивела дітей
(Жнива прийшли, вона кружком літає,
Кигиче, мов прохається в людей),
Вперед і назад, все тільки лихо бачить —
І вдень і вніч Україна наша плачеть.

Було колись: лукавий наш Мазепа,
Ч'є мення вам тепера й гидь і страсть,
Заворушивсь — та й піднялась халепа:
Поквапились добуть або пропасти!
Але Полтаву наші поминають¹⁷,
А гетьмана глумують, проклинають.

¹⁵ Вишневецькі — рід українських магнатів. У роки визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетських поневолювачів один з представників цього роду Ярема Вишневецький (1621—1651), який прийняв католицизм, вчиняв криваві розправи над повсталими.

¹⁶ Ідеться про ганебну угоду гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка (1627—1698) про перехід України під владу Туреччини.

¹⁷ Мова йде про битву під Полтавою у 1709 р.

Було колись: Павло наш не злякався —¹⁸,
Перед царем як гетьман різво став
І думку ту повідать не вбоївся,
Що, як дитя, у мислі годовав;
І він змудивсь, на чужині з'єднанний,
За ним — він був українець останній.

Блідніє наш дідусенько, голос змінився,
Як липонька підцюкана, набік похилився;
І кобзонька додолоньку з брязком покотилася,
І пісенька не спітая у вітрі розлетілася!

ПОСЛАНЕЦЬ

У панського огорода дівка плоскінь тіпає,
Молоденький жайворонок дівоньку питає:
— Чом ти, моя дівчинонько, така оспала?
Подивилась би на мене — пісню б заспівала.
— Ох, і як мені співати, пташоньку маленький,
Що покинув мене, може, навік мій миленький!
О бодай тим тяжко-важко, що нас розлучають:
Повели милого в город, де військо збирають!
О бодай тим тяжко-важко, що нам ворогують:
Повели милого в город, де шаблі готують!
О коли б перце я мала — листик написала
Та тобі його, манюсю, знести б наказала!
Ані перця, ні паперу — нічим написати.
Повітай його, манюсю, стань над ним співати,
Як я світом білим нуджу та як я журюся,
Як уранці і ввечері нию і нурюся!

Хита гілля вітер в лісі, а хвиля у морі,
А кровавії чуприни забитих у полі.
Який лежить підобгався, інший розплатався,
Один тільки на самоті зі смертю мордовався.
Під липою запашною молодець конає,
Тільки коники те чують: стиха він здихає.
Та вже більш своїй коханці йому не мовляти
І останнє опрощання ніким наказати.
Ой вилинув чорний ворон з-за пущі-чагара:
Християнин є смачніший — не хоче татар.
До біленького до тільки крилом пригорнувся.

¹⁸ Ідеться про наказного гетьмана Лівобережної України Павла Леонітовича Полуботка (бл. 1660—1724), якого за відстоювання автономії України цар Петро I ув'язнив у Петропавлівській фортеці, де гетьман і помер.

Цмокнув в губи, черкнув в очі, крюкнув та й
спужнувся!
Молодиця із дівкою пшеницю вбирала.
Молодиця сама жала, а дівка в'язала
Понад балкою густою в вітрі щось маячить
Ой то ворон, чорний ворон летить та і крячеть
Покинь, покинь перевесло, смутна дівчинонько:
Він несе тобі од серця гарненьку вістоньку.
Ой подякуй йому, дівко, за сюю пригоду,
Він летить од твого сонця із чужого роду.
Ой послухай, дівчинонько, що той ворон скаже:
Твій миленький здоровенький — тобі чолом каже!

ПАН ШУЛЬПІКА

Зажурився сизий голуб, сидя на дубочку,
Що одняв у нього злющий рябець голубочку.
Перелинув голубочок з дуба на кленину,
Одняв в мене пан Шульпіка рідну дитину.
Перелинув голубочок із кленка на івку,
Ой як мені без дівчини на сім світі гірко!
Сизенький голубочок жалібно воркоче,
А край нього на осипі сорока скрегоче,
Голуб стогне, а матінка по дитині б'ється,
Молоденький козаченько у тугу вдається.
— Не плач, не плач, козаченько, по моїй дитині,
Пошукай собі на світі іншої дівчини.
Не журися, вона тобі не своя, чужая!
— Ой, як мені не журиться — я її кохаю.
— Ой іди ж, мій молоденький, дівку визволяти —
Вона буде тобі жінка, а я рідна мати.

Ой там річка невеличка, на річці місточок,
А на березі край його лозовий кущочок.
Щось почало у тих лозах стиха шелестіти:
Засіда козак Шульпіку, хоче устрелити.
Та вже сонце на западі, а місяць зіходить,
Із Шульпічиного двору челядка виходить
От і пишний пан Шульпіка в поле виїжджає,
А під паном вороненький коник шкандибає
Виїжджає пан Шульпіка на лови з хортами,
Ізо всею челядкою та ще й з гайдуками,
Вже передня челядонька місток проскакала,
А матінка перед паном навколішки стала:
— Здійми, пане милостивий, із мене кручину,

Оддай мені, паноченьку, рідну дитину.—
Як сказився пан Шульпіка, як почав гукати,
Казав стару матусеньку зараз хлостовати!
Сам поїхав на конику через той місточок,
Закачався, захитався лозовий кущочок.
Гульк! Рушниця загуділа, куля полетіла
Та у саме панське серце прямо улучила.

Ой вискочив козаченько з куща лозового,
Покотився пан Шульпіка з коня вороного.
Ой шатнула челядонька козака еднати,
Де взялися товариші його рятовати.
А Шульпічина челядка лиха повиладала:
Які лягли на місточку, інші повтікали.
Вибігала дівчинонька із панського замка,
Обіймала, ціловала матір і коханка.
Понесли пана Шульпіку до теплого лежка,
А за паном простяглася кровава стежка!
Понесли пана Шульпіку у яму ховати,—
За ним народ поволікся пана поминати:
— Отсе тобі, пан Шульпіка, хай буде за тоє,
Що дитину запоганив у ньеньки старої!
Отсе тобі, пан Шульпіка, хай за шкоду тую,
Що ти украв у козака дівку молодую!
Отсе тобі, вражий сину, од нас дякування,
Що терпіли ми од тебе всяке глузування!
Отсе тобі, сучий сину, за тії уразки,
Що ти їздив поміж миром без всякої опаски.

СПІВЕЦЬ

Амеросію Могилі

Ой, чого, молодий співець, зажурився,
Головою жалко на гуслі схилювся?
Ой, чого молодий співець не співає,
А чи гласу більше до пісень не має?
Нащо собі марно жалю завдавати,
Нащо свої красні літа загубляти!
Сидить, як ізмерзлий, із ранку до ночі,
Облив слізоньками понурії очі.
— Чи тобі із літом розлучаться жалко?
Та ще тільки в полі забриніла травка!
Чи тебе не приймає своя родина,
Чи зрадила тебе твоя женишина?
— Нема в мене роду, ані женишини,

Один сиротина, як в полі билина!
 Ох, тим молодий співець не співає,
 Що рідная мова, як свічка, сконає!
 Ох, тим той співець та у гуслі не б'є,
 Що його слухати ніхто не іде!
 Ох, матінко моя, нене старая,
 Задавила тебе вже земля сирая.
 Будяк на могилі почав червоніти,
 А нікому було рожі посадити.
 Ох, піду я, піду на тую могилу,
 А де мою матір давно схоронили!
 Ох, піду до Дніпра, на гору високу,
 Піду подивлюся на степ широкий.
 У старому Дніпрові вода леліє,
 А по степу-долині ковиля сивіє,
 А скрізь по ковилі свистун-вітер віє!
 Та припав співець до землі головою,
 Покотились слізки із очей рікою!
 — Ох, нене моя, ти рідная мати,
 Чи нам тебе, рідна, уже не видати?
 Уставай із землі дітки приглядіти;
 Вони плачуть, б'ються: вони твої діти!
 — Нехай плачуть, б'ються: вони увіймуться.
 Тим що увіймуться, не хочу прочнуться!

ПОЛТАВСЬКА МОГИЛА

Над городом Полтавою туман виходжає,
 У тумані вечірнє сонечко сідає.
 Туман зимній та холодний оддався снігами;
 Позаносило ізгарбом стежки між кущами

Запрягайте, братці, в сані коні воронії,
 Поїдемо гулятися в степи сніговії.
 Гей, гей, гей, уже на землю нічка іспустилась!
 Ей, глядіть лиш: отся шкапа так

настоборщилась!

Ой, і що то край лісочка у степу меріє?
 Ой, і що то за могила з хрестом бовваніє?
 Ізлякалась вразька шкапа із хрестом могили,
 Вертайтесь, вертайтесь: з нами божя сила!
 Не дивітесь, що на хресті написано красно:
 Повз могили, кажуть, ніччю їздити опасно:
 Хто при місяцю зимою на її узгляне,—
 Такі думки нападуться, що погано стане!

ОТРУЇ

Ой живеть удова, та ще й не сама,
 А живеть вона з своєю дочкою;
 Ізлюбився козак з молодого дівкою,
 Ізлюбився, заручився та й ізвинчався,
 Продав свою хату — у жінчину вбрався.
 Та живуть вони вже чотири роки,
 Та вже стали приглядати сусіди збоку,
 Що козак дбає та заробляє,
 А тепа збирає, казна-де діває;
 Що козак вистачує та діткам готує,
 А жінка помандрує та й прогайнує.
 Жалковалась донька своїй матусі:
 — А що мені, мати, веліти мусиш?
 Чи мені з моїм лихим мужем жити,
 Чи мені йому, мати, що ізробити?
 Та не можна ж, мати, мені з мужем жити,
 Бо не хоче він мене як треба любити!
 Що він мене, молодую, нікуди не пускає,
 А як піду нишком, так він іще й лає;
 А як піду у корчму з горя погуляти,
 Так він бурчить: «Треба дітей годувати»;
 А як піду до вдовиці на вечорниці,
 Так він бурчить: «Так робить не годиться»;
 А як коли з хлопцями посміюся,
 Так він товче, що я гріха наберуся.
 Йому, бач, все можно, а мені нічого:
 Колись по зимі я прогнала його
 Із теплої хати та на двір спати,
 Так він розприндивсь, хотів двері ламати!..
 Така паскуда! Коли б я преж знала,—
 Нізащо б такого мужа не взяла!
 Не можна ж мені, мати, із мужем жити,
 Треба його, мати, к чорту загубити!
 — Ох ходім, доню, отруї копати,
 Годі йому, бісові, нас зобиджати!
 Ним на вісході зірка устала,
 Мати з дочкою отруї копала;
 Ним на вісході зоря забриніла,
 Мати у горщику зілля варила.
 А ввечері пізно їде козак з місця,
 Везе жінці, й теці, і діткам гостинці:
 Жінці кораблик, теці серпанок,
 Маленькому хлопцеві голубий жупанок,

А маленький дочці юпочку парчову,
Юпочку парчову, строчечку шовкову.
Діти маленькі батька привітають:
Цілються, лацаться, на шию плигають;
А стара на печі чортом вовкує,
А молода жона по хаті розходжує
Та й каже мужеві: «Ти, милий, здорожився,
Налив би меду та трошки напився;
Воно б тобі було на душку тривніше,
Та ще і горілочки, щоб був здоровіший».
Налив козак меду та й випиває,
Та ще й горілочки: нічого не знає.
Та кріпка ж горілка: з ніг повалила:
— Чого се у мене голова заболіла?
Та наклали ви багато у мед сей хмелю,
Не всиджу на лавці — ляжу на постелю! —
Пішов козак до ліжка лягати, —
Піднявся та й впав, не зможе устати!
Квилять дітки маленькі край його,
А жінка стоїть стовпняком у порога,
А стара злізла із печі й сокоче:
— Отсе так тому, хто старішим бути хоче!
— Ох, бачу, бачу, що треба умерти:
Завдали ви мені безвинному смерті.
Нізавіщо схотіли мене ізгубити,
Прийшлося вам, дітки, тепер сиротіти.
О, будь їм ти батьком, мій праведний боже!..
А жінці і теці — прости їм боже!..

КІНЬ

— Чого ти, коненьку, мій конику хижий,
Невесело, смутно стоїш?
Я тебе кохаю, вівса підсипаю,
А ти на мене й не глядиш!
Веду до водиці, к холодній криниці,
А ти засопеш та й не п'єш;
Мені, молодому, паниченьку твому,
Жалю та тоски завдаєш.
Чи ти притомився, на ноги підбився,
Чи я тебе так змордовав,
Тоді, як горою, нічною добою,
Все швидко та притко ганяв?

Чи тяжка та важка козацькая зброя
Становиться, коню, тобі?
Чи чуєш пригоду, погану невзгоду,
Паниченьку твому, мені?

Гей, годі здихати, дурно жалковати:
Іще нам не буде біди.
Оброку наїжся, водиці напийся,
Та й вп'ять загасаєм тоді.

Пан коня сідлає, в стремена ступає,
А коник смутний шкандиба;
Склонив головоньку, опустив гривоньку,
Ступою поперся з двора.

Недобре чинити, свій рід боронити
Зібрався панич-неборак:
Шляхи засідати, людей розбивати
Поперся в глибокий байрак.

Там шляхом узеньким, за лісом темненьким
Із ярмарку ідуть купці:
Хоч краму не мали, усе позбували,
Та повні зате кишенці.

— Гей, коню, мій коню, скачи підо мною
Моїм вороженькам на страх, —
Вже місяць стухає, туман налягає
По чистих, широких степах.

Пан коня звертає, наліво з'їжджає,
А кінь завертиться й не йде;
Пан коня штиркає, нагайкою крає,
А кінь вже й виха і хропе!..

Пан коня під боки, кінь мов ненароком
Побіг та й спіткувсь на пеньок...
— Ет, вража скотина, а щоб ти сказала!..
Кінь пана поніс у лісок...

Ніч стала рідіти, починає дніти...
Купці доїздять до села.
В гущині бур'яна кінь скаче без пана,
Понурий гризе удила.

Чом кінь вороненький, понурий, смутненький?..
До хати пустої біжить...

Ой тим він смутненький — панич молоденький
Забитий у лісі лежить!..

Лежить, розпластався, в крові обкалявся,
Своя, не чужая кров та...

Вже й ворон літає, в лице зазирає,
Де кінські ввійшли копита.

Був пан колись добрий, чесний та хоробрий —
Лукавий на лихо підвів!

Був кінь колись вірний, в послугі незмінний —
В розбої служить не схотів!..

ПІСНЯ МОЯ

Ф. А. Владимирову ¹⁹

So strömen des Yesanges Wellen
Hervor aus nie entdeckten Quellen

Schiller ²⁰

Од Сосни до Сяну вона простягнулася,
До хмари карпатської вона доторкнулася,
Чорноморською водою вмивається,
Лугами, як квітками, квітчається,
Дніпром стародавнім підперезана,
Річками, як стрічками, поубирана,
Городами-намистами пообвішана.

Гуляй, моя пісне, високо, високо,
Щоб хмарами сизий орел летючи
Тебе не нагнав.

Гуляй, моя пісне, широко, широко,
Щоб по степу вітер, траву котючи,
Тебе не піймав.

Лебедем білим пливи по ріках,
Чайкою, пісне, кигич по луках,
Припотнем в лузі заворкочи,
Дрібною пташкою защебечи,
Покотиполем в степу прокотися,
По небу громом святим пронесися,
Глибоко в землю змією зарийся,
По лісах, по горах,
По степах, по ріках,

¹⁹ Владимиров Ф. А. — видавець
збірки поезій М. Костомарова «Вітка».

²⁰ Так плінуть хвилі пісні з невідкритих
джерел. Шіллер (нім.).

Городах, слободах
Травою,
Водою,
Луною далекою геть олізвся!

К іменитим панам,
К неімущим старцям,
К козакам-молодцям,
К чорнобровим дівкам
У душах,
У серцях

Тугою-кручиною, пісне, заньмися!

Там, де у лісі скеля крутая,
Дніпр через скелю реве і бурхає,
Рветься і дметься, клекоче й гуде,
Й вітер пожовклії листя несе,
Де задніпров'я, — край опустілий,
Де нема хат, — бовваніють могили,
Де нема гласу, — виють вовки,
Де була Січа, — жили козаки, —
Ходив я ніччю; місяць червоний
Сидів у хмарі й бурю нагонив.
Сп'ялись на дибки степи піщані.
Тоді із лісу, вся в тумані,
Вийшла до мене якась молодиця...
— Співай, — казала, — для всього роду,
Співай, — казала, — для всій родини.

Співатиму, співатиму, поки гласу стане,
Хоч і слухать не захочуть, я не перестану.

* * *

Спить Вкраїна та руїни
Нові щодень лічить,
Гине слава... та й ту славу
Усяке калічить.
Не вернеться дідівщина...
Нехай не вертається —
За що ж з теї старовини
Святої знущаються?
Гріх великий... Чи вже ж дарма
Славнії гетьмани
Умирали в лютих муках,
Закуті в кайдани?..

Чи вже ж-дарма в нас мушкети,
Гармати гриміли?
Нащо ж всюди, де не глянеш,
Виросли могили?
Ще ж пісні не повмирали...
Чи то ж на забаву
В їх співають святу славу,
Козацькую славу?
Спи ж у льоху, в привітиці,
Велика руїно,
Спи, небого, сердешная,
Мати Україно!
Поки зорють останню
Могилу у полі,
Поки й пісня забудеться
Про вольную волю...
Тяжко... Глянеш — люд як люде,
Ніби все радіє,
А придивишся... жаль, туга
Усю землю криє.

* * *

Діти слави, діти слави!
Час ваш наступає:
Од Бенеток до Камчатки
Гомін розлягає.

Од Бенеток до Камчатки,
Од фін до Боспора
Розрішається загадка
Великого спора.

Розриваються кайдани
Неволі й неслави,
Згине, щезне братня свара,
Ворог наш кровавий.

І освіте ваше небо
Сонечко свободи;
Стануть вкупі перед богом
Вільнії народи.

Поклоняться розп'ятому,
Завіт його приймуть,
Ворогів тисячолітніх
Вороги обіймуть.

Уздять те, на що гляділи
І досі не зріли,
Взнають те, що земля й небо
Всім давно відкрили:

Тільки там, де дух господень,
Тільки там і воля!
Де любов Христова й правда,
Там і щастя й доля.

Ясне небо слов'янщини
Покрила темнота,
Безпросвітна, нерозумна
Давня незгода.

Що ж за гомін чудний ходить
Од края до края?
А чи він що ізгадує,
Чи що провіщає?

А ми слухали і чули
Й до серця прийняли,
Не скажемо, правий боже,
Щоб все розібрали!

Не нам, Боже, викладати
Небесні глаголи!
Суди, Боже, нашу долю
По твої волі!

Ти даєш нам розуміти,
Кому скільки треба,
Молімося, виглядаймо
Твого гасла з неба.

Молітеся, діти слави,
Виглядайте часу!
Прислухайтесь до святого
Небесного гласу!

Мирітеся, очищайтесь
Од п'ятна й пороку!
Любітеся — скоро блисне
Звізда од Востоку!

Горе панству лукавому,
Що в гасло неволі
Обернуло хрест всечесний,
Гасло вічній волі!

Горе тим, що словом божим
Розум подавляли,
Для користі, для мамони
Правду уживали.

Горе тим, котрі говорять:
— Наша власть од бога,—
А без страху над собою
Не знають нікого.

Горе вченим, котрі злее
Добрим нарікали,
Тим, що істину святую
Од простих ховали!

Всім продажним філософам!
Од духа святині
Розсіються їх хитрощі,
Як пил по пустині.

Любітеса, діти слави!
Любов нас спасає!
Слава, честь тобі вівки,
Орле наш двоглавий!

Бо ти шпонями своїми
Вирвеш із неволі,
Із поруги давній на світ
Слов'янську долю!

Слава чехам! Ясним світом
Науки темноту
Розганяйте, пробуджайте
Слов'янську дрімоту.

Слава тобі, люде добрий,
Із слов'ян слов'яне!
В день воскресний станеш в славі
Між всіма братами.

Слава сербам за їх пісні,
За чистую віру

В милость божу, за ненависть
Проти музувіра.

Слава, честь вам, брати ляхи,
Мир вам, вічна згода!
Згине панство лукаве,
Воскресне свобода!

Славо тобі, Україно!

.

НА ДОБРАНІЧ

На добраніч усім на ніч —
Годі вже блукати;
Одинокий, безталанний,
Ляжу спочивати.

Холодная постілонька
У темній діброві,
Буду ждати, сподіватись
Любої обнови.

Усе небо блакитнеє
Покрила темнота
Безпросвітна, нерозумна
Давня дрімота.

Що ж за гомін чудний ходить
Од краю до краю?
Чи він що нам нагадає,
Чи що провіщає?

Не нам, боже, розгадати
Небесні глаголи;
Суди, боже, нашу долю
По твої волі.

І холодно, і боязно,
Туга серце гнітить;
Всюди темно і не видно,
Тільки зірка світить.

Світи, зоре, на всю землю,
Поки сонце зійде.

Поки божий день на землю
Красотворний прийде.

День великий, день воскресний,
День божої слави:
Впрах розсиплються будови,
Старосвітські справи.

Задрижить планета грішна,
Сколихнеться море,
Заридає змії старинний,
Горе йому, горе!

Горе тобі, розвінчаний
Правдою, тиране!
За державу тобі плата —
Озеро огняне!

За злочинства — в пеклі муки,
На землі — прокляття!
Горе тобі, Вавілоне,
Душегубний граде!

Скинуть жемчуг, заголосять
Пишні блудниці;
Розкриються, розчиняться
Скритні темниці.

Вийдуть мученики бліді —
Катовані тіні!
Дасться суд їм невмолимий,
Що тебе постигне!

Горе, горе лукавому,
Що в гасло неволі
Обертає хрест всечесний —
Гасло правди й волі!

Горе, горе багатому,
Що в гордощі панській
Дурницею нарікає
Голос правди братський!

Горе, горе безумному,
Що братів смущає,
У нечесті, у розпусті
Свободи шукає.

Горе вченим, що од простих
Світло заховали,
Для користі, для мамони
Правду уживали.

Всім продажним філософам...
Од духа святині
Розвіються їх хитрощі,
Як пил по пустині!

День великий, день воскресний,
День суда й любові!
Перед ним туман предіде,
Сліз туман і крові...

А в тумані сонце світить,
Туман розганяє,
Сонце правди незахідне
На весь світ засяє!

День великий, день воскресний,
День божої сили!..
Розкриються великі
Народні могили,

Прокинуться всі народи,
Завіт вічний приймуть,
Ворогів тисячолітніх
Вороги обіймуть,

Уздять те, на що гляділи
І досі не зріли,
Уздять те, що земля й небо
Їм давно відкрили!

Тільки там, де дух господень,
Там і правда, й воля.
Де любов господня й віра,—
Там і щастя, й доля!..

Світи ж, зоре, на всю землю,
Поки день той прийде,
А ви, браття, готуйтеся,
Бо неждано зійде.

Готуйтеся, очищайтесь
Од плям і пороку,
Готуйтеся — скоро блисне
Звізда од Востоку!

ЯВІР, ТОПОЛЯ И БЕРЕЗА

(Из народного предания)

Оженила мати єдиначка сина,
Узяла невістку дівку-сиротину,
Взяла і не рада — вовком вовкує,
Повсякчас бідну сирітку катує,
Шлеть на поругу по воду босу,
Нездягнуту, простоволосу.
Сирітка плаче, по пеньках ступає,
На своїх ніженьках кров зобачає.
Прийде додому — лає катівка,
Часом ухопить за косу сирітку,
Часом по личку її затинає.
Сирітка плаче, до бога взиває:
— Боже мій милий, боже милостивий,
Нащо ти держиш в світі нещасливу? —
Хотіла мати навек розлучити,
Дала синашу меду-вина пити,
Його дружині отрути вложила.
Каже синочок: — Вип'ємо, мила!
Вип'ємо, серце, по одній чарці!
Будем лежати у одній ямці! —
Випила мила, випив миленький,
Бере дружину, тулить к серденьку.
Пішли обое в широке поле,
В зелені луки, в чисте болоння.
Та вже сирітка очі закриває,
Миленький мліє, слово промовляє:
— Яснее сонце, небо високе,
Земля широка, море глибоке!
Хай наша доля у вас зостане,
Хай після смерті кохання не зв'яне!
Хай по всім світі ідуть про нас вісті,
Хай після смерті кохасмось вмісті! —
Став молоденький — зелений явір,
Стала дружина — тополя біла!
Стали їх ніженьки — чорні коріннячки,

Стали їх рученьки — довгії гіллячки,
Все їх одіння — зелене листя;
Оченьки, брівоньки кора покрила,
Кривця гарячая похолоділа.
Одного зросту, листу одного,
Схожі два дерева — одно в другого!
Явір вершечок к тополі схиляє,
Наче з дружиною річ поводжає.
Вийшла матуся — дерева зоглядала...
Туга велика на серце їй впала.
Плакала гірко, таяла, в'яла,
На злеє серце своє нарікала.
Почув предвічний — змінилась мати:
Стала їй коронька тіло вкривати,
Стала матуся — береза біла,
Понурі гілля, сумна, журлива,
Все наче нис, усе жаліє.
То об дітках вона все боліє!

БРАТ З СЕСТРОЮ

Зажурилась Україна,
Що недобра їй година:
Наступають орди ханські,
Палять села християнські,
Палять села із церквами,
Топчуть ниви із хлібами,
Мир хрещений марно гублять,
Одних топлять, других рублять.
Не одна тоді дівчина
Смутно в полі голосила,
Під арканом ступаючи,
Вілі ніжки збиваючи.
Два загони на Україні,
Два загони на Волині,
П'ятий з ханом наступає,
До Києва привертає.
Взяли Київ у неділю —
Попсували, попалили.
Брали срібло, брали злото,
Брали сукні і форботи,
Адамашки і атласи,
Оksamити, блаватаси,

Брали коні і корови,
Брали дівки чорноброві.
У ті пори на Подолі
Жив міщанин в добрій долі.
Мав він хату й господишку,
Мав він хлопчика й дівчинку.
Злі татари набігали,
Мужа й жону зарубали.
Мале дівча полонили,
Тільки хлопця не вловили.
У середу бусурмани
Із Києва повертали.
Став Івась тоді ходити,
Став по рідоньку тужити,
Що ні тата, ані нені,
Ані хати, ні постелі.
Взяли Івася-сиротину
Добрі люди на чужину,
Запорозькі товариші
Повезли його до Січі.
Виховали на славу,
На козацьку одвагу,
Що козаченька такого
Нема в Січі ні одного.
Сам утворний, ростом статний,
На все бойкий і придатний,
Чи у чайці просвіщається,
Чи на коні красоваться.
Тричі ходив з отаманом
Воювати з бусурманом,
За батенька відомщати,
За нещасну рідну мати,
За сестричину недолю,
За свою сирітську долю.
Брав він добич незмірно,
Срібло-злото незлічимо,
Кармазинні жупани,
Гаптовані сап'яни,
І пояси шалеві,
І басани зелені.

Раз поїхав Івасенько
У Бендери на ярмарок.
А в Бендерах та на ринку
Продає татарин дівку.

Івасенько приглядає,
Християнку примічає.
Став дівчину торгувати;
Татарюга став казати:
«Сія дівка не наймичка,
Пригожая, як панночка,
Молодая, як травиця,
Рум'яная, як зірниця,
Із далекої чужини,
З козацької України».
Івась гроші одміряє,
Дівчиноньку викупляє
І приводить на домівку
Чорнобриву українку.

Стоїть бранка край порога,
Сидить Івась в кінці стола,
Плаче бранка сльозами,
Мовить козак словами:

— Не плач, бранко, не плач, красна!
Твоя доля не безщасна.
Не на поругу для себе
Визволив я, бранко, тебе!
Візьму тебе за дружину,
Звінчаємось у неділю.
Бо, як тебе зоглядаю,
Отця й неньку споминаю! —
Добре козак промовляв,
Тільки роду не спитав.
У суботу змовлялись,
А в неділю звінчались —
Тоді роду питались.

— Скажи мені, серденько,
Якого ти родоньку?
— Я з Києва Петрівна
По батькові Иванівна,
На Подолі хату мали.
Злі татари набігали.
Отця-неньку погубили,
Мене, малу, полонили,
А маленький брат зостався
Та й не знаю, де дівався.—
Як Івась те зачуває,
Свою долю проклинає:

— Бідна моя головонько!
 Нещаслива годинонько,
 Як матуся нас родила,
 Лучче б була утопила,
 Лучче б були нас-татари
 Вкупі разом порубали!
 Я з Києва Петренко,
 По батькові Иваненко,
 На Подолі хату мали.
 Злі татари набігали,
 Отця-неньку погубили,
 Тебе, сестро, полонили,
 А я, хлопчик, заховався,
 На лиху долю зостався!
 Чи се ж бог нас покарав,
 Що брат сестри не пізнав?
 Чи вже світу кінець є,
 Що сестрицю брат бере?
 Ходім, сестро, горою,
 Розвіємось травою;
 Ходім, сестро, степами,
 Розвіємось цвітами.
 Ой ти станеш жовтий цвіт,
 А я стану синій цвіт.
 Тільки вкупі б нам жити.
 В однім зіллі два цвіти.—
 Пішли вони горою,
 Розвіялись травою;
 Пішли вони степами,
 Розвіялись цвітами.
 Ой став Івась синій цвіт,
 Стала Мар'я жовтий цвіт.
 Як зв'язали в церкві руки,
 Не було вже їм розлуки;
 Як у церкві звінчались,
 Так укупі й zostались:
 В однім зіллі два цвіти!
 Стали люди косити,
 За них бога молити,
 Стали дівки квітки рвати —
 Із їх гріхи збирати.
 Стали люди казати:
 «Отсе ж тая травиця,
 Що з братиком сестриця!»

ЛАСТІВКА

Під Києвом, стольним градом,
 На славній долині,
 Де впадає Чорторія
 У дніпровські хвилі,
 Збиралися руські люди
 На велику раду²¹,
 Рахували, як родину,
 З лиха визволяти.
 Були в зборі князі руські,—
 Київський старіший,
 З Переяслава Володимир —
 Над усіх мудріший,
 Буйний Олег з Чернігова,
 І князі з Волині,
 І бояри, і дружини,
 І прості людини.
 Між князями, як та рожа
 В саду процвітає,
 Мономах Переяславський.
 Він річ починає:

— Послухайте, брати-князі
 І всі християне!
 Було мені знаменіє
 Од бога послане:
 Побачили в Радосині²²
 О самій півночі
 Над Печерським стовп огняний²³
 Мої грішні очі.
 Сперш стояв над трапезою,
 А далі ізнявся,
 Став над церквою, а далі
 По Дніпру піднявся
 І розсипавсь на болоні.
 Братія кохані!
 Моя думка — єсть се ангел,

²¹ Йдеться про з'їзд руських князів навесні 1111 р. на березі Дніпровського озера поблизу Києва.

²² Радосиня — урочище на схід від Києва, агадується в «Повісті временних літ» під 1111 роком.

²³ За літописною легендою, це знамення нагадувало руським князям про необхідність боротьби з половцями.

Од бога зісланий!
Треба йти нам на поганих
В їх землю прокляту:
Напитись шоломом Дону
І слави набрати! —
Скоро річ таку промовив
Мономах голінний,
Обізвалися кияне:
— Час тепер не вільний
Як же можна смерда з конем
Од ріллі узяти?
Тепер весна: смерду в полі
Саме час орати. —
Володимир одвічає:
— Неладно сказали,
Добрі браття! Дурно смерда
Ви пожалкували!
Половчин не пожаліє,
Як на нас наліне;
Уб'є смерда, коня візьме...
Вся сім'я загине! —
Отак казав Володимир, —
Усі дивували:
«Право, істинно», — єдиним
Голосом сказали
І на раді присудили
На поганих стати,
Напитись шоломом Дону
І слави набрати.
Тоді в Києві на ринку
Вояки кричали:
— Кому пам'ятно, кияне,
Що батьки вчиняли,
Кому мила земля руська
І віра святая,
Хто не хоче нить в неволі
У чужому краю
Або жінки, або дочки
В полон оддавати,
Хто не любить на спалені
Церкви поглядати, —
Той нехай бере оружжя,
На коня сідає
Та з князями в половецьку
Землю поспішає!

А в Києві вдова жила
Чесна та старенька;
У вдовиці синок любий,
Як сокіл ясненький.
Вона його годувала,
Пестила, кохала;
Із ним вона доживати
Віку сподівала.
Почув синок закликання, —
Палає серденько:
На батьківські мечі-списи
Погляда пильненько.
— Благослови, стара мати,
На добрее діло,
За святую руську землю
Оддать душу й тіло
Або Дону напитися
І слави достати,
Дітям-внукам тую славу
Чесно передати! —
Стара мати відповіла:
— Синочку мій милий!
Не на тее, мій квітоньку,
Я тебе ростила,
Не для того годувала,
Щоб матір старую
Ти покинув без підмоги,
Вбогу, немощную.
Правда, синку, добре діло
За віру стояти,
Але добре в бога діло —
Матір доглядати.
Як закриєш мої очі,
Сховаєш в могилі
Свою матір, — тоді й роби,
Що серденьку мило!

Слуха юнак, розважає,
На матір погляне,
Як квітина під морозом,
Його серце в'яне,
А погляне на оружжя —
Знову серце рветься,
А за тим удруге, втретє
Заклик оддається.

Не зжалився над матір'ю,
Над її сльозами,—
Сідла коня, меч знімає,
Іде за полками.

Стара мати з жалю млів,
К землі припадає,
Своє дитя непокірне
Спершу проклинає,
А на потім пожаліла
Та й молиться богу,
Щоб дав господь молодому
Щасливу дорогу,
Щоб синок живий zostався,
Та в Київ вертався,
Та щоб слави лицарської,
Як батько, набрався.
Отак вона молилася;
За тим час минає,
Вже пройшов святий великдень,
Вшестя настає.

Стурбувався стольний Київ,
Давони задавонили,
Вертаються руські люди
З чужої країни.
Попереду попи ідуть
З святими хрестами,
А позаду полон ведуть
З тяжкими возами.
На березі люд зібрався,
Старії, малії,
Жінки, діти, заручені
Дівки молодії.
Кожне свого привітає,
Всі дякують богу,
А юнаки розкавують
Про свою дорогу:
Як у граді Шарукані²⁴
Половці погані
Виносли вино й рибу

²⁴ Шарукань — половецьке городище в басейні Сіверського Дінця, яке в 1111 р. було здобуте військами Володимира Мономаха.

І прохали шани,
І як, мов той бор великий,
Вороги сходились,
Як у страсний понеділок
На Салниці бились²⁵,
Як все небо заgrimіло,
Земля стугоніла,
Здолівала Руське військо
Половецька сила,
Усівала всю болоню
Руськими тілами,
Поки ступив Володимир
З вірними полками.
Тоді люди побачили
Невимовне чудо:
Ангел божий став на поміч
Хрещеному люду,
Став крилами Мономаха
Свято осіняти,
Став невидимо поганим
Голови стинати.

Так юнаки говорили,
А тут за возами
Обізвались колодники
З гіркими сльозами:
— Довелось і нам побачить
Те велике диво,
Від того-то наше військо
Стало боязливо.
Не здолієм, руські люди,
Воювати з вами,
Бо, воюючи, ще маєм
Битися з небесами!

Отоді-то була радість
Нашій Україні,
Отоді-то пішла слава
На усі чужини!
Греки, чехи, ляхи, угри
Славу ту носили

²⁵ Ідеться про перемогу русичів над половцями у битві над річкою Салниця в 1111 р.

Аж до Рима великого —
Всі бога хвалили.
Добрі бога вихваляли,
А поганці страха
Набралися, боячися
Князя Мономаха.

У той час вдова старенька
К війську виходжала,
Туди-сюди оченьками
Сина визирала;
Але сина-одиначка
Ніде не уздріла
І до князя старішого
З річчю приступила:
— Княже милий, княже славний!
Де мій син єдиний?
Чи з славою повернувся,
Чи в полі погинув?
Одвічає князь старіший:
— Чесная вдовице!
Оженився син твій милий:
Взяв собі дівицю,
Нарядную, багатую,
З многими скарбами,
Коса її шовковая
Убрана цвітами,
Горда, пишна — роботою
Ручок не потомить,
Навіть князю старішому
Голови не склонить.

Одгадала стара мати
Сій загадки силу,
Що прийняла одинчика
Темная могила.

.....
Не давала худібоньки
На нищюю братью,
Над Дніпром-рікою славним
День і ніч сиділа,
На недолю нарікала,
Плакала, вопила,
І пташкою буті бажала,
І так говорила:

— Якби я тепер, безщасна,
Мала тії крила —
Полинула б до синочка
У чужу чужину,
Одвідала б дитя своє,
Бідну сиротину.
Сіла б, пала б в головоньках
Та й сказала б: «Синку!
Почуй мене, глянь на мене,
Одчини могилку!
А в могилці темно, вогко
І холодно дуже!
Одинокий, мій голубе,
Мій синку, мій друже!
Там нікому головоньки
Тобі, синку, змити,
Там нікому сорочечки
Біленької надіти;
Не почувеш на чужині
Ласкавої мови,
Ніхто там тобі не скаже
Вірненького слова».
Кажуть — синок оженився;
Проклята та мила:
Вона мою головоньку
Навіки згубила;
Не таку сподівала
Я собі невістку.

Отак вона голосила —
Далі перестала,
Туга дива наробила:
Мати пташка стала.
Скоротались її ноги,
А білєс тіло —
Сизеньковє й біленьковє
Пір'ячко оділо;
А рученьки її стали
Легенькії крильця.
Піднялася, закрутилась
По ясній водиці,
Ще хотіла затужити,
Та й защебетала —
Ластівкою сизенькою
Матіночка стала.

Ластівочка домовита,
Любая пташина,
Невсипуща, дітолюбна,
Добра господиня,
Не боїться вона миру,
По селах витає,
Незлюбива, тільки льотом
Себе охраняє.
Її бить бояться діти,
Щоб не вмерла мати,
Кажуть, де вона витає,
Згода у тій хаті.

ЗІРКА

Милий отець, мила мати,
Дружина милиша;
Радий козак молоденький,
Дівчина радніша.
Вранці у їх весіллячко —
Конець доживання:
Завтра під їм руки зв'яже
На вічне кохання.

І, беседу покинувши,
Нічною добою
Ходить козак молоденький
В лузі над водою.
Глядить в небо блакитнє:
Там зірочка сяє;
Козаченько до зірочки
Слово промовляє:
— Світи, зоре, на всю землю,
Світи, зоре красна!
Нехай в світі моя доля
Така буде ясна!

Ясно зірка заблищала,
Більшою здалася
І огненною смугою
В небі простяглася.
І пропала й не засвітить.
Зірочки яснії
Світять в небі — все то долі,

Та усе чужії!
І не було весіллячка,
Не було й не буде...
Вже чужая йому мила —
Розлучили люде!
І зостався козаченько
При лихій годині;
Одинокий, сохне-в'яне
На чужій країні!
А у небо блакитнє,
Як перш, поглядає:
Чи про зірку споминає,
Чи нову шукає?
Много зірок в темнім небі —
Все чужії долі.
Козакова погоріла
Й не блисне ніколи!

СПІВЕЦЬ МИТУСА

Словутного п'явца Митусу, дровлі за гордость
не восхотівши служити князю Данилу,
роздраного, акы связаного, приведоша...

Ипат. летоп., стр. 180

Гине сила Дажбожого внука²⁶. Татари плондрують,
Князі кують коромоли, не дбають об вірі і людях.
Куриться Галицька волость, дим до Бескидів
простягся,
Впав Володимир-Волинський, Києва вже не підняти.
Князь Ростислав²⁷ із Данилом не милують землю
Дністрянську;
Угри і ляхи біди додають; в Перемишль набігає
Князь Костянтин, коромолує з ним на Данила
владика.
Кріпший за всіх в Перемишлі співець словутний
Митуса.

Шаблі не носить співець і грудей щитом не вкриває —
Піснями силпе на князя, гострими, ніби стрілами,

²⁶ Дажбожів внук — вислів із «Слова о полку Ігоревім»,
викритий на означення народу Київської Русі. Дажбог — бог
Сонця у давніх слов'ян.

²⁷ Ростислав — син чернігівського князя Михайла, вів боротьбу
з князем Галицько-Волинської землі Данилом (1201—1264)
у 1243 р.

Піснями люд стурбував і хіть до війни підливає.
Красних не хвалить дівиць Митусина пісня шалена,
Мирного людям життя не пророчить, не гріє одваги
На супостата — усобиці й смуту та пісня виводить.
От уже град Перемишль Андрій облягає полками,
Ласкаво згоду дає — не радить на згоду Митуса.
Рано в неділю ступають полки княженецькі до штурму,
Спершу гарцюють стрільці, а там подаються пороки.
Ввечері князь в Перемишль уступає; закували

владику,

Силу взяли на поток непокірного люду; подрали
Тули боброві у їх і барсучі, і вовчі прилбиці,
Інші біжать по чужинах; не втік словутний Митуса.
Він, що колись не схотів заспівати Данилові, бранцем
Став тепер перед князем Данилом словутний, а буїсть
Давня у серці, не впав на коліна, лице не поблідло,
Грізно поглянув на його Данило і мовив словами:
— Гордий співаче, славний співаче! Бунтовниче

клятий!

Що, соловиний голос зміняв на гадюче сичання?

Бог дарував тобі силу, ти одминив її бісу!..

Чом, як Боян стародавній, ти не співав нам про славу
Предків великих? Чом не навчав нас добру і согласці?
Чом од гріхів не впиняв нерозумних огнемним

словом?

— Княже,— одвітив Митуса,— ось заспіваю вам

пісню:

Ріжтесь, кусайтесь, бийтесь, попелом Русь посипайте,
Пийте братерною кров, умивайтесь сльозами народу.
От до вас добрана пісня! Іншої вам не почути!
Що вас спиняти? Що вам співати? Шкода,

опізнались!

Помста за помсту, кара за кару, лихо за лихо!

Кончилися віки, сповнилась чаша, грім розпалився.

Суд неминучий, суд невмолимий, написана доля!

Кончилися віки! Зілля сухе огонь поїдає —

Хай поїдає! Хай пропадає Русь із князями!

Боже прокляття чорними хмарами висить над нею;
Хмари згустіють, віки пролинуть, і знов, хоч

не скоро,

Знову розгонить яснее сонце туман віковичний.

В той час-годину інших пісень співці заспівають

Іншим князям, та не вам, іншому руському люду.

КЛЯТЬБА

Дарма просишся, ізрадник,
Не пушу тебе ніколи,
Вічно буду катувати,
Мучитиму без одривки.
І хоча б за відпочиння
Ти мене увів у царство,
Я б і царства одцурався
За потіху, щоб із тебе
Глузувати, наругатись.
І тобі чинити нападись.
Були злодії великі:
Небо і земля лякались
Од їх вчинків; жалкувались
Перепалені країни,
Іх менами наругались
І бажали, щоби в пеклі.
Вони такечки страждали,
Як страждали бідні люди,
Що од їх ізнапалились.
Але шкода, що зробив ти,
Не зрівняється із їми.

ЗГАДКА

Він сів на горі на оцваньку з дубка,
Під ним гарцювала сердита ріка,
В їй блідлії місячні промені грались
І в хвилях сіклися й перебивались.
І буря ревіла, і буря тирчала,
І смутная думка, як буря, літала,
Поблідла, як промені місяця в хмарах,
По роках далеких вона пробивалась,
По роках бурливих, як річка у чварах!
Згадав він, як був до війни в йому жар,
Згадав він про військо, про валку й пожар,
Як спорив в харцизті з буйними вітрами,
Навзаводи бігав з швидкими орлами,
Як в полі-степу срібну чарку співав.
В кружку, на прощанні з своїми братами,
И, веселий, додому коня повертав.
Багацько іще тут про щось він згадав:
Як військо голінне старший іззивав,

Згадав і про те, про що згадують тошно,
Про віщо здихати й не треба, й не можна...
І хлюпнула нишком гаряча сльоза:
Так хлюпає з неба гнів божий — роса,
Що нишком зелену траву поїдає...
І стане все поле смутне і порожнє,
І божая кара над їм пробуває...

МОГИЛА

Що то за могила?
Вітер сніг розміта,
Крізь сніг почорніла
Трава вигляда.

Далекії роки далеко вплили,
Як води весною.
Густою травою,
Сліди заросли.

Вода, пориваючись з скелі в долину,
Каміння зриває,
Байрак промиває.
Старая година
Переднім на згадки
Про прежні порядки
Високі купки по собі зоставляє.

Незліченна сила неслась вояків,
Як мак при дорозі, шапки їх біліли,
Списи примотіли, шаблі брязкотіли.
Неслися вони супротив ворогів.
Недоля і помста бігли за їми,
Як клоччя сухе, палали країни,
Як з лісом гора, вони всі заодно:
Нікого старшого у них не було.
Дивіться: лицар встав,
Сів на коня та й засвистав,
І військо вслід. За їм
Огонь, і дощ, і дим!..
Як сніг в завірюху,
Так кінь його летить;
Як сонце в засуху,
Лице його горить.

Як вечірня зоря погоріла,
По вітру волосся його розміталось;
Як на морі вода посивіла
У бурю, — країна під ним сколихалась.
Нерівна валка: все як небувале,
І військо в честь старшим його назвало.
Дивіться: ніч. Огонь горить.
Кравчина спочиває сном,
А лицар у огня не спить
І озирається кругом —
Гроза чужого роду,
Охрана свого.
А на лиці його
Лисніється п'ятном
Зла думка, як перша на місяці шкода.

Звалилась проклята з плечей голова,
А військо погибло, як з вітру трава.
Що ж то за могила?
Вітер сніг розміта,
Крізь сніг почорніла
Трава вигляда!
Далекії роки далеко заплили,
А люду погибшого слава колишня
У пам'яті тмиться, як трава торішня,
Що вітер з-під снігу розкрив на могилі!

ДІДІВЩИНА

А. Л. Метлинському

Біля церківки старенької
Зеленіють дві тополеньки;
У тіні їх у густенької
Невисокая могилочка.

Купка чорная рябіється
Квіточками-різноцвітками;
Хрест любастровий біліється
У покійника в головоньках.

І округ хреста обвилася
Зелененькая березонька;
Над хрестом тим похилилася
Молоденькая калиненька.

Як у свято в празник бовкне дзвін
На дзвіниці стародавньої,
Відзоветься глуховато він
В темнім склепі, у могилоньці.

Кісточки либонь сухесенькі
В трухлих дошках зворушаються;
За життя либонь старесенький,
Дзвін почувши, розрушався так.

Коли пугач доби нічної
Поведе свій довгий глас смутний,
В склепі серед ночі вічної
Відкликнеться жалібненько щось.

Кісточки, либонь, старенькії
Не самотні були на світі;
Слізоньки, либонь, тепленькії
Западають в землю глибоко.

Коли чирик над могилою
Привітає ранок піснею,
Весняная пісня милая
Під землею розлягається,

І тополенька пряменькая
Гілочками колихається,
І травиця зелененькая
Заблищить росю срібною.

Либонь ранок воскресенія
Чують кісточки дідівські;
Либонь радість зобаченія
Гріє серденько холоднее.

Тільки ріки поламалися
Весняної доби ранньої,
Як вербиця розвивалася
І вдягався вигін травкою,

Хлопець й дівчина приходили
Під тополі на могилоньку
І насіннячка приносили
Усівати купку чорную;

І лилися теплі слізоньки
Із очей на купку чорную;

І приймалися насіннячки —
І два квіта уродилися.

І, поливаний хлоп'ячими
Слізоньками, горицвіт вродивсь;
І, поливані дівчачими
Слізоньками, вийшли проліски.

Перші весни подаруночки
Золотіли і синілися;
На їх листях поцілуночки
Божих ангелів лиснілися.

І квітчала ними тихая
Пара в церкві старенької
У суботу великоднюю
Плащаницю Христа господа.

Наче лик святий глядів на їх
Оком жалібним та приязним;
Наче хтось в горі признавсь до їх
І казав їм так любесенько:

Щоб у хлопця в серці жар палав,
Чистий жар до всього доброго,
Як огняний квіт, що він квітчав
Образ господа забитого!

Щоб у дівчини безвинная
Душка так, як небо, сяяла,
Так як квіточка блакитная
На лиці Христа спасителя!

СОЛОВЕЙКО

Зелений сад, зелений сад,
Зелена могила!
Зелений сад вдяга весна,
Могила забриніла!

Як гарно слухать, коли в ніч
Маленький соловейко
В квітках затлямка, засвистить
Так приязно, любенько!

А тут вони ведуть танок!
Хто гласи їх розлічить?
Хто передом із їх іде?
Хто зорі перелічить?

Той на тополі, ті в кущах,
Ті в вербах, ті в калині...
Один біля могили сам
Співає на ялині.

Щебече він — не то співець
Віршами люб'язними
Кохання й радість розділя
З серцями приятними.

Затьохка він — не то біди
Оплакує людській,
Жаль ллється в серце, як в квітки
Крапельки дощові.

От застогнав, і от замовк...
Терликнув — вп'ять залився,
Не то співець в останній раз
Із миром розпростився!

І в небо думкою влетів,
Між зорями співає,
А странный спів його людей
Уже не порушає.

Співає пташка, і ніхто
Не взяв її в примітку!
Співа співець — ніхто йому
З душі не кине квітку!

Одно серденько між всіма
Глас пташин розпізнало,
Одно серденько пісня та
Співцева розрушала.

І цілий день смутна, тиха
Самотня могила,
А вранці зомнята трава,
Де дівчина сиділа.

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ
(1811—1843)

У процесі національно-культурного відродження західноукраїнських земель історичну роль зіграла громадсько-просвітницька й літературна діяльність Маркіяна Семеновича Шашкевича. Він увійшов у історію України як організатор і керівник літературного гуртка «Руська трійця».

Маркіян Шашкевич народився 6 листопада 1811 року в селі Підлиссі, тепер Золочівського району Львівської області, у родині священика. Вчився у Львівській духовній семінарії, відвідував лекції у Львівському університеті.

Це був час, коли австрійські й польські колонізатори

твердили, що немає й ніколи не було ані Галицької Русі, ані руської (тобто української) мови. Не погоджуючись з таким твердженням, Маркіян Шашкевич організував гурток ентузіастів рідної мови, рідної пісні, до якого, окрім його однодумців Якова Головацького та Івана Вагилевича, входили й інші прихильники запровадження рідної мови в школу, науку, літературу.

З ініціативи Шашкевича й при його найактивнішій участі члени цього гуртка — «Руської трійці» — підготували фольклорно-літературні збірники «Син Русі» й «Зоря», які свого часу видати не вдалося.

У 1837 році побачив світ підготовлений гуртківцями альманах «Русалка Дністровая», який знаменував початок західноукраїнського національно-культурного відродження. В альманасі було надруковано вірш Маркіяна Шашкевича «Згадка», в якому втілено заповітне бажання всіх діячів «Руської трійці» — возз'єднання українських земель.

Гордістю за свій народ, впевненістю у нездоланності національного відродження, ідеєю всеукраїнської єдності сповнений вірш «Побратимові, посилаючи ему пісні українські».

Напевне, бажаючи полегшити вихід альманаху, Шашкевич свідомо не включив до нього цілу низку творів про славне минуле українського народу («Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139», «О Наливайку», «Хмельницького обступленіє Львова»), хоч вони були написані вже в 1833—1834 роках. Йдеться у цих творах про історичні події, пов'язані з кількома етапами національно-визвольної боротьби українського народу проти іноземних забород. Протиставляючи героїчне минуле сирій підневільній буденщині, поет закликав сучасників звестися з колін, розпростерти плечі, рішуче глянути у вічі кривдникам.

Шашкевич збагатив пейзажну та інтимну лірику такими поезіями, як «Туга», «Вірна», «Місяченько круглоколий», «Сумрак вечірній», «Веснівка», «Підлисса». Дбаючи про виховання юних, поет написав «Пісеньки і грачки діточії», упорядкував «Читанку для діточок». Романтична казка Шашкевича «Олена», в якій зображено опришків як народних захисників, поклала початок західноукраїнській прозі.

Шашкевич помер рано — прожив лише 32 роки. Після його смерті «Руська трійця» припинила свою діяльність.

СЛОВО ДО ЧТИТЕЛЕЙ РУСЬКОГО ЯЗИКА

Дайте руки, юні други,
Серце к серцю най припаде,
Най щезають тяжкі туги,
Ум охота най засяде.

Разом, разом, хто сил має,
Гонить з Русі мраки тьмаві;
Зависть най вас не спиняє,—
Разом к світлу, другі жвавії!

СИН ЛЮБИМОМУ ОТЦЮ

Гадка моя, як буйний весною вітрець,
Зводиться, легким крильцем злітає,
Несесь сторонами в далеч, де отець,
Голубонько сивий, пробуває.

Живе в печалі! Боже, коли б в радості
Вік тихо, весело єму проживати,
В гаразді, здоровлю, в лубой солодості
Цвітами щастя життє огортати!

Отче ох, отче! Сли ся мені придало,
Дні життя твого полином згірчити,
Сли коли око твоє жалем запало,
Сли-м був нещасен серце закрєвлити,—

Прости ми, отче, прости! Бач, я ся каю,
Жалем серце бідне моє прозябає;
Твої ноженки сльозами зливаю:
Ах! прости синові, най не загибає.

ТУГА

Крутий берег, по березі трава зелененька,
Серед трави край берега калина червенька,
Своє гілля буйненьков, сумна, в воду клонить,
Своє листя дрібненьков по водоньці ронить.

Скоро смеркнесь, голуб сивий сюда прилітає,
 Нічку гуде, нарікає, ранком ізлиняє.
 Нічку плаче, жалкуєся, рясні сльози ронить,
 На розсвіті ізлиняє, в темні ліси гонить.
 На темнії ліси гонить — там зворами блудить,
 Там горює, униває, тяжко серцем нудить.
 Весна одна перецвіла, минула і друга,
 Вже і третя засіяла — не минає туга.
 І все голуб прилітає, на гілля сідає
 І головку к листям тулить, плаче і ридає:
 «Де злетіла, голубонько сивенька, миленька?
 Щезла-сь з ними, лишилася година сумненька.
 Ні ти мислями змислити, ні думков здумати,
 Ні очами тя глянути, лиш згадков згадати.
 Світ ми мерзкий, нічка мила, голублюся з тьмами,
 Мари — дружба, ліси — хата, гоню за зморами.
 А бодай ви, лихі води, в лугах заблудили,
 Що ви мою ясну зорю та під себе вбили!
 Люта би вас буря в мраку та дрібну розбила,
 Та й дрібну мраку розбила, сліду не лишила!
 А бодай вас жарким літом дуга випивала,
 А зимою студінь люта навек ледом стяла!
 Ей ти, водо, ти, бистрая, лиха розлучнице,
 Поган-татар нехай гідке в тобі має лице!..
 Щастя мое перебилось, доля вже минула,
 Мов ластівка скорокрила в безвісті злинула».

ВІРНА

Зашуміла дубровонька, листом зашуміла,
 Затужила дівчинонька, серцем затужила.
 Тужить нічку, тужить нічку, тужить і день білий,
 Бо із війни за три роки не вертає милий.
 На могилі-верховині милого спрашала,
 Біле личко цілувала, слізьми проводжала.
 «Не плач, не плач, ластівонько, дасть бог
 звокувати —
 До твоєї соколеньком я прилечу хати.
 Не плач, не плач, голубонько, не плач, не журися,
 Подай ручку біленькую, додому вернися».
 Вдарив коник у копита, задзвонив станлями,
 Лишилася сиротонька з журними гадками.
 Вдарив коник у копита, на вітер пустив гриву.
 За лісами, за горами лишив чорнобриву...

Край діброви на горбочку сипана могила,
 Там дівчина із зорями щодень виходила.
 Виходила із зорями, стояла до ночі,
 Свої чорні за миленьким видивила очі.
 Ой ходила, ой бродила зимами, літами,
 Витоптала биту стежку білими ногами.

* * *

Місяченько круглоколий закрився хмарою;
 Чи так тобі зо мнов любо, як мені з тобою?

Ой лісами, берегами білі сніги спали,
 Очі мої сивенькії сльозоньки залляли.

Вихор дикий, студененький лопотить гілками,
 Тяжко, тяжко мому серцю з сумними гадками.

Ой як тяжко, побратиме, тверд камінь глодати,
 Ой ще тяжче бездольному в світі пробувати!

В гробі сумно, в гробі тихо, сумрак студененький,
 Ой як ляжу серед него, тогди я щасенький.

О НАЛИВАЙКУ²⁸

Що ся степом за димове густо закурили?
 Чи то мрачка осідає, стеляться тумани? —
 Не мрачка то осідає, не туман лягає,
 Гей, то ляхів сорок тисяч в поход виступає.
 А в неділю на розсвіті полк козацький скорить,
 Тоді молод Наливайко до коня говорить:
 «Ступай, ступай, ворон коню, бистрими ногами,
 Недалеко Біла Церков, йдуть ляхи за нами».
 Гей, по степі вітер по густих бур'янах,
 Гей, там блищать довгі списи в сивеньких туманах!
 У Гуманю дзвонять дзвони і мир б'є поклони:
 Надлетіли з чужих сторін чорнії ворони.

²⁸ Наливайко Северин (? — 21.IV.1597) — керівник народного повстання на Україні і в Білорусії (1594—1596). Виданий козацькою старшиною, Наливайко після тортур був страчений.

Збиралися козаченьки, радитися стали,
 По далекій Україні послали розсилали.
 А у місті Білій Церкві лиш звізди згасали,
 Ударили з самопалів, і коні заграли.
 Тоді постиг Наливайко, під ним кінь іграє.
 «Гей, молодці, за свободу!» — до них промовляє.
 Вздовж списками городили зелені байраки —
 Уставляються по степі молодці-козаки.
 Гей, там ляхів сорок тисяч — дим в'єсь по болоні,
 Від розсвіту аж до смерку ржуть бистрії коні.
 Гей, там гримлять з самопалів, орють копитами,
 Та степ кровця сполокала, зволочен трупами.
 Гей, на степу густа трава, степом вітер віє,
 Не по однім козаченьку стара неня мліє.
 Гей, на степі сивий туман, кургани курились,
 Не по однім козаченьку вдовиці лишились.
 Тоді молод Наливайко зачав утікати,
 За ним в погонь вражі ляхи — не могли здігнати.
 А на Дніпрі на порогах плине чайків триста...
 Вертайтесь, вражі ляхи, з соромом до міста!

ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ОБСТУПЛЕНІЄ ЛЬВОВА ²⁹

(Строєм народної пісні)

Ой у чистім полі да близько дороги,
 Там стоїть наметець великий, шовковий,
 А у тім наметці стоїть стіл тисовий,
 Да гетьман Хмельницький сидить кінець стола,
 Молодці-козаки стоять доокола.
 Да гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
 По всій Україні розсилає вісти...

Військо куренное в поход виступало,
 Ляхи розроняло да Львів обступляло.
 Як гетьман Хмельницький кіньми на вернув —
 Та й Львів ся здвигнув;
 Як гетьман Хмельницький шаблею звив —
 Та й Львів ся поклонив.

²⁹ Ідеться про облогу селянсько-козацьким військом під керівництвом Богдана Хмельницького у вересні 1648 р.

На розсвіті з замку із рушниць стріляли,
 А смерком козаки замок підпалили
 Да раненько доокола весь Львів обступили.
 Ударили з самопалів — двори погоріли.
 А гетьман Хмельницький послали посилав,

Словами промовляв:

«Як будете миритися,
 На окуп винесіть три миси червоних,
 На окуп виведіть сто коней вороних.
 Як будете битися,
 Мечами рознесу мури високії,
 А кіньми розорю двори біленькії...»
 А у Львові рано всі дзвони заграли,
 А високі ворота остіжом упали.

БОЛЕСЛАВ КРИВОУСТИЙ ³⁰ ПІД ГАЛИЧЕМ, 1139

Не згасайте, ясні зорі,
 Не вий, вітре, зниз Дністра,
 Не темнійте, красні звори,
 Днесь, Галиче, честь твоя!
 Бо хто русин — підлітайте
 Соколами на врага!
 Жваво в танець, заспівайте
 Піснь веселу: гурра-га!

Побарися, облак тьмистий,
 Ще годинку, ще постій:
 Тобі прийде розповісти
 Славний руський з ляхом бій.
 Од Бескида ³¹ аж до моря
 Піснь весела загула,
 Від запада аж де зоря
 Чути голос: гурра-га!

³⁰ Болеслав Кривоустий (1086—1139) — польський король, який зазнав нищівної поразки у битві під Галичем від руських військ.

³¹ Бескиди — система хребтів у Карпатах на межі України і Польщі.

Покрай Дністра, край бистрого,
Ясний сокіл там жене
Ярополка київського ³²
Скоропадний кінь несе.

Гей, хто русин — за ратище,
В крепкі руки — меч ясний,
Шпарка стріла най засвище,—
Гордий ляше, день не твій!

Не оден ти город красний
Лютим мечем розметав,
Руки не оден нещасний
По родині заломав!

Нині щезла пуста слава,
Скверний розірвавсь вінець,
Сорок восьма кривава справа ³³,
Гидкий дала ти кінець.

Бач, Болеслав гордовитий
Поклоном низеньким впав,
Враг, напасник сановитий,
На чужім коні втікав.

Радость, радість, галичане:
Не загостить більше враг!
Грими, Дністре, шуми, Сяне,—
Не прискаче вовком лях!

* * *

Споминайте, браття милі,
Славнії часи старі..
Ніби Прута бистрі хвилі,
Плили руські лицарі.

Блискали шеломи в сонці,
Червонилися щити,—

³² Ярополк Володимирович (1082—1139) — київський князь, що допоміг галичанам у боротьбі проти зазіхань польського короля.
³³ За легендою, Болеслав Кривоустий провів 47 переможних битв, а у сорок восьмій, під Галичем, зазнав нищівної поразки.

Славні Русі оборонці
Йшли на ворога в світи.

Чи на Дон той каламутний,
Чи на Литву, на ятвяг ³⁴,
Чи на Краків баламутний,
Вічно скорий до зневаг.

Від копит шляхи стогнали,
Від прапорів нісся шум,
Аж до неба підлітали
Гомони лицарських дум!

Споминайте, браття милі...
Може, спомин спосіб дасть
Воскресити в новій силі
Руську славу, руську владу!

СУМРАК ВЕЧЕРНІЙ

Сонце ясне померкло, світ пітьма насила,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає,
Чагарями густими тьма вовків завилала,
Над тином опустілим галок гамор грає.

Там, нещасен, думаю тяжко, мов могила
Серед степу опівніч сумненько думає.
Згадка в душі печальній тужно згомотіла,
Бо сплинули радощі, як Дністер спливає.

Нависло ясне небо чорними хмарами,
Тяжкими густі бори склонились тугами,
Зойкнули дуброви й ліси застогнали.

Весело ми з тов гудьбов та й з тими лісами,
Мило ми з буйним вітром, з блудними марами,
Студена тая доля к серденьку припала.

³⁴ Ятвяги — одне з литовських племен, що вгодом увійшло до складу Великого князівства Литовського.

ПОГОНЯ

Чи то сокіл пташку жене?
Чи то буря хмару несе?
Чи то люта джума летить?
Ні!.. То козак конем садить!

«Гуляй, вороненький, гуляй,
Врага постигай!
Відоб'ємо дівчиноньку,
Пана твого сестроньку.

Як прилетиш, поздоровить,
І поплеще, і промовить,
Погодує тя рукою,
Рученькою біленькою,
І напоїть тя водою,
Водонькою студеною.

Гуляй, гуляй на всі сили
Чрез болота, чрез могили,
Чрез дуброви, через луки —
Потанцюєм з татариним!
Не нагріюсь вражим сином,
Як попаде в мої руки:
Скоро блисну му шаблею —
Розіллється біс мазею!»

На ту правду забожився...
А зогнувшись дугою,
До коника приложився —
Шпарков полетів стрілою.

Ані єго не спиняє
Рів, ані могила,
Вітром їх перелітає,
Як би мара го носила.

Куда гониш, бісноватий?! —
Світ же смерком почорнів,
Сумненько пугач запів,
Ні там людей, ні там хати!

Блуд ту свище, туман грає,
В густі ліси заведе!..
Козак на се не зважає,
Гомонить си та й жене.

Станув, к землі припадає
Послухати, де дуднить,
Знов на верх ся вихопляє,
Бистрим соколом летить.

І щез стрілов в густій мраці,
Дудонь замовчає.
Може, ліг вже де в байраці,
Та й вовк доїдає.

Де-сь поїхав ти, козаче?
Темно, тихо і страшненько,
Часом лиш ворон закряче,
Закряче сумненько.

Чи то вірли крильми б'ються?
Чи зірки сіяють?
Ні!.. То козак з врагом туться,
Мечами блискають.

Та вже татар утомився,
К землі, сильно вдарен, пав;
Ще раз двигся, роз'ярився —
І дівчині необачній
Головоньку з плеча зняв.

І кинувся, мов звір лютий,
Козак сильний на врага,
Грудь розколов, щоб добути
Серце диве татар.

Завіз сестру додомоньку,
Поховав ю у садочку,
Посадив над нею руточку,
А в головах калиноньку.

Сам затужив, та й заплакав,
Та й став ся сумненьким,
Та й затужив, та й заспівав
Голосом тихеньким:

«Як би я в сей сторононьці,
Як би я безрідний жив? —
Батько, ненька в могилоньці,
Та й сестрицю враг вмертвив.

Ходім, коню, в чужиноньку
Думучку думати,
Ходім, коню, на Украйноньку
Степами блукати».

* * *

— Чом, козаче молоденький,
Рониш слізеньки дрібненькі,
На всхід сонця поглядаєш
І так тяженько вдихаєш?..

— Ой я, козак молоденький,
Роню слізеньки дрібненькі,
На Вкраїну поглядаю,
За Вкраїною вдихаю,
Бо там моя родинонька,
Бо там мила дівчинонька,
На Вкраїні буйнесенький
Мої друзи милесенькі,—
Як за ними не тужити,
Коли з ними мило жити?
Ах, найліпше при родині
В своїй рідній Україні!
Там-то світить сонце ясно,
Там-то цвітуть цвіти красно,
В степах буйні вітри віють
І травоньки зеленіють,
Небо чисте — все погода
І чистенька в Дніпрі вода;
Чистіша вода в Дунаю,
Як ту, в пустім, скучнім краю.

* * *

Поза тихий за Дунай,
Де мій сокіл пробував,
Лети, гадко, в чужий край,
Де го туга обгортає.

Неси душу там мою,
Легвокрилий, вітроньку,
Руську пісню неси му,
Щиру брата пісеньку.

Тужно, тужно там тобі,
Милий брате рідненький,
Но по студений зимі
Вітрець дихне тепленький.

Серед лугу край води
Зацвіла калина;
Будь веселий, щаслив ти,
То щаслива й родина.

РОЗПУКА

Поза тихими водами
Сумно та й смерклося;
О, як голос меж горами,
Щастя розбилося!

Летить ворон чорнокрилий,—
За ним загуділо;
Щастя мое, гаразд милий,
Навіки зниділо.

Тяжко голубу малому
Гори перебити,
Ой ще тяжче безродному
На сім світі жити.

Ти, зозуле сивенькая,
Закуй ми сумненько,
Най розпука та й лютая
Вирве ми серденько.

ВЕСНІВКА

Цвітка дрібная
Молила неньку,
Весну раненьку:
«Нене рідная!
Вволи ми волю —
Дай мені долю,
Щоб я зацвіла,
Весь луг скрасила,
Щоби я була,
Як сонце, ясна,

Як зоря, красна,
Щоби-м згорнула
Весь світ до себе! —
«Доню, голубко!
Жаль мені тебе,
Гарная любко;
Бо вихор свисне,
Мороз потисне,
Буря загуде,—
Краса змарніє,
Личко зчорніє,
Головоньку склониш,
Листоньки зрониш,—
Жаль серцю буде».

ТУТА ЗА МИЛОЮ

Із-за гори, із-за ліса
Вітрець повіває;
Скажи, скажи, тихий вітре,
Як ся мила має?!

Чи здорова, чи весела,
Личко рум'яненко,
Чи сумує, чи горює,
Чи личко блідненьке?

Бо я тужу, бо я плачу,
Сльозами вмиваюсь,
Веселої години
Вже не надіваюсь.

Коби мені крильці мати,
Соколом злетіти,
Тяжку тугу із серденька
При милій розбити!

Ой літав би-м, ой літав би-м
Щодень і щоночі,
Щоб ся милій у сивенькі
Надивити очі.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Зорями ясними,

Щоб мені ся натішити
Ручками білими.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Світом білесеньким,
Щоб мені ся натішити
Личком рум'яненко.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Вечером тихеньким,
Щоб мені ся натішити
Ходочком дрібненьким.

Ой літав би-м, ой літав би-м
Лісами, горами,
Щоб мені ся натішити
Милими словами.

Ах, я бідний, нещасливий,
Да й крилець не маю,
Сохну, чохну в далечині,
Всяк день умираю!

ЛИХА ДОЛЯ

Ой ти, доле, моя доле, гадино їдлива,
Переїла-сь моє щастє, гіренька години!
Запустила-сь в мою душу журбу і розпуку,
Учинила-сь мому серцю з гараздом розлуку.
Ой місяцю-місяченьку, тихенько думаєш,
Моєй тяжкої недоленьки, відав, ти не знаєш.
Ой не знаєш, ой не знаєш і не будеш знати,
Як то тяжко сиротинці в світі загинати.
Сам не знаєш, ні сестричка зізда ти не скаже,
Як то гірко, сли недоля світ милий зав'яже.
Тобі тільки хіба смутно, що хмара насуне,—
А радощів з зірочками з-межи вас не труне.
А мені ось на сім світі своє серце їсти,
Бо з недолев ся бороти — як під воду плисти.
Десь за морем, за горами мій гаразд здрімався,
Десь з безвістей, з лісів темних мій смуток
пригнався.

Ой пригнався та й вороном надо мною літає,
Б'є ми серце тяжким крилом, радість розбиває.

Вчора вечір чорна хмара мені говорила:
«Чудуєшся, побратиме, де ся доля діла? —
Твоя доля — то я була, я тя не минаю:
Вкривала-м тя чорнов мраков і тепер вкриваю.
І над гробом мої мраки ще твоїм повиснуть!»
Ой надія!.. Такую долю най-то громи тріснуть!

ДО МИЛОЇ

Повій, вітре-вітросеньку,
Там, де тужить мила,
Нехай несуть там пісеньку
Твої легкі крила.

Повій, вітре, в ей городець,
Де вінці сплітає;
Неси вісті, що молодець
Щиро ю кохає.

Ой погладь ю, вітросеньку,
По ей личку білим,
Нехай знає ей серденько,
Що я є ї милим.

Най не плаче, най не тужить,
Вже час ся зближає —
Прийде милий, приголубить
І з нев ся звінчає.

ДУМКА

Нісся місяць ясним небом,
Там, де зоря ясна;
Летів хлопець чистим полем,
Де дівчина красна.

Часом місяць ізійшовся
З тьмавою хмарию;
Не раз хлопець поборовся
З журною гадкою:

«Журна гадко, печалива,
Чо ти мене гонить?

Чо ми життя згорчиваєш,
В серце тугу рониш?

Уступися, лиха нене,
З вітром в ліси, гори,
Най по тобі й чутка згине,
Як сліди на морі!

Мому сердцю най радощі,
Най надія грає,
Най ми доля веселенька
Птичкою співає!»

ПІДЛИССЕ³⁵

Шуми, вітре, шуми, буйний,
На ліси, на гори,
Мою журну неси думку
На підлиські двори.

Там спочинець, моя думко,
В зеленій соснині;
Журбу збудеш, потішишся
У лихій годині.

Там ти скаже дуб старенький
І сден, і другий,
Як там жив-єм ще маленький
Без журби, без туги.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Світала година.

У садочку соловійчик
Щебетав пісеньки,
Розвивав ми пісеньками
Літа молоденькі.

Там колодязь студененький,
А дуб воду тягне;»

³⁵ Підлиссе — Підлисса — село
на Львівщині, в якому народився
поет.

Не так щастя, як той води
Моя душа багне.

Підлисецька горо біла!
Як тебе не бачу,
Так ми тяжко, так ми сумно,
Що трохи не плачу.

Веселая сторононько!
До серця сь припала;
Душа тебе, як милого
Мила, забажала

Там-то любо, там солодко,
Весело і мило!
З миленькою у любовцах
Вік би ся прожило!

НАД ВУГОМ

Гей, річенько бистренькая,
Гей, стань, подивися,
Як я плачу, як горюю! —
Зо мнов пожурися.

Твої води веселенькі,
В них рибонька грає;
Мое серце розпукаєсь,
Від журби ся крає.

Трава к тобі з любовцями
З берегів ся хилить,
Вовня її поцілує —
І наперед стрілить.

Мое серце бідненькое
Радощів не має,
Лиш розлуку із долею,
Лиш сльозоньки знає.

Рано встану та й заплачу
І вечером плачу;
Доле ж моя веселіша,
Коли ж тя обачу?

Журбо, тяжка розлучнице,
Чом не пропадаєш?
Доле ж моя, зоре моя,
Коли ж засвітаєш?!

Ой річенько бистренькая,
Ой стань, подивися,
Як я плачу, як горюю! —
Зо мнов пожурися.

БЕЗРІДНИЙ

Кому бог в груди дав серце м'ягеньке
І дав вродитись в добрую годину,
Щастє, як літом сонечко тепленьке,
В життю му всяку огріває днину;
І світ єму милий, і солодка нічка,
Мислі веселі, і серденько грає;
Як у дуброві тихенька криничка,
Днина за дниною так єму спливає.
Лиш хто в посестру взяв тяжку недолю,
Що давить серце, як відьма копчава,
Хто вражой нужді попався в неволю,
Кому з журбами і сон, і забава —
Тому ніт місця ані супокою,
Нудить си світом, нудить і собою;
Туга до серця, як гадь, ся вселила,
З'їдає мислі, як змія зірочки,
Груди зсушила, здоров'я знорила,
Хліб му не милий, не терпить сорочки.
Ще ж то, хто може із серця сплакати,
Чи у куточку, ми за углом хати,
Чи у грудь брата, чи хоть в жменю друга, —
Хоть на часочок сплине з серця туга.
Лиш коли сльози в грудях скаменіли
І в тяжку скалу над серцем ся збили,
Разів із десять щодень рад би-сь вмерти.
Годі а годі! Потіхи ні смерті!

ПОБРАТИМОВІ,
ПОСИЛАЮЧИ ЄМУ ПІСНІ
УКРАЇНСЬКІ

(Дума)

Отак, Николаю ³⁶, вкраїнські вірлята
І веселять душу, й серце загрівають;
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б'ється,
Коли з України руська пісенька
Так мило-солодко вколо серця в'ється,
Як коло милого дівка русявенька.
Так го обнімає, так до себе тисне,

Пригортає, і любить,

І голубить, і цілує,

І плече, і тішить,

І медочком дишеть,

Що трохи не скажеш: пусти мене, пісне!

Аж тут і небавком буйний вітер повине,
Гостинець вже інший ³⁷ — от вже думку несе.
Несе та й каже: «Сю ніч степами гуляв я,
Нагулявшись доволі, по могилах лягав я,
Буцїмто спочити, а то підслухати,
Як то стара бувальщина буде розмовляти

Про давні літа,

Про давні часи,

Як слава гула

Світом вокруги;

Про руських батьків,

Боярів, князів,

Гетьманів, козаків».

І стане повідати зразу так мило,
Стиха й величаво, мов над морем цвіла
Цвіт-доля любенько; потім голосніше

³⁶ Поет звертається до Миколи Леонтійовича Устияновича (1811—1885), українського поета-романтика, активного діяча західноукраїнського національно-культурного відродження.

³⁷ З тексту твору можна здогадатися, що цим гостинцем була збірка поезій А. Метлянського «Думки і пісні та ще дещо» (1839).

Застогне, заплаче — щораз то сумніше,
Сумніше, страшніше гукне, засковиче,
З-під могил, казав би-сь, старих людей кличе,

Щоби поспитати

Про спис, що шаблюку,

Щоби розвідати

Про орду-канюку:

Як руським тілом згодувалася,
Як руським крівлев напувалася,
Як руська шаблюка все її вітала,
Як кривим зубом серце добувала,
В пуці вигідненько на нічліг стелила,
В воду під могилу спати кладовила.

І знов згомонить ти нишком, мило-немно,
Як в сумерк вечерній, півсонно, півтемно,
І луну розпустить ген-ген долинами,
І гомоном шибне ген-ген дубровами;
Ні, то комусь-то десь там повідає,
Як-то колись-то красою засяє,

Як при Чорнім морі

Себе завітчає,

В степах на просторі

Весело заграє,

Як в водах-Дніпрі

Змись, прибереся,

Легеньким крильцем

На Дністер занесеся;

В тихенькім Дністрі

Собі прилягнеся,

Крилоньками сплесне,

Стрясе, злопотить,

Під небо, до сонця

Ген-ген полетить,

Під небом, край сонця

Сонечком повисне:

І буде літати,

І буде співати,

І о руській славі

Скрізь світу казати!

* * *

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова їй немила?
Чом ся не встидати маєм?
Чом чужую полюбляєм?..

ІВАН ВАГИЛЕВИЧ

(1811—1866)

Іван Миколайович Вагилевич — видатний діяч західноукраїнського національно-культурного відродження, поет, філолог, фольклорист і етнограф. Народився 2 вересня 1811 року в селі Ясені, тепер Рожнятівського району Івано-Франківської області, в родині священика. Навчався в Станіславській гімназії та Львівській духовній семінарії. Захоплений ідеєю народознавства, разом з Маркіяном Шашкевичем та Яковом Головацьким став ініціатором гуртка «Руська трійця», збирав фольклор в селах Галичини.

1848 року країнами Західної Європи прокотилася хвиля буржуазних революцій. Не обійшла вона і Ав-

стрійську імперію, до складу якої входила Галичина. Вагилевич залишає сільську парафію і їде до Львова, де активізувалося громадське життя.

У Львові в серпні 1848 року стала виходити газета «Дневник руський». Іван Вагилевич прийняв пропозицію очолити її редакцію. Однак газета дуже швидко припинила своє існування, і Вагилевич залишився без постійного заробітку.

Літературний дебют поета відбувся на сторінках альманаху «Русалка Дністровая» (1837), де було опубліковано дві його балади — «Жулин і Калина» і «Мадей», написані за фольклорними мотивами.

Вагилевич уперше зробив повний переклад «Слова о полку Ігоревім» українською мовою. Ним перекладені з чеської також фрагменти з творів Вацлава Ганки «Краледевірський рукопис» і «Зеленогірський рукопис», вісім сонетів із славетної поеми Яна Коллара «Дочка Слави». Йому належать також дослідження про становлення нової української літератури, про Кирило-Мефодіївське товариство, етнографічні розвідки «Гуцули, мешканці східного Прикарпаття», «Бойки, русько-слов'янський люд у Галичині», «Лемки, мешканці західного Прикарпаття». Він написав «Граматику малоруського язика», збирав матеріали до українсько-німецько-латинського словника.

Життя Івана Вагилевича пройшло у переслідуваннях австрійським урядом та церквою, у злиднях та поневір'ях. Але й за таких несприятливих для творчості умов, він зробив немало для національно-культурного відродження свого народу.

МАДЕЙ ³⁸

На високій Чорногорі
Буйні вітри віють,
На зеленій полонині
Сірі вовки виють;
Тисяч коней вороненьких
В байраках ірзає,
Тисяч гарних легіників
Коники сідлає.
А ватажко, сивий Мадей,
Зморщив густі брови,

³⁸ Легендарний розбійник.

Чорні очі заблищали
Та жаждою крові.
Поверх коней яснобарві
Прапори сіяли,
Байраками і дебрами
Ратища мелькали.
Мрачно, скучно по майдані,
Пітьма ся чорніє,
Огні горять по шалашах,
Легкий вітер віє.
Мадей велів чатувати
Густою дебрею;
Гомін далеко клекоче:
«Вертаймо, Мадею!
З верх Бескида глухий дубот
Бором ся шибає,
Тьмою-вихром ідуть угри,
Дебр ся улягає». —
«Ніт вертаться сив Мадею
З соромом додому,
Глухов пущев темнов ночев
Блудити по лому;
З безчесними оченьками
Ясне сонце зріти,
З безчесними губоньками
Богу ся молити;
Кіньми зорю долиноньку,
Засію стрілами,
Переломлю вражі тучі,
Проллю кров ріками!»
Та вже, сива бородонько,
Не тобі ся бити —
Під зеленов муравоньков
В деревинці гнити;
Не тобі вже сиру землю
Тулами стелити,
Не тобі вже вражу кровцю
Ратищем точити.
Трублять роги жубровії,
Сумно коні раають,
Шумлять тучі срібних стрілок,
Та мечі бряжчають.
А з байрака летить шпарко
Острів ратище,
Заточився під Мадеем

Кінь на колодище...
Люто кликне сивий Мадей,
А дебр заклекоче,
Вовком вержесь в вражі тучі,
Зубми заскрегоче.
Куда мелькне ясным мечем —
Кров рікою точить,
Куда ратищем засвище —
Кінь їздця волочить.
І рев лютший, мрак темніший
По сирім майдані...
Дзвонять коні, бряжчать мечі,
Тьм'ють стріли каляні.
А з Мадея дев'ять стрілок
Ссуть кровцю теплую,
З білих грудей три ратища
Влекуться землею.
Сивий Мадей утомився,
І ноженьки мліють,
З слідів кровця виступає,
Груди ся чорніють.
Вже ж за шию ужевками
К мажі прив'язаний,
За рученьки і ноженьки
Вкований в кайдани.
Вилетіла зозуленька,
Сіла на тополі.
Закувала жалібненько:
«Мадей у неволі!» —
«Ой, зозуле сивенькая,
Не кувай сумненько,
Не задавай серцю туги —
И так мені тяженько!
Ноги залізо зриває
І в руки ся в'їло,
Кровцьов груди обкипіли,
Тіло почорніло.
Мої други білогруді
В Бескидах дрімають,
А ворони чорні крячуть,
Кровцю попивають!
Моїх вірних легіників
Кості ся біліють,
Сірі вовки стікаються,
Трупи рвуть і виють!

Ой, полети, куваючи,
За темненькі звори,
На зеленій левадоньці
Біліються двори.
Не кажи рідному сину,
Що мя уковали,
Лише мене на весіллє
Насилу призвали,
З студеної кирниченьки
Медом упоїли,
А під зимну колодоньку
Спати положили».

ЖУЛИН І КАЛИНА (Казка)

Глухо, тихо доокола,
Все в темку щезає,
Понад Дністром, понад бистрим
Сив туман лягає.
Лиш далеко в густих корчах
Тлють вовчі зірниці,
Лиш далеко очеретом
Сверкають лучниці.
Жулин блуден, самооден
Обманцями ходить,
Через густе хаще дресья,
Болотами бродить.
Ходить, гонить, не тямиться,
Облудом, п'їтьмою,
Шум і закрут у голові
Шибавсь собою.
І спинився на березі,
Головочку склонив,
І тяженько задумався,
І сльози не вронив...
Рум'янос лице зблідло,
І губи зів'яли,
Серце его в горюванню
І душа в печалі.
І кленучи сам собою,
Взявся нарікати:
«Проклятая розлучнице!
Нащо світ в'язати?
Розігнала-сь дрібні діти...

Нащо-сь мя зводила?
Через тебе лишив милу,
Ти мя спечалила!
Був-ем тобі все вірненький,
Згадував гадочки —
Все пропало, минулося,
Заростуть стежочки.
Ти не була мені щира,
К собі-сь принаджала;
Як роздав-ем срібло, золото,
З мене-сь ся сміяла.
У груди нині розпукою
Печаль ся копає;
Ах, змарнів-ем, почорнів-ем,
Серце ми ся крає!..
Чи я ходжу, чи я ляжу,
Життя-м проклинаю;
Бідне серце зайшло кров'ю,
Сльози проливаю!
Щастє знило, мир розбився,
Лиш мені тужити;
Лучче гнити в сирій землі,
Як під сонцем жити!..
А по Дністру б'ють вовноньки
В крутім береженьку,
Ватра верх вовнь розлилася
Скрізь пітьму темненьку.
Сині тумани димляться,
А з ватри хилиться
Гарна діва, круглолиця,
Бі свита рясниться...
Красне личко бліденьков
І очі чорненькі,
Розсипаються густенько
Косоньки жовтенькі.
Клекотять вовноньки бистрі,
Глухо, тихо б'ються,
Поверх вовнь тумани сині
[З] ватров аливаються...
Жулин руки звів алегонька,
Лице розтліває,
К гарній приступив Калині,
Стиха промовляє:
«Чо ти тудя блудна ходиш,
Люба красавице?»

Чого глядять чорні очі,
Блідне круглолице?
Чи близький дім, чи далекий,
Дорога бріднява;
Як гляну на тя, марнію,
Миленька, білява!
Темна нічка, бистра річка,
Студен вихор віє,
Занесу тя додомоньку,
Грудь моя зогріє».
Поглядає відьма вкосом,
Кплячись посміхає,
Очі вуглем ярим тліють...
К ньому промовляє:
«Горе тобі, невдячнику!..
Загинеш марненько!
Запро тебе кляла-м життьом,
Ізискло серденько,
Дні і ночі слёзи лляла-м,
А за вірність мою
Мене-сь забував нещире,
Лишив сиротою!..
Присягав передо мною,
А другу-сь любив;
Я в слёзах ся розпливала,
Ти з нев ся голубив.
Лучче було не любити,
Ніж любов зраджати!
Горе тобі, невдячнику,
Марне загинати!
В бистрім Дністрі глухо, тихо;
Пісочок дрібненький,
На дні двір мій з вовнь прозристих
Ясний, студененький.
Пісок очі виїдає
В синій коlobані.
Скучно там є і сумненько,
Тяжке горювання;
Світличенька без оконць —
Сонце не зогріє;
Сама журюся собою,
Вітер не завіє.
Заведу тя, мій миленький,
В тую світличеньку,
Обійму тя, поцілую,

Пригорну к серденьку;
Постелю ти ладно, гладко
Пісочок дрібненький,
Покладу ти під головку
Та рінець біленький».
Відьма чорними очима
Скрізь серце прошила,
Свита рясно провівала,
Вся ватрою тліла.
Під нею земля ся розпала...
І цезла кленучи;
Поверх поломінь палала
Синя, клекотючи.
Закрутився буйний вітер
На роздорожищі,
Клубить піску туманами,
І кипить, і свище;
І луч синій ясно сверкне,
Щезне, знов затліє,
Серед вихру забіліє,
Нис, маячіє...
Глухий гомін доокола,
Хаші ся згинають,
І тріскучий гром ударив,
Граньці-сь розсипають.
Жулинові проканули
Сльозоньки дрібненькі,
Стигло серце спечалене
В розпуці лютенькій.
Б'є-ся в груди білов руков
І клене собою,
І серденько промерзало,
Заплило крвою.
«Ах, Калино, красавице,
Щире-сь мя любила!
Горе ж мені, вже-сь не моя,
Нащо-сь мя лишила?
Куди знила-сь в вир безвісті,
Де твої слідоньки?
Там студено, вельми темно,
Шептять червачоньки.
Щ зажди, не стиг вернися,
Най вічне спрощаю!
Ах, возьми мене з собою,
На ся не лишаю!..

Та вже ж я тя не прикличу,
За мене не дбаєш,
Та вже ж я тя не приплачу,
О мені не знаєш.
Ніжки твої скоропадні
Вже ледом застигли,
Ручки твої біленькі
Вже углем згоріли,
Очки твої чорненькі
Вже поповіли,
Губи твої рум'яненські
Уже посиніли.
Не будеш дрібними слови
К мені промовляти,
Ні білими рученьками
К собі пригортати».
І Жулин замовк... думає,
Дрож го пронимає,
Нич не видить, нич не чує,
Жалем прозябає.
І розпука хаплет ледом
Серце закрвлене,
В голові ся закрутило,
Оченьками жене;
Розсміявся глухо, дико,
Схитав головою...
Вергся в синій вир глубокий,
В ріку бистренькую.
І вир під ним розступився,
До дна, іграючи,
І закипів пак поверху,
Сильно вовнюючи.
Котилися каламутні
Вовні берегами,
І вихор гнав споловіле
Листє туманами.
А далеко черлені
Луни розляглися,
А далеко чорняві
Хмари котилися.
На розсвіті красить зоря
Та небо ясне,
Котиться з-за хмар золотих
Сонце черлене.

І вже синій туман щезав
 З очеретів густих,
 Буйний вітер проганявся
 По степах пустих.
 А по Дністру та два тіла
 В вовнях ся крутили,
 Разом Жулин і Калина
 За руки-ся держали.
 Вовні верх них каламутні
 Красні сукні дерли,
 Викючися баранами,
 Білі боки терли.
 У Калини в річі часом
 Усміх озіркався,
 Гарна була, журна була,
 Волос розсипався.
 У Жулина лице сине,
 Печаль вкопалася,
 Зуби твердо ся затили,
 І груди надулася.
 І винесли води тіла
 На рінець дрібненький
 Замулені білов пінов,
 Як сніжок біленькі.
 Тут злетіли ворон тучі,
 Лобами схитали,
 Тіло дзьобали Калини,
 Очі випивали.
 А Жулина не торкнулись,
 Здалека кружали.
 Як над него надлетіли,
 Падали, здишали:
 Бо закліяла го Калина
 Словами твердими
 В ужа, з світу не тиратись
 Віками вічними.
 Ворони го приоділи
 Чорними крилами,
 Вихрове го обкотили
 Піску туманами.
 А верх него насипали
 Могилу круглую,
 Що морогом не вростає
 На пам'ять вічну.

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ
 (1814—1888)

Яків Федорович Головацький — один із західно-українських будителів, поет, педагог, учений-славіст, видавець. Народився Головацький 29 жовтня 1814 року в селі Чепелях, тепер Бродівського району Львівської області, в родині священика. Навчався у Львові — спочатку в «нормальній» школі, а згодом — у гімназії та на філософському факультеті університету, а також в університеті міста Пешта (Угорщина).

Велику роль у житті й творчості Якова Головацького відіграло його знайомство з Маркіяном Шашкевичем та Іваном Вагилевичем. Ставши одним із організаторів «Руської трійці», він все своє подальше життя пов'язує

з ідеєю національно-культурного відродження українського народу.

Ще студентом Вагилевич захопився народною поезією, звичаями, обрядами українців, їхньою історією. Збираючи фольклор, обійшов майже всю Галичину. Пізніше у своїх спогадах він розповідає, як доводилося спати у курних селянських хатах, їсти чорний нужденний хліб навіл з остюками. Верста за верстою розвіювали ідилічні уявлення про життя галицьких селян.

Головацький цікавився історією сусідніх слов'янських народів. Великою подією для нього стало знайомство зі словаком Яном Колларом, сербами — Георгием Петровичем, Теодором Павловичем, та хорватом Францом Курелацим. Вони зустріли українського студента як брата, радо прийняли до свого товариства. Завдяки цій дружбі, завдяки їхній підтримці Головацькому вдалося здійснити мрію діячів «Руської трійці» і зрештою видати в Будимі (тепер частина Будапешта) 1837 року альманах «Русалка Дністровая».

Прослуживши шість років у сільських парафіях, він переходить працювати до Львівського університету, у 1863—1864 роках посідає місце ректора. У цей час написав низку філологічних праць, історичний нарис про Галичину, наукову розвідку «Поділ часу у русинів» тощо.

Вірші поета, його переклади були вміщені в двох частинах альманаху «Вінок русинам на обжинки», упорядкованого ним у спілці з рідним братом Іваном.

Серед наукових праць Якова Головацького вражає чотири томна збірка «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», видана у Москві 1878 року.

З 1868 року Головацький живе у Вільні (Вільнюсі), де очолював Археографічну експедицію. Тут, у Вільні, він і провів останні дні свого життя.

ДВА ВІНОЧКИ

Попід гаєм зелененьким
Чиста річка тече,
На яворі зелененьким
Соловій щечече.

Сидить дівча над річкою,
Два віночки ввила
І ручкою біленькою
На воду пустила.

Один вінець з барвіночку,
А другий з рутоньки;
Один вінець козаченька,
Другий дівчиноньки.

Поплив вінок із барвінку,
Вовня го сіпає,
А остався із рутоньки,
Бо берег спиняє...

«Поїхав мій козаченько
В далеку дорогу,
Мене лишив, молоденьку,
Самую небогу!

Вернись, вінку із барвінку,
Приплинь к береженьку!
Вернись, милий, з України,
Пристань ко серденьку!..

Коли ж, вінку із барвінку,
Сплинеш к береженьку?
Коли вернеш з України,
Милий козаченьку?»

Закувала зозуленька
В гаю в середині,
Аж ся стало страшно, сумно
Молодій дівчині:

«В Україні на могилі
Зацвіла калина,
Там лежить твій козаченько,
Бідна сиротина!

А коли ся води вернуть,
Що за сім літ вплили,
Тоді вернесь з України
Козачок твій милий!»

ВЕСНА

Вже сонінко пригріває,
Теплий вітер подуває,
І річеньки забриніли,
Темні луги зашуміли;

Заспівала в лісі птиця,
Що рухнула вже травиця;
І травиця-муравиця,
І листочки на калині,
І цвіточки по долині,—
Радуеться вся твар божа,
Що настала весна гожа!..

Галичанка любя, мила
Городочок городила;
Покопала, пограбала
І грядочки оплескала;
Вогові ся помолила
І святий хрест положила.

«Галичанко, що ти дієш?
В що дуфаш і надієш?» —
«Що я дію?... Зерно сію,
А на літо ся сподію,
Нади зерно за зерночком,
Ні купкою, ні рядочком
На поржкою землеюньку,
В щасливу годинуньку!» —
«Галичанко, любя, мила,
Щоби ти ся не вмилила!
Та чи зійде, що посієш?
Може, дармо робити, сієш?» —
«Я на бога ся надію,
Що не дармо роблю, сію:
Зійде, зійде моя краса,
Як на ставу густа ряса;
Пов'яжеться парістками,
Устелиться барвінками
На цілую долинуньку,
На рідную родинуньку.
Буде цвісти, процвітати
І в листочки розвивати:
Що цвітунько, то ягода —
Моєї праці нагорода».

«Галичанко любя й мила,
Коб надія не завела?..
Будуть тучі, гради, громи,
Спека, смага, зливи, ломи:
Нікому ти захистити,

Ані в спразі закропити.
Ой, пропадеш, моя роже,
Краси й праці жаль ся боже!»

«Хоч нема заступить кому,
Не боюся тучі, грому,
Спеки, смаги ані лому.
Буде дощик покрапляти,
Моє листе ізрошати.
Там на межі є липонька,
Та заступить від сонінка;
Своїм маєм мя прикриє,
Студен вихор не завіє...
Невеличке й моє зілля —
Як барвінок на весілля,
Як на ріднім гробі рута,
В дробен листок розвинута.

Кому ж оно вадить в полі?
Не задерне, ані вколе,
Вітрові ся к землі склонить,
Тучі, бурі охоронить.
Згине зерно на мій ниві
Одно, друге у кропиві;

Туча заб'є, сонце спарить:
Предці, коли ми ся здарить,
Хоть десяте, то посходить;
Сотне зерно хоть доспіє,
Мою працю нагородить.

Хто працює, оре, сіє,
Тот і плодів ся надіє!..»

ТУТА ЗА РОДИНОЮ

Я в чужині загигаю,
По чужині блуджу,
За своєю родиною
Білим світом нуджу.

Ту чужая стороноюнька,
Та люди чужії
Не пристануть до серденька,
Хоть і не лихії.

Най би які добрі були,
Все не свої рідні;
Я чужая чужениця
Межи ними, бідний!

Ой по саду, винограду
Сумний походжаю,
Із чужини до родини
Гадки посилаю.

Ох, милая родинонько,
Чи на мя згадаєш?
Домовая сторонько,
Як же ми ся маєш?

Солоденька рідна мово,
Як би-м тя рад вчути!
Із глибини серця свого
Рад би-м піснь добути.

Проспіваю співаночки,
Де-но які знаю,
Як би-м учув голосочок
Із рідного краю.

Голосочок, як дзвіночок,
К сердцю промовляє:
Хто ж слухає, зрозуміє,
Хто тебе пінає?!

Цвітуть сади брескинові,
Та виноград має,
А мені за рідним домом
Аж по серці крає.

Мильші були гаї рідні,
Калинові цвіти,
Ох, як тії ходниченьки
Виноградом крити!

Всюди люди купоньками,
А я самотою;
Всюди люди з іграшками,
А я зо сльозою!

Веселіться, чужі люде!
Ох, бо мені годі;

Мені втіхи вже не буде,
Аж у своїм роді!

Іграйтеся, розкошуйте,
Гаразд вам ся діє...
Ох, хто знає, відгадає,
Як ми серце мліє!

Ходжу, плачу понад Дунай.
Сльоза в Дунай кане:
Як згадаю рідну річку,
Аж серденько в'яне!

Ще й то мені доїдає,
Ох, то смерть готова!..
До нікого й промовити
Сердечного слова!

Ні з ким мені поплакати,
Ні з ким потужити...
Розступайся, синій Дунай,
Хоть би ся втопити!

Журба мене гризе нині,
Журба гризла вчора;
Ой, хто не був у чужині,
Той не знає горя!

РІЧКА

«Чом, річенько домашня,
Так пливеш поволі?
Чом водиці не розлієш
З берегів на поле?»

Годі плисти самотою,
Час вже тугу збути:
Шуми, гуди хвиленською,
Щоб далеко чути!»

«Як же мені, рідний сину,
Не плисти поволі?
Високії береженьки,
Ще й рівненьке поле.

Я би в фалю заgrimіла,
Та водиці мало;
Зато гладке личко моє
Чисте, як шоркало.

Були тучі, дощі, громи,
Води забриніли;
Що ж!.. Підрили береженьки
І воду сколотили.

Лучче плисти потихоньки,
Та певненьким ходом,
Оминати островоньки,
Каміння й калюди.

Так поплину тихо, смирно,
Без шуму, без горя;
З личком чистим, незмученим
Чей дйду до моря!..

НАД ПРУТОМ

А нуте, нуте, бистренький Пруте,
Весело мені заграй!
Чи я сподівся тебе вглянути,
Втогйд сказавши: «спроондай»?

Я мав надію, заким минеться
Одно літенько, зима,
І моя доля вже розів'ється,
Що й мені засяє весна.

А нині тебе з тов тугов вітаю,
З яков прощав-ем вторик;
Одну лиш гадку у серці ховаю,
Що в молод розвилася вік...

Молоді літа — калинові луги —
Цвіли розкішно, як рай;
Весняні цвіти, зелені смуги,
Як сльова, чистий ручай!..

Цвіти опали, краса змарніла,
Загибло зерно і шйд!

Надіє мила, чо-сь голубила,
Коли-сь зрадила вслід?

Вона ся лестить, вона ласкає,
За собов вабить мене;
Цвітом бликає, рученьку подає,
Хочу, не хочу — веде.

І так я блуджу, світами гоню,
Нігде спокою нема,
Молоді літа в клонотах роню —
Пропала моя весна!..

Милая весно, красно-сь воскресла
На мою гірку печаль:
Усьому-сь світу радість принесла,
А мені тугу і жаль!

І. СРЕЗНЕВСЬКОМУ З НАГОДИ ЄГО ПЕРЕБУВАННЯ В УЖГОРОДІ І ЛЬВОВІ (1842)

Руський з руським повстрічався³⁹,
Руський з руським повітався...
Хоть з далекої України,
Хоть з далекої родини,
Вже один другому брат!
Ізв'яжімся, руські діти,
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Свої сили добуваймо,
Та все піде влад!

БРАТОВІ З-ЗА ДУНАЮ

Коли ймеш кидати
Чужую чужину,
Соколом вертати
В рідну Україну —
Не минай родини,
Старой Галичини:

³⁹ Идется про зустріч Я. Головацького з харківським професором І. Срезневським у Львові.

Вступи, милий брате,
 До нашої хати!
 Щиро руським словом
 Тебе повдоровим.
 Божим хлібом, сіллю
 Ймем тебе приймати,
 О щастю, здоров'ю
 Родини питати;
 Та й тобі розкажем
 Про нужду домашню
 Та журбу всегдашню,—
 Чей, разом розважим.
 Ой-бо наша воля —
 Щербата доля:
 Гонять воріженьки
 Із рідного поля;
 Нашу рід-родину —
 Стару Галичину —
 Своєв називають,
 Нам ю одчужають!
 І так сиротами
 На рідній землиці
 Батьків гроби топчем,
 Плачем по сестриці.
 Тяжко малій птиці
 Межи яструбами —
 Сироті ще тяжче
 Поміж «своєками»!
 Тільки ви, сердечні,
 Українські орлята,
 Діти одной крові,—
 Ви наша отрада!
 От так, любий брате:
 Гаразд і недолю,
 Щастя і неволю,
 Всі клопоти і труди —
 Разом поділяти...
 Легше серцю буде!
 От так на відходнім
 Тебе проведемо,
 Поклон родиноньці
 На Вкрайну пошлемо

ОЛЕКСАНДР АФАНАСЬЕВ- ЧУЖБИНСЬКИЙ

(1816—1875)

Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський належить до плеяди тих українських поетів, з ім'ям яких пов'язаний розвиток інтимної та пейзажної лірики в романтичній поезії. Крім поетичних творів письменник залишив чимало й прозових різних жанрів. Відомий він також як автор наукових праць з історії, етнографії, філології.

Олександр Афанасьєв (Чужбинський — це літературний псевдонім, що став частиною прізвища письменника) народився 11 березня 1816 року в селі Ісківці, те-

пер Лубенського району Полтавської області, в родині дрібного поміщика. Освіту здобув у Ніжинському лицей. Навчався одночасно з іншим майбутнім українським письменником Євгеном Гребінкою. Саме цьому приятелеві шкільних років і був адресований один з найкращих поетичних творів Афанасьєва-Чужбинського, що згодом став улюбленою народною піснею під назвою «Скажи мені правду, мій добрий козаче».

Вперше поезії Афанасьєва-Чужбинського побачили світ 1841 року в альманасі «Ластівка». 1843 року його вірші опублікував альманах «Молодик», а 1855 року в Петербурзі без зазначення імені автора видано книжку його лірики «Що було на серці». Видаючи у 1912 році збірку творів поета, І. Франко дав їм високу оцінку, вказував на спільність тем, образів, мотивів Афанасьєва-Чужбинського і раннього Шевченка. Таким прикладом спільності є поезії Чужбинського «Роздум'я», «Прощання», «Метіль», «Жаль» та інші.

У центрі поетової творчості — особистість з її самотністю, невлаштованістю, розчаруванням, прагненням до духовної свободи. Афанасьєв-Чужбинський, як і інші поети-романтики, залишається вірним народнопісенним традиціям.

Особисто знайомий з Кобзарем, він був одним з перших поетів, що поклали початок літературній Шевченкіані («Шевченкові», «Над гробом Т. Г. Шевченка»). 1861 року були опубліковані його «Спогади про Т. Г. Шевченка» — надзвичайно багаті фактичним матеріалом, дослідженням творчості великого Кобзаря.

І досі викликає науковий інтерес двотомна етнографічна праця Афанасьєва-Чужбинського «Подорож в Південну Росію» про побут, звичаї та обряди українського народу, написана на матеріалах фольклорно-етнографічних експедицій.

ПРОЩАННЯ

Прощай, весела сторона!
Я б не покинув України:
Твоя пахучая весна,
Твої квітчасті долини,
Твої веселі небеса,
Твої луки, твої ліса,
Твої густі червоні лози,

Під темний вечір соловей —
Усе краса! Чого ж з очей
Гарячі покотились сльози?

Ні, серденько повне якоїсь печалі...
Ти гарна, мов рідна моя сторона,
І пісні твої мені в душу запали,
У серці дзвенить од тих пісень луна!
Так тільки ж пізнав я на сій Україні,
Чого ще не знав у своїй стороні:
Скрізь пусто, скрізь пусто на світі мені,
Як в чистому полі самотній билині.

Чого ж я плачу? Геть печаль!
Чого сумую? Годі! Буде!
Мені нікого тут не жаль,
Не братались зо мною люде...
Мене ніхто тут не кохав,
Як рідний брат кохав брата;
Ніхто не знав, не шанував, —
Та й хто б пожалував солдата?
Далеко десь моя сім'я!
А тут усім нерідний я...

Усяке цурається... Ох, на чужбині
Не їсться і хліба святого шматок!
І хліб подадуть той не як сиротині,
А кинуть, мов часом собаці кісток.
Коли ж ти, сердега, недужий застогнеш
І пити попросиш, — ні, брате, не жди:
Уже ти від себе усіх порозгониш,
Хоч тільки попросиш і кухлик води.

Тепер же я запевно бачу,
Чого так дуже гірко плачу,
Чого сумую, що мені
У сій веселій стороні
З печаллю душу одружило,
Недобрий краю, знов прощай!
Ні, покидаючи сей край,
Ще серденько чогось занило...

Мов синяя стрічка, Донець під горою,
Круг його ліси та широкі луки;
Мов килим шовковий, адаються весною
У квітках пахучих його береги;
А там зеленіє гора за пісками,
Через гору стежечка геть простяглась,
Пішла по байраках, ярами, степами
І в двір аж до панських будинків якраз.

За тії будинки ховається сонце,
Далеко їх тінь полягла по луці;
І дівчина гарна стоїть край віконця,
І перстень аж сяє на білій-руці.

ШЕВЧЕНКОВІ

Гарно твоя кобза грає,
Любий мій земляче!
Вона голосно співає,
Голосно і плаче.
І сопілкою голосить,
Бурею лютує,
І чогось у бога просить,
І чогось сумує.
Ні, не люди тебе вчили:
Мабуть, сама доля,
Степ, та небо, та могили,
Та широка воля!
Мабуть, часто думка жвава
Труни розкривала
І козацька давня слава,
Як сонечко, сяла;
І вставали з домовини
Закуті в кайдани
Вірні діти України:
Козаки й гетьмани.
І святі кістки білили,
Спалених в Варшаві;
І могили кровавили
Прадіди безглаві.
Мабуть, ти учивсь співати
На руїнах Січі,
Де ще рідна наша мати
Зазирає в вічі;
Де та бідна мати просить
Кожну душу щирю,
Хто по світу кобзу носить,
Щоб співати миру
Про козацтво незабутнє,
Вірне, стародавнє,
Про життя козацьке смутне,
Смутне, але славне.

Знаю ж, братику рідненький,
Як учивсь ти грати:
Ти послухав теї неньки —
Та й став нам співати!

ПІСНЯ

Ой у полі на роздоллі
Шовкова травиця,
Серед неї край тополі
Чистая криниця.

Тільки туди кониченька
Мені не водити,
Із тієї криниченьки
Водиці не пити.

Травка зв'яне, травка зсохне
Коню вороному, —
Отрутою вода стане
Мені молодому!

На тій шовковій травиці
Багато отрути:
А з тієї криниченьки
Пив мій ворог лютий.

* * *

О, як весело глядіти,
Як сміються всі на світі,
А я з горя поманеньку
Наллю чарочку повненьку,
Вип'ю добре, посмакую
І сам з кого покепкую.
Світ широкий, своя воля,
Хоч і злая моя доля,
А мого тільки на світі —
Як на людей поглядіти,
Їх веселлям упитаться.
Та з їх добре посміяться.
Бо як з мене хто сміється,
То ніколи не минеться;
Бо я біс такий удався,

Що хто з мене посміявся,
 Хай як хоче забуває —
 Через десять год згадає,
 Бо таке чудо буде,
 Що побачать усі люде —
 Не побачать, то почують
 Та із того покепкують.
 А я з горя поманеньку
 Наллю чарочку маненьку
 Та на неї подивлюся,
 Вип'ю та й сам посміюся.
 Нехай оце оттак буде.
 Послухайте, добрі люде,
 Хоч я чортеня скажене,
 Та не смійтесь тільки з мене.
 Хоч я з того й не заплачу —
 То все чую і вибачу,
 І як і я вдеру вірші —
 Буде, братця, комусь гірше.

ДУМКА

Як ранок осипле квіточки росою,
 А між очеретом вітрець подихає,
 Прислухайся тільки, чуєш: над водою
 Мов щось потаємне голосно співає.
 То не соловейки налетіли в лози,
 Піднявшись угору, не чайки кигичуть:
 А в тій пісні чуєш і радість, і сльози,
 Мовби твою душу якісь душі кличуть.
 А нема нікого... Очерети гнутьсь,
 В зеленім лататті маківки біліють,
 Понад маківками метелики в'ються
 І скрізь проти сонця ясно голубіють.
 І як придивиться, то між маківками,
 Попід тим легеньким вранішнім туманом,
 Щось мов виглядає очима-зірками,
 Колишеться стиха тонким, гнучким станом.
 Оце ж то та думка, що душу тривожить,
 Як гляне у серце, — мовби рай укине, —
 І поки ті пісні співака не зложить,
 То поти він світом нудить, поти гине.

ВЕСНА

Розцвітає весна божа,
 Змінилися морози,
 Все дерево набростилося,
 Розвилися лози.

Скрізь, де глянеш, гарно в полі, —
 Радість після горя;
 І вже птиця веселенько
 Летить із-за моря.

Світить сонце в чистім небі,
 Усе живе гріє,
 То і небо скрізь, як глянеш, —
 Ясно голубіє...

Так весело, хоч є думка,
 Що осінню знову
 Вітер буйний розквічає
 Байрак і діброву.

Але осінь ще далеко,
 Нехай все й пов'яне,
 Уп'ять прийде весна божа,
 Все радісніш стане.

Тільки я щось дуже смутно
 Дивлюсь на сю весну...
 Все оживе, а я, бідний,
 Серцем не воскресну...

Взяли його розірвали, —
 Воно застогнало...
 Чують люде та і кажуть,
 Щоб воно мовчало.

Задушили його сльози, —
 Вже більше не плаче:
 Мовчить, тільки глухо болить
 Серденько козаче...

І жде води цілющої,
 А на те похоже,
 Що вже йому на сім світі
 Ніхто не допоможе.

Цвіте весна, шумлять води,
Тече річка логом,
А я собі дивлюсь мовчки
Та думаю: «З богом!»

Уже ж мені з моїм горем
Та не розлучатись,
Моїм думкам, як сім квіткам,
Та не розпускатись.

Тільки й щастя, що подумать:
Прилинуть морози,
Здавлять душу молодецьку
І висушать сльози..

Аж тут доля де озметься
Та й словами каже:
«Хто вродився нещасливим,
То так і поляже».

А я кажу своїй долі:
«Тебе не шаную,
Бо смерть моя ходить близько,
Я серденьком чую...

А як з нею побачимось,
Душа горя збуде —
Тоді, доле, бог з тобою,
А буде, що буде».

ОСІНЬ

Уже осінь красить листя,
Тополя жовтіє,
Верби, лози опадають,
Берест червоніє.

Скрізь, де глянеш, пусто в полі
Де-где козак оре,—
І вже птиця в край тепліший
Одліта за море.

Вже не гріє сонце ясне,
Мовби одцуралось,

Та і небо скрізь, як глянеш,
У туман убралось.

Скучно, правда,— та є думка,
Що весною знову
Лист зелений завітчас
Байрак і дуброву;

Все оживе, що пов'яне,
Все помолодіє,
Веселіше сонце гляне
І землю пригріє.

Господь верне чоловіку
Усе утішатся —
Квітки, сонце... Його ж весні
Уже не вертатися!

Не вернуться ж і до мене
Літа молодії:
Що день божий, що час божий
І мій лист жовтіє.

Оттак, бува, засумую,
Як серце озветься,—
А я його здавлю горем
Та й скажу: «Минеться!»

Бо вже люди не ті стали,
Що були колись-то;
Тепер усе — злото, злото,—
Бажають користі;

Тепер душа, тепер серце
Звелися нінащо:
Буде добре, аби гроші —
Хоть ти і ледащо».

Здавлю ж горем своє серце
Та й скажу: «Минеться!»
Аж і чую, боже милий,
Як доля сміється.

«Ні, козаче,— вона каже,—
То спрежду бувало:

Поки цвів ти, як калина,
То й лихо минало.

Тоді і я, твоя доля,
Була молодою,
Була добра, не хотіла
Говорить з тобою.

Тепер — слухай, мій козаче! —
З серцем горе жити,
Як озветься, що й не знаєш,
Куди його діти.

Чи ти бачиш, як в колодязь
Упустять відерце?
Воно плава само собі —
Ото твоє серце!

Що в колодязі даремно
Мусить вік дожити,
Воно, може, й води повне —
Так нікому пити.

Отак тепер, — скажу правду, —
Як тее відерце,
Ані к селу ні к городу
Чоловіку серце».

І знов доля засміялась,
Мені сумно стало,
І важке, як ніби камінь,
Щось у душу впало.
«Бог з тобою, моя доле!» —
Кажу їй у вічі, —
Здихну тяжко, гляну вгору,
Перехрещусь тричі.

Та й подумаю, як кажуть
В світі добрі люде:
«Що було вже, те бачили,
Побачим, що буде».

РОЗДУМ'Я

Мене часто бере думка,
Чи то так здається,
Що, бува, заплаче радість,
А лихо сміється!

І як бачу сльози щастя —
В душі в мене тихо;
А на серці страшно стане,
Як сміється лихо.

Так і бачиш, що сердега,
Не стерпівши муки,
Сам на себе, божевільний,
Ось наложить руки...

Отак і я сміюсь, братця,
А ніхто не знає,
Що на серці молодечьким
Печаль поростає.

Регочуся між челяддю,
Мов і гадки мало,
Що життя моє давно вже
Бур'яном запало...

Згубив, забув свою долю,
Ніч округ чорніє, —
Та й стою на перехресті:
Відкіль вітер віє?..

І то шлях, і то дорога —
Кого спитать в полі?
Хоть не питай! Куди не йди —
Не стрівати долі.

Вдарю ж лихом я об землю —
Враг не розіб'ється!
Вже ж бачили добрі люди,
Як лихо сміється.

Піду ж іще танцюючи —
Лихо вередує!
Нехай бачать люди добрі,
Як воно танцює!

ОГНИЩЕ

Квітки пахнуть ясним ранком,
Соловейко свище,
Край дороги догорає
Забуте огнище.

Курить димок; головешка
То сям, то там тліє,
І полум'я, бува, блисне,
Як вітер повіє...

Квітки пахнуть, сходить вечір,
Соловейко свище,
На дорозі догоріло
Забуте огнище...

Тільки й бачиш, як повіє
Вітерець маленький,—
Летить уподовж дороги
Попілець сіренький.

Прохололо... Ні іскорки!
Лежить попелище.
Чи згадає ж хоть хто-небудь
Забуте огнище?

Нащо ж його та згадувать
Тому, хто покинув:
Було треба — горів огонь,
Не треба — він згинув...

А з попелом яка рада?
Хай собі сіріє,
Поки його буйний вітер
По полю розвіє.

А хто його спалив дарма —
Десь по світу рище,
Іще спалить і забуде
Не одно огнище.

ПРОЩАННЯ

Прощай навіки, моя чорноброва!
Бач, я не плачу, бо й ти не заплачеш,
А з нас хтось винен... Бувай же здорова,
Вже на сім світі мене не побачиш.
Різна доля нас випроводжала
На світ широкий, не в одну годину,
І моя доля з мене шуткувала
Та й одурила, як малу дитину.
А твоя доля, мов рідная мати,
Все вибирала щасливі дороги,
Убрала в щастя і, щоб легш ступати,
Все підстилала квіточки під ноги...
Ти йшла весела у квітчастім полі,
Я у пустині з сльозами і страхом,
Все ж наші стежки по чийсь-то волі
Зійшлися у світі перехресним шляхом.
А хто, голубко, не боявся пустині?
А хто на путь мій квіточку покинув?
Ні, що бувало, не казати дівчині,
Бо цвіт рожевий вже давно загинув!
Бувай здорова! Пий з повної чаші
Щастя і радість, так нехай всі кажуть,—
Прощай навіки: бо вже стежки наші
Більше перехрестям на світі не ляжуть!

БЕЗТАЛАННЯ

Скажіть мені, добрі люди,
Навчіть мене, братця:
Як у світі поміж вами
З лихом розминаться?
Бо куди я не ударюсь,
У які країни,
То ніколи не мінаю
Горя та кручини.
Чи побратаюсь — і радість
Мов душу ухопить,
Аж дивлюся... брат мій милий
Мене перший топить!
Чи зустрінусь з дівчиною —
Серденько озветься,
Я до неї — вона з мене

Глумув й сміється!
Мабуть, згину, так як гине
Травка на морозі:
Бо стою, як той самотній
Горох при дорозі...
Кому треба і не треба,
Всяк стручки зриває,
І кінь топче, і віл топче —
Ніхто не минає.
Гірко знати, добрі люди,
Важко знати, братця,
Що мені між вами з лихом
Та не розминаться.
Чи посію жито в полі —
Всім сонечко гріє.
Літо прийде, жито зійде
Та й зазеленіє.
Ось поспіло, почало вже
Колосся схиляти,
Та й пов'яне, та й посохне,
Бо нікому жати!
Де ж ти, де ж ти, моє щастя,
Де ти забарилось?
Мабуть же, хоть на годинку
Та й мені судилось!
Аже ж і я народився,
Як усі, од бога,
І мені ж ізмалку снилась
Широка дорога;
І мені ж здавалось часто,
Що круг мене сяє
І моє серденько нишком
З богом розмовляє...
Де ж ти, щастя,
Де сховалось?
Дні без тебе трачу!
Зглянь, нехай тебе у вічі
Я хоч раз побачу!
Глянь крізь чорні оченята
Мені на годину
Та й лети собі од мене,
А я — в домовину.

МОГИЛА

Десь далеко в чистім полі
Могила стоїть,
Округ неї на роздоллі
Та тирса шумить;

Степ широкий розіслався,
Небо та земля;
А над нею листом з вітром
Верба розмовля.

Коло неї шлях-дорога
Аж на три руки,
По тих шляхах весну й літо
Ідуть чумаки.

Та й співають чи про радість,
А чи про журбу.
Тільки, бува, оглянеться
Інший на вербу

Та й питає товариша:
Хто-то тут ходив,
Що у степу на могилі
Вербу посадив?

А товариш той край воза
Могили мина
Та і каже: давнє діло,
А хто його зна!

ДІВОЦЬКА ПРАВДА

Сонце вставало; крізь на небі чисто,
Де-не-где хмарка гуляла по волі;
Тихо в дуброві, тільки ледве листом
Щось розмовляла висока тополя.

«Слухай, козаче! — говорить дівчина, —
Як одно сонце у неба святого,
Так ти, мій любий, вірна дружино,
Один у мене, й немає другого».

Сонце сідало; скрізь на небі чисто,
Місяць з-за гаю випливав поволі;
Тихо в дуброві, тільки ледве листом
Щось розмовляла висока тополя.

А вже другому казала дівчина:
«Як один місяць у неба святого,
Так ти, козаче, вірна дружино,
Один у мене, й немає другого».

МІСЯЦЬ

Як засвітить повний місяць
Ясно над горою,
Щось таке чудне, таємне
Діється зо мною:
Мовби серце хто ворухить,
В небо переносить,
Душу кличе, дає крила,
Геть од землі просить.
Ось і вище сплива місяць,
Притухають зорі...
Він сам собі, як той човен
Без весла у морі;
Ніхто його не проводить,
Ніхто не стріває;
Світлий, ясний, але йому
Дружини немає...
Отак і я на сім світі
Сам-один бідую,
Чи-ясний день, чи погода,
Сам собі сумую;
Отак і я вранці встану —
Вечора бажаю;
Прийде вечір — вже ранку жду,
Чого — й сам не знаю!
Без пригоди, без хуртуни,
Ат собі — живеться!
А ще й часом, бува, нишком
Серденько озветься...
Бо дурне та божевільне,
Чи вже б не мовчало:
Бо кохання, далєбі що,
Йому не пристало.

Я вже бачив, як рибоньку
Витягнуть з водиці:
Трепечеться, підскакує
Вона на травичі...
А округ і квітки цвітуть,
І сонечко сяє...
Але рибка зараз гине,
Бо води немає!
Бачив я колись весною
Невеличку птичку,
Як вона з лози густої
Упала у річку.
Так хороше вода біжить,
Ясно сонце гріє,
Але пташка потонула,
Бо плавать не вміє.
Усе в світі сотворено
Од господи бога,
Усякому назначена
Своя путь-дорога:
Птичка літа, рибка плаває,
Вітерець гне лози;
Кому щастя, так і щастя,
А сльози — так сльози.
Я вже знаю свою долю,
Що мені припала,
Вона ж мене, як мачуха,
Змалку сповивала;
Годувала, як мачуха,
На лиху годину,
Та й прогнала: «Іди собі,
Куди хочеш, сину!
Шукай собі, чого хочеш,
Хоч і вітра в полі,
Усе знайдеш, кажу тобі,
Та не знайдеш долі!
Коли ж часом задивишся
На краси дівочі
Або вразять у серденько
Тебе карі очі,
Тікай швидше! Та й нічого
Не скажу вже, сину».
Так нащо ж мені і серце,
На лиху годину?
А воно не мертве в мене,

Трепечеться в грудях,
Тільки нишком, все боїться
Говорить при людях;
А в його огню багато
Наперекір долі...
Так що ж! Згорить, як забуте
Огнище у полі...
А тим часом годя пройдуть,
Як всім по закону,
Посивіє ус козацький,
І я прохолону...
І ніколи не жаль буде,
Що я нудив світом
І що повне серце зсохло
Самим пустоцвітом.

МЕТІЛЬ

Шумлять лози над річкою,
Забіліло в полі,
Метіль мете, буйний вітер
Розходивсь на волі.

Гуля собі, нема йому
На світі зупини,
Гуля собі через гори
Та через долини.

Коли б мені, вітре буйний,
На час твої крила,
Тоді б мене людська воля
Нічим не впинила.

Тільки б вечора дождався,
Заховалось сонце,
Полинув би до милої,
До її віконця.

Через садок перекинувсь
З широкого поля
Та й нахилив край віконця
Високу тополю,

Кликнув милу потихеньку...
Чує — хтось-то кличе,

Та і дума: «Чудний вітер,
Чудні його річі».

Я б усе, що є на серці,
Розказав дівчині,
Розказав би, як у світі
Тяжко сиротині;

Як без неї душа болить,
Мов сльозами плаче,
Як за нею вбивається
Серденько козаче.

Розказав би, як горюю
Цілі дні і ночі,
Коли милій не подивлюсь
У яснії очі.

Може б, вітру послухала
Моя чорноброва,
Може б, вітрові сказала
Хоч ласкаве слово.

А я б тоді, вітре буйний,
Вернув тобі крила.
Коли б знав по ширій правді,
Що думає мила...

Як не любить, тобі б тоді
Оддав я кручину,
А ти б замів, вітре буйний,
Мою домовину.

Є. П. ГРЕБІНЦІ

Скажи мені правду, мій добрий козаче,
Що діяти серцю, коли заболить,
Як серце застогне, і гірко заплаче,
І дуже без щастя воно защемить?

Як горе, мов терен, всю душу поколе,
Коли одцуралось тебе вже усе,
І ти, як сухес перекотиполе,
Не знаєш, куди тебе вітер несе?

«Е ні,— кажеш мовчки,— скосивши билину,
Хоч ранок і вечір водою полий,
Не зазеленіє; кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй».

От так і у світі: хто рано почує,
Як серце заплаче, як серце здихне,
Той рано й заплаче... А доля шуткує —
Поманить-поманить та й геть полине.

А можна ж утерпіть, як яснее сонце
Блисне і засяє для миру всього,
І гляне до тебе в убоге віконце?..
Осліпнеш, а дивишся все на його.

НАД ГРОБОМ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Не в степу, не на могилі —
Над Дніпром широким —
Ти заснув еси, Кобзарю,
Вічним сном глибоким.

Над Невою, під снігами,
При похмурім сонці
Ти поліг еси, мій друже,
На чужій сторонці.

У головах не посадять
Червону калину,
Не привіта соловейко
Твою домовину.

Не закує і зозуля
Де-небудь в куточку,
У цвітючій та пахучій
Вишневім садочку...

Круг тебе чужа чужина...
Та не чужі люде:
Є кому тебе оплакати,
Є — і довго буде.

Покоління поколінню
От тобі розкаже,
І твоя, Кобзарю, слава,
Не вмере, не поляже!

ВІКТОР ЗАБІЛА (1808—1869)

Ось уже майже сто п'ятдесят років чарують серця слухачів пісні «Не щебечи, соловейку» й «Гуде вітер вельми в полі», покладені на музику великим російським композитором Михайлом Глинкою. Їх автор — Віктор Миколайович Забіла.

Поет народився 1808 року (день народження невідомий) на хуторі Кукуріківщині, тепер село Забілівщина Борзнянського району Чернігівської області, в родині небагатого поміщика. Вчився у Ніжинській гімназії вищих наук, потім служив у війську.

Літературна діяльність Забіли припадає на кінець 30-х — початок 40-х років. Це був час, коли молодий поручик, повернувшись з війська додому, жив сподіваннями на одруження з коханою дівчиною Любою Білозерською. (До речі, вона — сестра письменниці Ганни Барвінок, дружини видатного українського письменника Пантелеймона Куліша.)

Однак не судилося здійснитися мріям Забіли, бо Любу видали за іншого, багатшого, і ця інтимна драма стала імпульсом до ліричної сповіді юнакової душі. Він пише низку поезій, у яких звучать мотиви нещасливого кохання: «Соловей», «Два вже літа скоро пройде...», «Човник», «Гуде вітер веліми в полі», «От і празника діждались», «Повз двір, де мила живе», «Ох, коли б хто знав, як тяжко...», «Повіяли вітри буйні».

Пантелеймон Куліш, який добре знав поета, розумів причину зажуреності, яка проймає його твори, зазначав, що пісні Забіли здобули популярність і між панамі, і між простими людьми.

Вірші поета переписували від руки освічені люди його кола. До наших днів збереглося п'ять рукописних списків. Кілька творів було опубліковано в альманасі «Ластівка» (1841) та в «Черниговских губернских ведомостях» (1857). Вийшла навіть збірка його поезій, яка вмістила дев'ятнадцять творів, але збереглася вона тільки в одному примірнику, без титульної сторінки, і дослідники висловлюють гіпотезу, що ця книжка була видрукувана десь на початку 40-х років XIX століття. 1906 року Іван Франко видав у Львові поетичну збірку Забіли під назвою «Співи крізь сльози».

Особливе місце в житті й творчості Віктора Забіли посідає знайомство з Тарасом Шевченком. Великий Кобзар гостював у нього під час других відвідин України. У повісті «Капитанша» Шевченко з теплотою згадує про Віктора Забілу, називає його справжнім бандуристом, творцем задушевних романсів.

Творчий доробок Забіли не великий, але щирість, задушевність його надзвичайно мелодійних поезій, хвилюють сучасного читача з не меншою силою, ніж за життя поета.

СОЛОВЕЙ

Не щечечи, соловейку,
Під вікном близенько;
Не щечечи, малюсенький,
На зорі раненько.
Як затьохкаєш, як свиснеш,
Неначе заграєш;
Так і б'ється в грудях серце,
Душу роздираєш.
Як засвищеш голосніше,
А далі тихенько:
Аж у душі похолоне,
Аж замре серденько.
Зовсім трошки перестанеш,
Лунь усюди піде;
Ти в темну ніч веселися,
І як сонце зійде.
Твоя пісня дуже гарна,
Ти гарно й співаєш:
Ти, щасливий, спарувався
І гніздечко маєш!
А я бідний, безталанний,
Без пари, без хати:
Не досталось мені в світі
Весело співати.
Сонце зійде — я нуджуся,
І заходить — плачу:
Котру люблю дівчиноньку,
Тієї не бачу.
Довго й чутки вже не маю
Про милу дівчину;
Цілий вік свій усе плачусь
На лиху годину.
Не щечечи, соловейку,
Як сонце пригріє!
Не щечечи, малюсенький,
І як вечоріє!
Ти лети, співай тим людям,
Котрі веселяться;
Вони піснею твоєю
Будуть забавляться.
А мені така пісня
Душу роздирає! —
Гірше б'ється моє серце,

Аж дух замирає.
Пугач мені так годиться:
Стогне, не співає;
Нехай стогне коло мене
Да смерть возвіщає.

* * *

Два вже літа скоро пройде,
Як я закохався;
Якби знав я своє горе,
Лучче б був не знався
Я з тобою, дівчинонько,
То б не знав і муки,
Не знав би я, як то любить,
Не знав би і скуки.
Як не бачу тебе тиждень,
То за год щитаю;
А побачу, і то тяжко,
Що казати не знаю.
Сказати тобі, що я люблю —
Ти скажеш: «Я знаю», —
Назвати тебе голубкою —
Я долі не маю:
Бо якби звав голубкою,
То вже б і своєю.
Не будь тобі, дівчинонько,
Ніколи моею;
Тяжко мені се сказати,
Не моя в сім воля,
За що ж мене так карає,
За що злая доля?
Тяжко мені жити на світі,
Тяжко, як без роду!
Хіба ж себе отруїти
Або з камнем в воду?
Годів два назад, не більше,
І я був моторний,
Шабля збоку, кінь гусарський,
Що як в'юн проворний.
Рижий мастю, очі чорні,
Як сонце сіяє,
Із-під копит іскри скачуть,

Як вихор літає, —
Як Палій, і я у полі
На нім красувався,
Був щасливий і веселий
І з горем не знався.
Було, зарже підо мною,
Сам весь затрясється,
Півгодини не постоїть,
Хропе, скаче, рветься;
Отак серце моє бідне
В грудях в мене б'ється!
Отак воно, нещасливе,
У ніч і в день рветься.
Кінь же скаче, що веселий
Да горя не знає;
А серденько, що нудиться,
Да щастя не має.
Сяду, було, я на нього,
Щоб погарцювати,
Не було і в думці в мене,
Щоб так горювати.
Тепер і сам я не знаю,
Що буде зі мною,
Мучусь, мучусь і скучаю
Серцем за тобою.
Чому мені люта доля
Ні в чім не пособить,
За що мене, бідолаху,
Із ума ізводить?
Нащо ж було мені тебе
Да так полюбити?
На те хіба, щоби віку
Собі вкоротити?
Бо я кріпко, дуже люблю,
Не можна вже більше;
І чим далі, і чим далі,
То все мені гірше!

МАРУСЯ

Жала дівка жито в полі,
Сама й зажинала,
Не бачилась довго з милим,
Бачити бажала.

Не дуже то пильнувала,
Усе оглядалась,
Бо милого козаченька
Вона сподівалась.
Уже й вечір, його нема,
Дівка плакати стала,
Що не вийшов він до неї,
Що й мало нажала;
Додому пішла із поля,
Цілий день не ївши,
Всю ніченьку просиділа,
Голову схиливши
На правую на рученьку,
Бідная, тужила:
«Нащо-таки я так дуже,
Нащо полюбила?
Чому він, мій милесенький,
В поле не виходив,
Чи вже він такий безбожний,
Що мене ізводив?»
Стало на світ підніматься,
Реве вже скотина —
В поле пастись захотіла,
Все плаче дівчина,
Встала після з-під оконця,
В коворот погнала
І бичечків, і теличок,
Да все сумувала.
Одогнавши за коворот,
В госпону верталась,
Із рідною матюнкою
Його пострічалась.
Заплакана, старенькая,
В поле ягнят гнала.
«Помагай біг, паньматюнко», —
Дівка їй сказала.
«Помагай біг, дівчинонько», —
А далі руками
Ударилась дуже в груди,
Залилась сльозами.
«Не досталось, Марусенько,
Звать тебе дочкою,
Розлучили Грицька мого
Навіки з тобою.
Вчора його, голубчика,

Як обідать сіли,
Виборний із головою
Од нас ухопили.
Ніженьки йому сковали,
Бідний вельми плакав,
Сказав: «От тобі і оженився!
Лучче б був не сватав...
Ведуть мене у некрути,
Прощай, батько й мати,
Не достанеться вже, може,
Більш вас цілувати». —
Затулився хустиною,
Хлипав, заливався:
«Де-то моя Марусенька?
З нею й не прощався!»
Прохався він вельми дуже:
«Пустить до дівчини,
До моєї голубоньки,
Хоть на півгодини». —
І я з своїм старим дідом
Дуже їх прохали,
Щоб не везли його вчора,
І слухать не стали.
«Да ну! Годі, почав хлипати,
От як розходився! —
Голова сказав сердитий. —
Нащо полюбився?» —
«Годі, лишень, прощавайте, —
Виборний озвався, —
От і лихо, що з дівкою
Він не попрощався». —
Розчинив він навстіж двері,
Повели із хати
Грицька, рідную дитину,
Вороги прокляті». —
«Нещасная я у світі! —
Маруся сказала, —
Жить тепер мені немило! —
Гірко плакати стала: —
Буду мучиться, крушиться,
Буду убиваться,
Не удалось сиротині
Милим утішатися;
Нема Грицька, нема й щастя
Мені уже в світі!

Увесь світ мені немилий,
Не хочу більш жити.
Не довелося карих очей
Його цілувати,
Не довелося Грицька мого
Вічно своїм звати!»
Дуже мучилась Маруся,
Бо вірно любила,
Прийняла, сердешну, скоро
Сирая могила.

Чи вже квітка, як одірвать,
Довго цвісти буде?
Або серце, як розлучить,
То воно й забуде?
Хоч у воду постав квітку,
Все вона зов'яне,
Бо вона вже одірвана,
І пахнуть не стане.
Усе одно, як одірвать
Од милого милу,
Піде вже той нещасливий
До врем'я в могилу.
Котрі любляться по правді,
Повік не забудуть,
Поки душа буде в тілі,
Все нудиться будуть!

ЧОВНИК

Чи довго я, нещасливий,
Буду так крушиться?
Пора б уже перестати
Скучать да нудиться!
Пливе човник без весельця,
К берегу звертає,
Ніхто човником не править —
Вітром прибиває;
І до берега причалився
Да й останувився,
Не найшлося і там нікого,
Кому б він згодився.
Не було йому спокійно

З берега лежати;
Знай, все стукався об його,
Як стане плескати.
Потім хвиля іскопилась,
Сердешний одбився
Од берега і знов плавать,
Поки аж розбився.
І я в світі, як той човник,
Де пристань, не знаю;
Де б хотілось, там не можна,
Бо щастя не маю,
Одбиває й мене хвиля
Ізо всієї мочі;
Піду, піду, помандрую,
Куди глядять очі.
Човнику ж тому байдуже,
Чи хвиля, чи тихо;
Він дерево, він не знає,
Що то в світі лихо,
А я бачу все і чую,
Да серцем нуджуся.
Ой як піду куди очі,
То вже й не вернуся...
Не будуть мене ховати,
Де лежить мій батько,
Де лежить мій брат з сестрами,
Де лежить і дядько.
Не буде йти за труною
Старенькая мати;
Не знатиме, коли син вмер,
Не буде й плакати.
Може, прийдеться де в лісі
Або серед поля
Заснуть вічно нещасному,
Коли така доля.
По мені дзвонить не будуть
І ховать з попами;
Роздовбають носом птахи
Да звірі зубами
Розтягають кістки мої
Без шкури, без тіла;
Ніхто в світі не знатиме,
Де моя могила.
Ніхто й жменьки землі зверху
На мене не кине,

Во біг тільки буде знати,
Де смерть ізостріне.
І волосся вітер буйний
Рознесе по полю;
Чи вже й душа на тім світі
Піде у неволю?

* * *

Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Плаче козак молоденький,
Долю проклинає.
Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Козак нудиться, сердешний,
Що робить, не знає.
Гуде вітер вельми в полі!
Реве, ліс ламає;
Козак стогне, бідолаха,
Сам собі гадає:
«Ревеш, вітре, да не плачеш,
Бо тобі не тяжко;
Ти не знаєш в світі горя,
Дак тобі й не важко.
Тобі все одно, чи в полі,
Чи де ліс ламаєш,
Чи по морю хвилю гониш,
Чи криші здираєш:
Солом'яні і залізні,—
Яку не зустрінеш,
Снігом людей замітаєш,
В полі як застигнеш.
Одірви ж од серця тугу,
Рознеси по полю!..
Щоб не плакався я, бідний,
На нещасну долю.
А коли сього не зробиш,
Кинь мене у море!
Нехай зі мною потоне,
Нехай моє горе».

* * *

От і празника діждались,
Веселяться люди!
А мені, мабуть, ніколи
Радощей не буде.
Дивлюсь на все, як без очей,
Бо щастя не маю;
Я і в будень, я і в празник
Нуджусь да скучаю.
Минулося моє щастя!
Не бачусь я з нею.
Не бачуся з дівчиною,
З милою моєю;
Лучче б серце розлучили
Моє із душею,
Коли мені вже не можна
Звать її своєю.
Вона щастя моє в світі,
Всі мені не милі;
Її більше себе люблю,
Люблю до могили.
І в могилі, коли можна,
То буду кохати;
Дак там уже кінець всьому,
Треба вічно спати.
Жить мені остило вельми,
Кинуть її тяжко;
Для неї я тільки живу,
Хоча і жить важко.
Не бачивши, її бачу,
Річ я її чую;
Де б я не був, щоб не робив,
За нею горюю.
Серце, душа, розум, гадки
За нею скучають,
Плачуть мої карі очі,
Бачити бажають.
Не думкою, справді бачить,
Речі слухать справді;
Так якби мені хотілось,
Як люблю по правді.
Злая доля однімає
У мене дівчину;
Мене й мучить, мене й гонить
Живого в могилу.

* * *

Нащо, тату, ти покинув
Мене сиротою?
Чому мене не взяв малим
В могилу з собою?
І я б вічним сном у землі
Спав, а не журився б;
Не знав би я в світі горя,
Світом не нудився б.
Як несли тебе ховати,
Тоді був дитина
І не думав, що я в світі
Бідна сиротина.
Не вмів тоді, нещасливий,
І слова сказати
І не знав, що батька несуть
В землю заривати,
Може, іще забавлявся,
Як попи співали,
Годок мені був од роду,
Як тебе ховали...

* * *

Сидів раз я над річкою
Да й дивився в воду;
Чому радощей ніколи
Я не бачив зроду?
Думав, гадав: за що б долі
Так мене карати?
Чи я хотів кого вбити,
Або що б одняти
Худобу в кого чужую
Або що б украсти?
Мабуть, прийдеться нещасним
Мені вже й пропасти.
Хвиля була превелика,
Вітер так і гонить;
Аж пором став серед річки
І з місця не сходить.
Були й жінки на поромі,
Були й чоловіки;
Кричать: «Тягніть разом, люди,

Пропадем навіки!»
Аж на пором хвиля плеще;
Вітер реве, свище,
Пливуть вони дуже тихо,
І к берегу ближче.
Дивлюсь, човничок маленький
Із хвилі маняє;
Зовсім стане його видно,
А після — й немає.
Тягли пором по канату
Й шостами спирали;
Да й то сливе вже ік півдню
К берегу пристали.
Мордувалися ізранку
І всі потомились;
Як вилізли вже на берег,
Аж перехрестились.
І сила ж була велика,
Да все було важко:
Як же тому, що в човнику,
Як же тому тяжко!..
Неборашний, проти хвилі
Сам він гонить човен;
І ізверху вода плеще,
І ізнизу повен.
Став він ближче й до берега
Уже підпливати,
Да не встиг сам він гребти
Й воду виливати;
Завертівся кругом човен
Да й перевернувся;
Бовть у воду, бідолашний,—
І не схаменувся.
Винирав разів із тричі.
«Ой рятуйте, пробі!» —
Кричав він, сердешний, дуже,
Кричав ік народу.
«От-так,— тільки сказали,—
От тобі й нажився!
Недалеко й до берега,
Да ба — утопився».
Я був кинувсь рятувати,
Так плавають не вмію;
Дак не думав, що й я в світі
Дак десь околію.

І мені так люди скажуть:
«От тобі нажився!
Хотів іще оженився,
От тобі й женився!..»

* * *

Повз двір, де мила живе,
Я проїхав двічі,
Да не бачив голубоньки
Ні разу і в вічі.
Затьохкало серце в мене,
Як з двором зрівнявся.
Дуже бачиться хотілось,
І кінь зупинявся.
Да не рано було уже,
Як я мимо їхав,
Оглядався назад довго,
Неначе хто кликав.
Дак сам собі і подумав:
Чи й ти так скучавш?!
Коли вірно мене любиш,
То й бачить бажавш.
Ой як вірно мене любиш,
Будем жити з тобою
Цілий вік, моє серденько,
Як риба з водою.

* * *

Ох, коли б хто знав, як тяжко
Так на світі жити,
Як мені тепер прийшлося,
Бозна-що й робити.
Полюбив я дівчиноньку,
І мене дівчина.
«Дуже люблю» — побожилась,
Да лиха година,
Що я такий безталанний
На світ уродився:
І сам бідний, і з бідною
Вірно полюбився!
Що ж тепер мені осталось:

Плакати да нудиться
Або вештаться по світу
Да вік не жениться.
Не розлюблю я ніколи,
Гріх на душі буде,
Сам я себе покараю —
Не бог і не люди.
Бо не люди мене звели,
Щоб я став кохати;
Серце з серцем зчепилося,
Трудно розірвати.
Так я про себе гадаю,
Що вік не забуду;
Поки серце б'ється в грудях,
Поки жив я буду,
Не покину тебе, серце,
Дівчинонько мила;
Розлучить мене з тобою
Тільки що могила.

СИРОТА

Без худоби сиротині
Тяжко в світі жити;
Хоч який він буде чесний,
Все буде тужити;
Чесна душа йому в тілі —
Тільки всього й буде:
Мало тепер її хвалять
Вже на світі люди.
Тепер дивляться в кишеню,
Не на чоловіка,
Не дивляться, яка душа
І чи ціла пика.
Нещасніша всього в світі
Бідна сиротина;
Плаче інколи, сердешна,
Як мала дитина,
Що задумає, згадає,
Не буде по його;
Без худоби тепер в світі
Не зробиш нічого.
Ох! Як важко жить такому,
Кому світ немилий,

Кому очі зав'язані
На вік його цілий
Не хусткою, а долею!
Гірко вже такому;
Сам добра такий не знає,
Не зробить й другому.
Йому той край, де родився,
Буде як чужбина;
Всюди за ним слідом ходить
Лихая година.
І в ніч нудиться він, бідний,
І як сонце зійде;
Родичей не мавши зроду,
І в могилу піде.
Не поспробує у світі
Він у парі жити:
Хто тепер без грошей стане
Вірно вік любити?
Не назовуть його татом
Його рідні діти;
Ні на кого і під старість
Голови схилити,
І він дітками не буде
Своїми забавляться;
Неначе він один в світі,
Ні к кому озваться,
Поневолі віку собі
Такий укоротить:
Бо нудьга в його од серця
На час не одходить.
Ніхто йому не допоможе,
А всі люди бачуть;
Як умре — і на могилі
В його не заплачуть.
І деревце, як підперте,
То довше постоїть;
І прямише воно ростиме,
І вітер не зломить;
А як його обгородить,
Ще буде цілійше,
Бо й скотина не обломить,
То й ростиме вище.

ПАЛІЙ

Іде військо запорозьке,
Під небо куріє.
Куди ведеш, отамане,
Козаків, Паліє?
«Де старшина звелить мені
Ворогів рубати,
Там і будем, бо за віру
Не страшно вмирати.
Я присягнув, я поклявся
Царю з козаками
До послідньої каплі крові
Биться з ворогами.
Покидаєм жінок своїх,
Діток, батьків рідних,
Ми вже себе не жалуєм,
Нам їх жалко, бідних».
Козак був Палій моторний,
Що вже і казати,
Вірний, чесний, бравий хлопець,
Трудно й змалювати.
Громив турків і татарів,
Рубавсь з парубками,
Соколом літав усюди
Над їх головами.
Гарцював він на конику,
Коник під ним змієм
Красувався, підскакував,
Що був під Палієм.
Був він батьком-козаченьком,
Сином землі рідній;
Погубив його навіки
Мазепа завидний.
Підставляв він свої груди,
Смерті не боявся,
Через добрість, через вірність
В ланцюги попався.
Зовсім його ізкували,
Повезли в чужину...
Чи вже легко кидать було
Рідну Україну?
Зовсім посивіли,
Тоді його, сердешного,
З неволі пустили.

А все-таки з підмогою
На коня зібрався
І в послідне на козаків
Отаман озвався:
«Ходім, братці, проти шведа,
Ходім за Полтаву!
Шаблюкою із старістю
Махну ще й на славу».
Що та слава — після смерті?
Легше каплі в морі!
Якби в світі пожити можна,
Щоб не гризло горе.
Де те військо, запорозьке,
Де те, що куріло?
Де Палій ваш чорноусий?
Уже все потліло!
Нема вже того нічого,
Прахом розлетілось,
І кістки там не влежали,
Де чийм хотілось.
Курява тая з-під неба
Горою спускалась,
Після на землю припала
Да й землею сталась.
Може, й то куріла слава
Понад козаками,
Яких-небудь панів, князів?
Тепер під ногами...
Бо всі, хто живуть на світі,
Що вони таке?
Земля, курява і слава,
І ніщо друге.
Бо над всіми заспівають,
Земля в землю й піде,
І повстаєм тоді колись,
Як Христос знов прийде.

ПУГАЧ

Близько мене стогне пугач
Саме серед ночі,
Віщує він нещасному
Скоро закрити очі,
Стогне пугач, стогне сірий

Да над головою,
Мабуть, її прийшла пора
Присипать землею.
Сумно стогне, як застогне,
Душа аж трепеще,
Подумас: на тім світі
Чи не буде легше.
На сім світі серце моє
Радощів немало,
Воно зроду веселої
Пісні не співало.
Не стогни над тими людьми,
Котрі веселяться;
Нехай вони соловейком
Будуть забавляться.
А стогни ти над такими,
Що долі не мають
Цілий вік, котрі, сердешні,
Плачуть да скучають.
Ти ж у мене на могилі,
Любий соловейко,
Щебечи, як сонце зійде,
Щебечи раненько.
Дітки, жінка на могилі
В мене не заплаче,
А невірна із радощей,
Може, ще заскаче.
Нехай серце в невірної
На шмаття ірветься,
Нехай правда перед нею
В вічі засміється
Да і скаже: «Ти ж клялася!
По правді кохавш.
Тепер дивишся у вічі,
Мене не пізнаєш,
Бо я правда, а ти кривда,
Да так зоставайся!
Кохай, цілуй, кого хочеш,
Зо мною не знайся».
А ти, любий соловейку,
Співай над труною!
Ой візьму я своє горе
В могилу з собою.
Пугача мені не треба,
Нехай вже не стогне,

Нехай в моєй невірній,
Нехай серце сохне.

ТВА СЕРЦА

Літа мої молоді,
Вам вже не вертатся;
Душі мої прийшла пора
Слизми облизався.
Серцю мойму як котлюсь,
Так не удався:
Схаменилось, стрепенулось,
Кров'ю запеклось.
Одно мені тепер в світі
Тільки вже зісталося,
Щоб скоріше серце моє
В світом розпрошалося.
Кохав дужче я дівчину,
Як росу травниця,
Як голубку голуб сизий
І як волю птиця.
Гарно пташечка співає,
Як живе на волі,
Гірко живе той у світі,
Хто не має долі.
Доче, доче, скажи мені,
Де тебе шукати?
Останься хоч раз на мене,
Як на сина мати.
Припорни мене до себе,
Покажи на старість,
Щоб пізнала душа моя,
Що то в світі радість.

МИХАИЛО ПЕТРЕНКО

(1817—?)

Михайло Миколайович Петренко — один з найяскравіших поетів-романтиків, який збагатив нашу поезію жанром вірша-роздуму, вірша-медитації.
Народився поет 1817 року (день народження невідомий) в місті Слобідянську, тепер Донецької області. Навчався у 1836—1841 роках у Харківському університеті, перебуваючи в полоні фольклорно-літературних зацікавлень, він активно знайомився з літературними новинками, читав журнали, збирав усну народну творчість, починав віршувати. Відомо також, що Пет-

ренко був ініціатором популярних тоді українських музично-піснених вечорів у Харкові.

Перші відомі нам твори поета об'єднані в цикл «Думки», зокрема, «Недоля», «Вечірній дзвін» (переспів твору російського поета Івана Козлова), «Брови», «Туди мої очі, туди моя думка», побачили світ у альманасі «Сніп» 1841 року. Під назвою «Недоля» вийшов тоді й найвідоміший твір поета «Дивлюся на небо».

У характерному для романтизму настрої поет розкриває збентеженість душі ліричного героя. Поезії Петренка пройняті пронизливою тугою, гострим відчуттям самотності, розчарування і разом з тим — палкою любов'ю до життя, прагненням піднятися над життєвою хланню, пориванням до світлого, високого.

Його лірика викликає інтерес своєю неповторною ритмомелодикою. Поет з успіхом користується і коломийковим віршем, і силabo-тонічними розмірами — ямбом та амфібрахієм.

Петренко звійшов в українську літературу як гонкий лірик романтичного спрямування. І досі його поезії, зіткані з найсвітліших людських почувань, вражають глибокою задушевністю, неповторною мелодійністю.

* * *

Думи мої, думи мої,
Де ви подівались,
Нащо мене покинули,
Чому одцурались?
Покинули, загинули
Деся-то за морями;
Не вимолю, не виплачу
Словом, ні сльозами...
Не відаю і не знаю,
Де б то вас шукати;
Піду, стану на край світа,
Буду вас гукати;
Чи ви в морі з буйним вітром
Збиваєте хвилі,
Чи за морем співаєте
Пісні жалісливі?
Чи по скелям, по бескидам
Блукаєте здуру,

Чи з панами вельможними
Гадаєте думу?
Потаскались, поблукали,
Пора вам додому;
Скучно мені, сумно мені
Без вас, молодому!
Чи ви в небі над зірками
Шукаєте долі,
Чи де в хаті загляділись
На чорнії брови?
Знаю, знаю, мої думи,
Ви до їх охочі;
Милуєте чорні брови,
Цілуєте очі!
Думи мої давні, любі,
Думи мої милі!
Прибувайте, прилітайте,
Мої жалісливі!
Покинула мене доля,
Покинули люди;
Нащо ж мене покинули,
Думи мої, думи!

НЕБО

Дивлюся на небо та й думку гадаю:
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, боже, ти крилів не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!
Далеко за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горі привіту,
І ласки у зірок, у сонця просять,
У світі їх ясним все горе втопить;
Бо долі ще змалу здаюся не любий,
Я наймит у неї, хлопцюга прибудний;
Чужий я у долі, чужий у людей:
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?
Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю;
І в горі спізнав я, що тільки одна, —
Далеке небо, — моя сторона.
І на світі гірко; як стане ще гірше,

Я очі на небо,— мені веселіше!
І в думках забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа.
Коли б мені крилля, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув, і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув,
І в хмарах навіки од світу втонув!

* * *

По небу блакитнім очима блукаю
За думкою думку туди посилаю;
Тону там душею, тону там очами
Глибоко, глибоко поміж зіроньками.
Тону так глибоко, як камінь той в морі,
Ні! так гину в небі, як в лютому горі;
В його темну пропасть я кинувся змалу;
Ось скільки прожив я, а дна не достану.
Ой гірко для серця так в горі тонути,
Що лучче б умерти од злої отрути,
Живцем серце вирвать,— і се буде легше,
І муки від сього сто раз буде менше,
Зате ж легко в небі душею топиться
І ніччю при зірках сльозами залитись,
Коли ніч та місяць твої сльози бачуть
І вмісті з тобою темніють та плачуть.
Скрізь, боже, як тихо, і в серденьку тихо,
Його не тривоже ні думка, ні лихо,
А тільки кохає небесна музика,
І легко колише вона його стиха.
Душа моя в небі, як ніч, простяглася,
Глибоко, глибоко змією впилася
І п'є не нап'ється і серцем, й очами
Тій радості вволю, що вище над нами.
І сам я не знаю, якась-то сила,
Так легка для мене і серденьку мила,
К далекому небу і серцем, й очами
Мене прикувала, мов тими цепами.
Цепи сі не тяжкі, не тяжка неволя,
Багацько раз лучче, чим людська доля.
Коли б було можна вік в неї зостатись,
Не здумав ніколи б додому вертатись.
Дивлюсь, а не маю тії в себе мочі,
Щоб вирвати з неба і душу, і очі.

Бо дуже завидне їх в небі кохання,
І горе найгірше із ним розставання;
Бо знаю: як небо очима покину,
Душею у горі, в тумані загину,—
То зараз у мене невідома мука
Підступить під серце, і серце застука!

* * *

Схилившись на руку, дивлюся я
В вечірнє крайнебо далеко і глибоко.
І чую: проситься душа моя
Туди, де потонуло в хмарах око.
І тьохка серце у мене,
А в очах темно, темно, мутно...
Чого ж в душі становиться так смутно,
Коли дивлюсь, вечірнє небо, на тебе?
Покрите хмарами, мов хвилями те море,
Що ти там говориш в вишині?
Чи перші радості, чи тяжке горе
Ти шлеш самотньому мені?
Чого твоя журлива мова
Моїй душі невідома?
І мова ся, й велика річ
Для мене темна так, мов тая ніч.
Ти, може, говориш те, що так, як хмари
Покрили, крайнебо, краси твої,
Так потемніють дні мої
Без радості і від людської кари?
І те, що мій сирітський слід
Заллється на світі сльозами,
А доля зла, і хмара бід
На бідну голову посиплються громами?
Тебе я не пойму, як і того, що буде,
А тільки важко так мені,
Неначе небо все і хмари ті
Мені схирилися на груди.

ВЕСНА

Весна, весна, година мила,
 Як гарно ти, як пишно ти
 Долини, гори звеселила,
 Скрізь-скрізь розкинула квіти:
 Усе кругом зазеленіло!
 Чого ж очам моїм не мило
 Дивитися на божий світ?
 У мене серденько болить,
 А сльози нижуться на віі!
 Се от того, що, бач, літа мої,
 Ще ранні та молодії,
 Не бачили, не чуяли весни!
 О боже, боже милостивий!
 Який собі я нещасливий...
 Навряд на світі є такі.
 Нащо ж мені сі чорні кудрі,
 Які так в'ються в празник, в будні?
 Вони без радості тяжкі!
 Нащо ж мені сі чорні брови,
 Коли не маю щастя, долі!
 Якби ще змалечку давно
 Вони б посіклись та злиняли,
 Все б легше серденьку було
 І менше б жалю завдавали!
 Так їх і лихо не бере,—
 Вони від лиха пущє в'ються,
 Їм і дарма, да сльози ллються!
 Так брови колесом веде
 Саме ж те лихо над очима:
 Се, мабути, посміх його,
 Що я бездольний сиротина...
 Ох, щось на серце налягло!
 Піду паду я біля ниви,
 І там спочину на ріллі,
 Та пом'яну літа свої,
 Які пройшли, не зеленіли.

СЛОВ'ЯНСЬК

Ось-ось Слов'янськ! Моя родина!
 Забилось серденько в грудях,
 Пригнулись до землі коліна,
 А очі плавають в сльозах!
 Слов'янськ, Слов'янськ! Як гарно ти
 По річці Тору, по рівнині
 Розкинув пишнії садки,
 Квіти пахучі по долині
 І так красуєшся собі!
 Твої дівки цвітуть так мило,
 Їх чорні брови, їх пісні —
 По Україні перве диво
 І перша слава для річей.
 Нігде нема таких очей,
 Які слов'янки мають очі:
 І рання зірка на востоці
 Навряд бува ясніша їх!
 Ох! хто із хлопців молодих,
 Який хоч раз на вас поглянув,
 Покойно нічку досипав,
 По вас горюючи, не в'янув,
 Не плакав нишком, не вдихав.
 Ви всі на диво білолиці;
 Як подивлюся я на вас,
 Ви настоящі чарівниці;
 І всякий раз, і всякий раз,
 Коли слов'янка що промове,
 Так і почувється тобі,
 Неначе вечором в діброві
 Воркує горлиця собі;
 А як вечірньою порою
 В садочку пісню заведе,—
 Так до сліз нехотя і доведе,
 І серце підорве журбою.

* * *

Чи бачив хто слов'янську дівчину?
 Чи чув коли, як річ вона веде,
 Жартуючи в веселую годину?
 Або тоді, як сонечко зайде

І темрява почне томити очі,
Чи лучилось чувать пісні дівочі
І дослухатись, як вони,
Так дуже, дуже жалібні,
Чарують Слов'янськ ввесь од краю і до краю,
Широко ллються там по горах, по садках,
А потім високо у небі затихають,
Чудесні, гарні пісні. В яких містах
Я не бував! Од моря і до моря,
Блукаючи, пройшов я світ.
Чого не бачив я? А більше горя...
Зате ж лучалось скільки літ
На стороні чувать пісні чужії
У горах, на морі і ніччю в тихім сні!
Бувало — і від них серденько дуже ниє;
Та все не те, що слов'янські пісні!
Пісні козацькіі і думки дідівськіі!
Не раз чував я вас на березі Дніпра;
Тоді співали вас дівчата молодії...
Давним-давно минулась та пора;
Но ви урізались так глибоко у серце,
Що здумаю про вас — і вернутись, як вперше,
Ті радості святі, які давно вплили,
В яких кохатися злі люди не дали...
Коли ж почути вас лучиться,
То так душа моя від смуту розболиться
І горечком наллється через край.
Що в серці радості тоді хоч не питай.
Кому не милі пісні на Україні?
Далеко небо од землі;
А далше — ті козацькіі пісні
Пісень слов'янської дівчини!

* * *

Рай цілий радості і пекло мук
Пісні слов'янські, голос з того світа,
Невідомий од серця і для серця гук,
Душа дівоча без привіта!
Коли б хто був в силах
Пекельні муки, радість рая
В душі своїй зараз спізнать
На світі сім не замирая,
То і тоді на серці у того
Все б менше горя, радості лягло,

Ніж од пісень слов'янської дівчини.
Я розболівся ввесь від муки, від кручини,
Від радості й не знаю од чого,
Почувши вас, пісні святії!
Я знаю, в пору ту вже сонечко лягло
Спочинути за гори крейдянії,
І затихало все у полі, у садках,
І смирно ніч лягала по долині,
А ясні зірочки засяли в небесах,
Мов очі ті слов'янської дівчини...
А тут і ви, мов з неба де взялись,
Уперш заплакали, а далі затужили,
Вздихнули на горах, в дібровоньці занили,
А потім вдалині музикою залились!
Так як безумна та в ночную пору,
Розкинувши волосся по плечах,
Біжить, летить з гори на гору,
Тоска в душі, а сльози на очах;
То плаче на одній, то на другій сміється,
А потім так затуже, так заллється,
Неначе хочеться, бач, їй,
Щоб все тужило з нею вмісті,
Що є на небі, на землі!
Мов громом вдарений, так я стояв на місці,
І слухав вас, і не розстався б з вами,
І як безумний горював...
О, ні, замучений до сліз піснями,
Я радість горем запивав.
Не зуздрів я, як ніч пройшла вже до півночі,
Як місяць молодий, вже вибившись із мочі,
Схиливши голову, на горах засипав,
А тільки чув, як голос пісні затихав
Помалу-малу по долині,
І з горем я тоді сказав:
Простіть, пісні слов'янської дівчини!

* * *

Далеко од родини
І на чужій невилітній стороні
Броджу понурим я за краєм України
І думаю про вас, слов'янськіі пісні.
Один живу поміж чужими,

Нігде собі привіта не найду;
Куди не повернусь, куди я не піду,
Все я один із вами, жалібними,
Як той туман, що по весні
Лягає ранком по долині;
Отак від вас, слов'янськії пісні,
Туманить горе на чужині
Мене, журливого по Україні.
Чим думаю про вас я більше,
То тим на серці у мене
Становиться все гірше, гірше,
І я біжу у поле від нудьги,
І там на волі, на просторі
Святі пісні, свою нудьгу
Торам, долинам віддаю,
А сам таким заллюся горем,
Що аж весь світ покажеться мені
Нудним, сумним, слізьми облитим,
Темніше темної тюрми,
В могилу бачиться заритим!
Ох, тяжко жити на стороні:
Для тебе тут усі чужії;
Чужі дівки, чужі пісні,
І ясне сонечко темніє.
Чужа, далека сторона
Мені давно вже опостила;
По всякий час привітлива душа
Зове туди, де милая родина,
Уся в садках та пишная така,
Мов квіт в невідомій долині,—
І де пісні слов'янської дівчини
Кохають серце козака!
Туди я думку шлю і слізи!
Коли ж, коли, великий боже,
Мене пошлеш на рідний край,
Де мав я радість, мав я рай.

* * *

Тебе не стане в сих місцях,
Для мене радості не стане;
І світ померкне ув очах,
А горе камнем в серці ляже.
Коли б ти знала, що терплю,

Яку несу на серці муку,
Як ізгадаю про розлуку,—
Ножем пробила б груди мою,
Щоб я не жив, не бачив світу,
Такого горя не терпів
І більше вдруге не любив.
О я, безумний, без відповіді!
Я сам давно і вірно знав,
Як лихо тяжко тих карає,
Хто щиро любе та кохає;
Не поберегсь, в біду попав!
За те ж і чашу буду пийти:
Вона давно в душі готова;
Вона гірка; так що ж робить,
Коли моя така доля!
Не так було, зовсім не так
Робити треба в мої літа;
Всі радості під ноги в прах,
І жить без ласки, без привіта.
О, для чого ж я полюбив
Тебе у сих місцях родини?
Хіба для того, що вони
Навік для мене опостили!
Усе тут каже про тебе:
Де ти жила, де ти ходила,
Де ти гляділа на мене,
Де ти зо мною говорила.
О, вір мені, що сі місця,
Де ми побачились з тобою,
Без тебе зробляться тюрмою
І їх залле моя слізою...
Якби ти там узнала, мила,
Яка уб'є мене тоска,
Тоді б до мене прилетіла
Голубкою іздалека;
Но ся тоска, се тяжке горе
До тебе, знаю, не дійде,
Не перескоче через гори,
А тільки груди мені проб'є.
Я рад, так що ж, не маю мочі
Мою печаль, мою тоску,
Яка мене все точе, точе,
Зарити глибоко у піску
І їй насипати могилу
Високою, до самих хмар...

О ні, я горя не зарию:
Воно моє, воно твій дар.
Так ти покинеш сі місця,—
І я навіки їх покину,
І побіжу в чужі края,
І там без радості загину!
Як здумаю про смути сі,
Я світа божого не бачу;
За мною чи заплачеш ти,
А я давно, давно вже плачу!

* * *

Туди мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка;
Од раннього ранку до пізньої ночі
Я плачу без тебе і виплакав очі;
А ти мого горя не чуєш, не знаєш.
О, як болить серце, як тебе згадаєш!
Дарма топлю очі далеко за гори:
Я Галі не бачу. Зате ж люте горе,
Мов тая гадюка, коло серця в'ється;
О, як йому тяжко, о, як воно б'ється!
Дарма топлю очі в крайнебо блакитне:
Для всіх воно ясне, ласкаве, привітне,
По ньому так пишно місяць красний ходє;
І тисяча тисяч зірок за ним бродє;
Від нього ж на мене недолею виє;
Як гляну в крайнебо, серденько занє,
Останню радість од серця одгоне,
Тумане очиці, душу горем томе;
Бо там за горою, де зіронька сяє,
Там, там моя мила голубка витає,
Закрилась від мене і небом, й горами,
А я тут zostався з горем та сльозами.
Туди ж мої очі, туди моя думка,
Де ти живеш, Галю, сердешна голубка!

* * *

Як в сумерки вечірній дзвін
Під темний вечір сумно дзвоне,
Як вітром в полі плаче він,
А у діброві тяжко стогне,

Тоді душа моя болить,
Від смути плачу по невірній,
А думка все туди летить,
Де вперш почув я дзвін вечірній,
Де вперше так я полюбив
Поля привольні та діброви,
Де вперше світ і радість вздрів
Та карі очі й чорні брови!
Проснеться все в душі тоді,
Вечірній дзвін усе розбудє;
Сльоза проб'є і від нудьги
Душа всі радості забудє.
О! Тяжкий, дзвоне, твій привіт
Тому, хто милого не має;
Душа болить, і меркне світ,
А серце гірше заниває.

* * *

Ой біда мені, біда
З чорними бровами;
Ой куда мені, куда
Діватися з вами!
Часто, часто в горі я
Долю проклинаю;
Од чого ж біда моя?
Чорні брови маю.
Брови, брови, в радість ви
Рідним і чужому;
Тільки горечко мені
З вами, молодому.
Ох наскучила мені
Ся за брови плата —
Тільки з хати, тут гляди:
Де взялись дівчата!
І без горя горе тут
Вродиться з тоскою,
Як дівчатовька почнуть
Жартувать з тобою.
Ох, дівчатовька, мене
Ваша ласка мучє;
Молодого заженє
У ліса дрімучі.

Не люблю я вас за те,
Що в вас тільки й мови:
Що у мене, козака,
Дуже чорні брови.

Знайте ж, милі, не для вас
Чорні я кохаю;
Не для вас я жаден час
Кудрі завиваю.

Бсть у мене, козака,
Не по вас голубка,—
Пишна, гарная така:
То козацька думка.

Побіжу я од дівчат
Далеко за гори,
Заховаю я від них
Мої чорні брови.

Там на горах в вишині
З вітром заочую;
Чорні кудроньки мої
Зіркам подарую.

В небо ясне я влюблюсь,
Мов в тую дівчину;
Горем з вітром поділюсь
В буйную годину.

Серденько моє віддам
Лютоту я звірю,
І до гроба я дівкам
Щиро не повірю.

Тільки все-таки біда
З чорними бровами;
Ой куда ж мені, куда
Діватися з вами!

* * *

Минулися мої ходи
Через огороди,
Минулися мої лази
Через перелази.
Лихо мені, горе мені,
Молодій дівчині:
Чорні брови козацькі
Завдали кручини.

Другим щастя і кохання,
А я тільки плачу,
Сльозам, горю, тоскованню
І кінця не бачу.
Мене милий чорнобривий,
На лихо, не любе;
Суше мене, псує мене,
Дарма серце губе.
Я до його, він од мене,—
Не слухає мови;
Та цур тобі, біжи собі,
Остав тільки брови!
Любить стала, плакати стала;
Коли ж перестану?
Чи вже, мабуть, тоді, тоді,
Як зовсім зав'яну.
Літа мої молодії
Біжать, летять марно;
Підождіте, не втікайте,
Може, буде гарно:
Може, брови козацькі
Колись мої будуть;
Тоді очі, карі очі
Плакати позабудуть.
Світ і море кінець має,
А де ж кінець горю?
Чи під вінцем, чи в могилі;
Чи в буйному морю!
Гірко мені, світ темніє,
Горе кличе в море;
Побіжу я, кинусь в буйне,
Доле моя, доле!
Ропи гірка в буйнім морі,
А сльози ще гірші;
Лучче в морі загинути,
Чим плакати більше!

* * *

Чого ти, козаچه, чого ти, бурлаче,
Як вітер осінній в діброві заплаче,
Головоньку схилю, сльозами обіллешся,
Від думки, від горя у поле плетешся?
Хіба ж ти, козаچه, із вітром здружився,

Щоб вітер заплакав, а ти й зажурився;
Хіба тобі ні з ким ділитися горем,
Як тільки що з вітром, як тільки що з полем?
Чого твої очі, такі ясні очі,
Як зірки українські о самій півночі,
Наллються сльозами, як глянуть за гори,
Де сонечко ясне сідає у морі.
Ой, мабуть, мила твоя там витає,
Де сонечко ясне за гори сідає;
Ой що ж за недобра далекая мила;
Без жалю навіки козака згубила!
Як наші дівчата ранком коло хати
Начнуть потихеньку пісень затинати,
Чому ти, козаче, пісень не співаєш,
А все тільки нишком слізки утираєш?
«Того я горюю, того плачу, люде,
Що плачучи, кажуть, серцю легше буде!
Бо всі пару мають, у всіх є дівчина;
Тільки я не маю, один, як билина!»

ІВАН КУЧЕРЯВИЙ

1

У неділеньку раненько,
Рано, до схід сонця
Ой журилася Грициха,
Сівши у віконця,
І смутними оченьками
За Самар гляділа,
У те поле безконечно,
Де Саур-могила.
З того краю далекого
Сина сподівалась,
Не раз, не два, його ждучи,
Сльозьми умивалась.
Давно пішов з козаками
У степ на татарів;
І немає об них вісті,
Мов у воду впали.
Полетіли на врагових
Сизими орлами,
Не дай боже на чужині
Лягти головами,

2

Не сон схилив головоньку
На білії руки;
Ой упала, схилилася
Од тяжкої муки.
Ой згадавши вона сина,
Мужика згадала;
Серце кров'ю облилося,
Вона плакати стала.
Не год же він у неволі
У польській Україні;
Ще попався вражим ляхам
При лихій годині,
У ту пору, в ту годину,
Як Буш руйнували,
Відтіль взяли сердешного
З грізними синами.
Ллються сльози з очей смутних.
Як дощик той з хмари;
Лились довго, виливались,
Потім перестали!

3

Не вій, вітре, не вій, буйний,
На самарські лози,
Лучче повій на Грициху
Та звій з очей сльози,—
Та звій з Самар, нехай плинуть
В море за водою,
Щоб сліз дарма не тратила
Вона за дочкою.
Одпустила її з братом
В далеку дорогу,
Аж на Донець в Святі Гори,
Помолиться богу;
І жде, не дождеться,
А матері мука;
Чи хто стукне, чи хто грякне,
Так серце й застука.
«О, крий боже голубоньку
В дорозі від лиха...»
Та й здихнула тяжко, важко
По дочці Грициха;

Бо скучно їй, одна дома,
 Ні з ким розмовляти
 І нікому, старесенькій,
 Порадоньку дати.

4

Не все гудуть буйні вітри,
 Не все стогне море;
 Отак в серці після лиха
 Не вік живе горе.
 Настає свята година
 Та свята мінута:
 В ту пору не наляже
 На серденько смута,
 І на душі тихо стане,
 Як там під зірками;
 Тоді, тоді невідоме
 Щось робиться з нами!
 Душа, очі, наше серце
 Так і льнуть до неба;
 Тоді чоловік спізнає,
 Що молитися треба!..
 Довго, довго у віконця
 Грициха сиділа;
 Потім встала, до образів
 Свічки посвітила,
 Перед іконами святими
 Вона ниць упала;
 За мужика і за дітей
 Молитися стала.
 Її печаль і молитва
 Богом прийнялася,
 Бо там, в степу за Самар'ю,
 Кура піднялася!..

ОЛЕКСАНДР КОРСУН (1818—1891)

Олександр Олексійович Корсун — один з маловідомих сьогодні діячів української літератури та культури, хоч для їх розвитку зробив і свій немалий внесок.

Народився Корсун 8 червня 1891 року в селі Богданівській Антіпівці, тепер Ростовської області РРФСР, у родині поміщика. Початкову освіту здобув удома. Закінчив юридичний факультет Харківського університету, після чого служив столоначальником у Харківській кримінальній палаті та чиновником особливих доручень при воєнному губернаторові у Дербенті (тепер Дагестанська АРСР). Вийшовши у відставку, з 1861 року жив у

рідному селі, збирав та вивчав етнографічний матеріал. Тут він і провів останні роки свого життя.

Початок літературної творчості Корсуна припадає на студентські роки, коли написав низку ліричних віршів. 1841 року видав альманах «Сніп», в якому опублікував твори Миколи Костомарова, Норфіра Кореницького, Михайла Петренка, Степана, Петра та Марти Писаревських, а також свої оригінальні поезії та поетичні переклади.

Найвизначніший твір поета — цикл віршованих оповідок «Українські повір'я», написаний на основі народних легенд.

Більшу частину творчого доробку поета складає особистісно-психологічна й пейзажна лірика. У поезіях фольклорно-історичного спрямування («Старі пісні», «Козак та гулянка», «Рідна сторона», «Могила», «Дорошенко») звучать елегійні нотки суму за старовиною, за славою запорожців, що вже безповоротно канула в минуле, залишивши «старі пісні дідів старих».

Олександр Корсун переклав російською мовою романтичну трагедію Костомарова «Переяславська ніч» і опублікував цей переклад у журналі «Северный вестник» 1886 року.

Поетична спадщина Корсуна розширює наше уявлення про шляхи становлення і розвитку нової української літератури, зокрема особливості розвитку в ній різних романтичних течій.

СТАРІ ПІСНІ

Старі пісні дідів старих,
Луна козацька з домовини!
Згадаю вас — згадаю й тих,
Що мали вуси та чуприни...
Діди померли, і синам
Зостались ви, пісні старії,
Щоб старину згадати нам,
Старим — літа їх молодії.
Се як горілка та: що рік,
То все становиться смачніше;
Не пив — був злодій-чоловік,
Лигнув — зробився найдобріший.
А все ж, нап'єшся — та й засни:
Від вас не сплять, старі пісні!

КОЗАК ТА ГУЛЯНКА

Ліс дуже старий, а по лісу тому
Молоденький козаченько скаче.
Ліс дуже старий; хоч старий — не густий,
І козак крізь дубочки маяче.
І уздірла його, козаченька того,
Молоденька дівчина-коханка.
То не любка його, не коханка його —
Та дівчина — то з Польщі гулянка.
І уздірла вона козака-молодця —
І очі карі за їм полетіли,
І під серце того молоденького
Якась нудна туга підступила.
І від польки-гулянки козак зажурився,
І забув він тебе, Україно!
Все гулянки шука, все гулянки бажа,
А країна шука свого сина...

РІДНА СТОРОНА

В леваді я, і весело мені!
От тут дубки, там яблуні з кленами:
На їх дивлюсь і з їми, мов з братами,
Балакаю об рідній стороні.

Та сторона — свята сторона!
Куди не глянь — могила та могила...
По всіх кутках лежить невірна сила —
Вона кріпка, мов дуб, кріпка вона.

Щорік ся яблунь рано повесні
Цвіте собі, весела і квітчаста:
Отак у тій, у рідній стороні...
О боже мій! Що то за дівчата!

Та сторона... мов листу на клену,
В тій стороні була козацька сила...
Навіщо згадувать старовину?
Піду відсіль: он там стоїть могила.

МОГИЛА

В леваді, де ростуть клени,
Могилу ізробили,
У тій могилі козака
Старенького зарили.

Не рік, не два лежить дідусь —
Могила зеленів,
Вже й вапна мохом поросла...
З могили смертю віє.

Як часом лихо нападе
На мене, молодого,
Огидне світ, огидне все —
Чвалаю до етарого.

Прийду та й сяду на траві,
Де спить собі покійний.
То запорожець певний був,
То був козак — голінний!

О, як мене старий любив —
Я був іще маленький.
Було, розказує буле,
Співа про Морозенка.

Співа про Січу, про ляхів,
Співа про Україну.
Співа та й плаче; а об чім?
Спитайте домовину!..

КОХАННЯ

Було небо блакитнеє,
А тепера хмарне;
Була доля щасливая,
Минувала марне.

Хмари туди набігають,
Неба вже не видно,
Зовсім доля покинула,
Стало життя гірко.

Аж ось подув буйнесенький —
Хмари розігнало;

Коханочка полюбила —
Горе минувало.

Не журись же, сиротино,
Що долі не маєш:
Як полюбить дівчинонька,
То й долю придбаєш.

ДО ШЕВЧЕНКА

Скажи, брате, кобзареві
Хай собі співає!
Хай співає об родині
Та й об тім, що знає.
Голосити над труною
Дітям не мішають;
Співають пісні про колишнє
Не забороняють.
Хай розказує унукам:
Як діди їх жили;
Як ходили під султана,
Ляхів тормошили;
Як невірних за чуприну
До ніг пригинали;
Як з триклятих недовірків
Шкуру іздирали;
Як на Січі запорожці
Старшину судили,
І хто був з їх виноватий —
В три кия лупили;
Як у Глухові з гетьманом
Рада положила,
Щоб сердешная Україна
Москалю служила;
Як Вкраїна обмогалась
І як уставала;
Як протекції у хана
Опісля прошала,—
І як вдруге, а там втретє...

.....
.....
Скажи ж, брате, кобзареві:
Хай собі співає!

Бо кобзаря на Вкраїні
Народ поважає,
Скажи ж, брате, кобзареві:
Хай співа що знає;
Бо старий, сліпий, понурий
Добрий голос має...

РОЖА І ДІВЧИНА

I

Ой у полі, край дороги,
Рожка пишна червоніла,
Рожка пишна... запашная...
Ой ти, рожко червоненька!
І увечері, й уранці,
Все на тебе дивлючися,
Звеселявся, любовався
На твої квітки пахкії,
И не проходив ні разу,
Щоб від тебе я відходив,
Не скропивши твого листу,
Не скропивши твого цвіту
Слізьми гіркого розстання,
Рожко пишна, рожко свіжа,
Червоненька, запашненька!..
Раз приходжу я уранці —
Що се?.. Вже квіток немає:
Рожка пишная зав'яла,
Рожка пишна облетіла!..

II

Ой у рідній у матусі
Красувалася дівчина,
Чорнобривая Маруся;
І старенькая Марина,
На Марусю дивлючися,
Звеселялась, потішалась
Білолицею дочкою...
От, було, настане празник;
Люд хрещений йде до церкви —
Хто — щоб богу помолитись,

Хто — щоб дякувати богу;
Йде до церківки й Маруся.
Як увійде в божу церкву —
Всі й обернуться до неї
І забудуть про молитву...
От така була Маруся,
От така була чорнява!

Мова ця дійшла й до мене;
Я приїхав до Марини,
Щоб побачити Марусю.
Ось приїхав, от я в хаті
І питаю: «Де Маруся?» —
«От вона, коли вам треба!»
І побачив я Марусю
У квітках, стрічках, намистах,
Наче в церківку зібралась
Повінчатися із милим...
Тільки щоки щось поблідли,
Ясні оченьки закриті,
І не дише... і лежала
У труні моя Маруся!..
І згадав я пишну рожку,
І заплакав по Марусі!

СИРІТСЬКА ДОЛЯ

Ой у полі вітер віє,
Траву нагинає,
Кобзар сидить на могилі
Да вітра питає:
«Чи не знаєш, буйнесенький,
Де сирітська воля,
Де фортуна, де надія,
Де сирітська доля?»
Вітер йому одвічає:
«Знаю, діду, знаю!
Бачив долю сирітськую
У темному гаю.

Бідна доля! Надавлена
Сирими купками:
А ще діте... а ще плаче
Гіркими слізами!..»

ДОРОШЕНКО

Якову Івановичу Щоголеву

Загуділо, зашуміло
 По лісу-дуброві,
 А пан-гетьман Дорошенко
 Настовборщив брови.
 Наміряється пан-гетьман
 Ляха воювати,
 Скинуть кайдани з народу,
 Волю рятувати...
 Наміряється пан-гетьман
 Волю рятувати.
 Собирається громада
 Думати-гадати.
 Що і як і проти чого,
 І на кого йти...
 Пише нам вельможний гетьман
 У полки листи:
 «Пійдем спершу до Києва,
 А там у Варшаву.
 Братці рідні! Загинемо,
 Та добудем славу!» —
 «Добре, добре кажеш, батьку!» —
 Поспільство гукає;
 А сердешний Дорошенко
 У ляхів коняє...
 За широкими столами
 Гуляють пани,
 Бенкетують, вихваляють
 Гетьмана вони.
 Дорошенко! Дорошенко!
 Чуєш славу! — Ні!
 Йому душно, йому тяжко
 Пектись ув огні...
 Спекли, ажарили, поганці,
 Знівечили, з'їли...
 За те ж добре українці
 Ляху відомстили.

ЗМІСТ

Хропко Петро. Нетлінні барви української романтичної поезії 5

ЛЕВКО БОРОВИКОВСЬКИЙ

Маруся (Балада)	19
Два ворони (З Пушкіна)	25
Фарис (З Міцкевича)	25
Акерманські степи	29
Гайдамаки (Уривок з казки «Відьма»)	30
Ледащо (Балада)	32
Бандурист	34
Козак (Подражаніе народної песні)	36
Чарівниця (Баллада малоросійська)	38
Журба	42
Убийство	43
Рибалка	44
Дін	45
Дніпр	46
Заманка (Пісня русалок, уривок з балади)	47
Віщба	47
Волох	48
Розставання (З пісень)	48
Палій	51
Зимній вечір (З Пушкіна)	52
Чорноморець	53
Вивідка	54

АМВРОСІЙ МЕТЛИНСЬКИЙ

Бандура	58
До вас	59
Зрадник	59
Степ	60
Кладовище	61
Спис	61
Чарка	62
Козак, гайдамак, чумак	63
Козак та буря	63

Підземна церква	64
До гостей	65
Пішли навіткачі	66
Покотиполе	67
Вабусенька	68
Самотні співці	68
Дитина-сиротина	70
Думка червонорусця	71
Гетьман	72
Старець	73
Козачая смерть	74
Гулянка	75
В'язонько (Пісня)	76
Добридень	77
Глек	77
Смерть бандуриста	80
Сон	82
Розмова з покійними	82
Рідна мова	83
Що діється на небесах!	84

МИКОЛА КОСТОМАРОВ

Щира правда	87
Дід-пасічник	89
Посланець	91
Пан Шульпіка	92
Співець	93
Полтавська могила	94
Отруї	95
Кінь	96
Пісня моя	98
Спить Україна та руїни	99
Діти слави, діти слави!	100
На добраніч	103
Явір, тополя й береза (Из народного предання)	106
Брат з сестрою	107
Ластівка	111
Зірка	118
Співець Митуса	119
Клятьба	121
Згадка	121
Могила	122
Дідівщина	123
Соловейко	125

МАРКІЯН ШАШКЕВИЧ

Слово до читателів руського язика	129
Син любимому отцю	129
Туга	129
Вірна	130
Місяченко круглоликий...	131
О Наливайку	131
Хмельницького обступленіє Львова (Строєм на- родної пісні)	132
Болеслав Кривоустий під Галичем, 1139	133
Споминайте, браття милі	134
Сумрак вечірній	135
Погоня	136
Чом, козаче молоденький	138
Поза тихий за Дунай	138
Розпука	139
Веснівка	139
Туга за милою	140
Лиха доля	141
До милої	142
Думка	142
Підлиссе	143
Над Вугом	144
Безрідний	145
Побратимові, посилаючи ему пісні українські (Дума)	146
Руська мати нас родила	148

ІВАН ВАГИЛЕВИЧ

Мадей	150
Жулин і Калина (Казка)	153

ЯКІВ ГОЛОВАЦЬКИЙ

Два віночки	160
Весна	161
Туга за родиною	163
Річка	165
Над Прутом	166
І. Срезневському з нагоди его перебування в Уж- городі і Львові (1842)	167
Братові з-за Дунаю	167

ОЛЕКСАНДР АФАНАСЬЕВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ

Прощання	170
Шевченкові	172
Пісня	173
О, як весело глядіти	173
Думка	174
Весна	175
Осінь	176
Роздум'я	179
Огнище	180
Прощання	181
Безталання	181
Могила	183
Дівочья правда	183
Місяць	184
Метіль	186
Є. П. Гребінці	187
Над гробом Т. Г. Шевченка	188

ВІКТОР ЗАВІЛА

Соловей	191
Два вже літа скоро пройде	192
Маруся	193
Човник	196
Гуде вітер вельми в полі!	198
От і празника діждались	199
Нащо, тату, ти покинув	200
Сидів раз я над річкою	200
Повз двір, де мила живе	202
Ох, коли б хто знав, як тяжко	202
Сирота	203
Палій	205
Пугач	206
Тута серця	208

МИХАЙЛО ПЕТРЕНКО

Думи мої, думи мої	210
Небо	211
По небу блакитнім очима блукаю	212
Схилившись на руку, дивлюся я	213
Весна	214
Слов'янськ	215

Чи бачив хто слов'янську дівчину?	215
Рай цілий радості і пекло мук	216
Далеко од родини	217
Тебе не стане в сих місцях	218
Туди мої очі, туди моя думка	220
Як в сумерки вечірній дзвін	220
Ой біда мені, біда	221
Минулися мої ходи	222
Чого ти, козаче, чого ти, бурлаче	223
Іван Кучерявий	224

ОЛЕКСАНДР КОРСУН

Старі пісні	228
Козак та гулянка	229
Рідна сторона	229
Могила	230
Кохання	230
До Шевченка	231
Рожка і дівчина	232
Сирітська доля	233
Дорошенко	234

В сборник вошли лучшие лирические и лиро-эпические произведения украинских поэтов-романтиков первой половины XIX ст. — Левка Боровиковского, Амвросия Метлинского, Микола Костомарова, Маркияна Пашкевича, Ивана Вагилевича, Якова Головацкого, Александра Афанасьева-Чужбинского, Виктора Забины, Михаила Петренка, Александра Корсуна.

I-11 I прадіди в струнах бандури живуть: Укр. романти. поезія: Зб.: Для серед. та ст. шк. віку / Упоряд., передм. та біограф. довідки П. П. Хропка; Худож. П. Х. Ткаченко. — К.: Веселка, 1991. — 239 с.: іл. — ISBN 5-301-00835-8

До збірки ввійшли поезії десяти представників українського романтизму: Л. Боровиковського, А. Метлинського, М. Костомарова, М. Пашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького, О. Афанасьєва-Чужбинського, В. Забини, М. Петренка, О. Корсуна.

I 4803640102—158
M206(04)—91 72.91.

ББК 84УкІ—5я43

Литературно-художественное издание

И ПРАДЕДЫ В СТРУНАХ БАНДУРЫ ЖИВУТ

Украинская романтическая
поэзия первой половины
XIX столетия

Сборник

(На украинском языке)

Для среднего и старшего
школьного возраста

Составление, предисловие
и биографические справки
Хропка Петра Афанасьевича

Художник Ткаченко Петр Харитонович

Киев «Веселка»

Художный редактор В. Ю. Тернавский

Технический редактор Ф. Н. Резник

Корректоры И. Ю. Павлюк, Н. П. Романчук

ИБ №5426

Здано на виробництво 09.01.91. Підписано до друку 06.05.91. Формат 84×108/32. Папір друку № 2. Гарнітура шкільна. Друк високий. Умовн. друку арк. 12,6. Умовн. фарб.-відб. 12,8. Обл.-вид. арк. 13,89. Тираж 150 000 пр. (2-й завод 100 001—150 000 пр.). Зам. № 1-246. Ціна 2 крб. 60 к.

Ордена Дружбы народов издательство «Веселка»
254655, Київ, МСП, Мельникова, 83.

Головне підприємство республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфіка», 252057, Київ-57, Довженка, 3.